

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

TÎN SÛRESİNİN TEFSİRİ VE SÛRE
IŞIĞINDA KUTSAL ZAMAN VE
MEKÂN MEFHÛMU

(YÛKSEK LİSANS TEZİ)

102624

DANIŞMAN
Prof. Dr. BEDREDDİN ÇETİNER

EMANULLAH POLAT

102624

İSTANBUL, 2001

T.C. YÛKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

II.BÖLÜM:
SÜRE İŞİĞİNDA KUTSAL ZAMAN VE MEKAN MEFHUMU

77

1. Kutsalın tanımı	78
a. Türkçede kutsallık	78
b. Arapçada kutsallık	78
2. Arapçada Kutsal İfade Eden Bazı Terimler	79
a. “el-Ĥurmet, الحرة”	79
b. “el-Bereket, البركة”	81
c. “el-Ĥuds, القدس”	82
d. “el-Fazl, الفضل”	82
e. “el-Ĥayr, الخير”	84
f. “et-Ta’zim, التعظيم”	87
3. Kutsalın Kaynakları	88
a. Dinler	89
b. Efsaneler	92
c. Menfaatler	94
4. İslâm Öncesi Kültürlerde Kutsallık Anlayışı	96
5. İslâm’da Kutsallık Anlayışı	97
6. İslâm ile Diğer Kültür ve Dinlerdeki Kutsallık Anlayışı Arasındaki Farklar ve Ortak Noktalar	101
7. Mekânın Kutsallığı	103
8. Zamanın Kutsallığı	104
9. Eşyanın Kutsallığı	107

III.BÖLÜM:
İSLÂM’A GÖRE KUTSAL ZAMAN VE MEKANLAR VE BUNLAR HAKKINDA VÂRİD OLAN AYET VE HADİSLER

109

1. Kutsal Zamanlar.	110
a. Arefe Günü	110
b. Aşûra Günü	111
c. Bayram Günleri	112
ca. Kurban Bayramı	113
cb. Ramazan Bayramı	114

d. Barâe Gecesi	114
e. Cum'a Günü	116
f. Eyyâmu'l-Bîz	118
g. İcâbet Saati	119
h. Kıadr Gecesi	122
i. Mi'rac Gecesi	123
j. Muharrem	125
k. Pazartesi ve Perşembe Günüleri	126
l. Ramazan Ayı	127
m. Recep Ayı	129
n. Reğaib Gecesi	130
o. Şa'ban Ayı	130
p. Şevval Ayı	131
r. Zilhicce Ayı	132
s. Zilka'de Ayı	133

2. Kutsal Mekanlar 133

a. Arafat	133
b. el-Mekketü'l-Mükerreme	135
ba. el-Mescidü'l-Ĥarâm	137
bb. el-Ka'be	138
bc. el-Ĥacerü'l-Esved	140
bd. Ĥicru İsmâil	140
be. Maqamu İbrahim	141
bf. el-Mültezem	142
bg. er-Rüknü'l-Yemani	142
c. Mina	143
d. Müzdelife	144
e. el-Medinetü'l-Münevvere	145
ea. Kubâ Mescidi.....	148
eb. Uhud Dağı	149
ec. Zu'l-Ĥuleyfe	149
ed. el-Akık	150
f. el- Beytü'l-Mukaddes ve Çevresi	150
g. Şam (Suriye) ve Çevresi	151

3. Ayet ve Hadislerin Değerlendirilmesi

4. Günümüzde Kudsiyet Kavramı ve Psikolojik Boyut

Netice	169
Bibliyografya	171

II. KISALTMALAR:

(S.A.S.)	:	Šallallahu aleyhi ve sellem
(A.S.)	:	Aleyhi's-Selâm
(R.A.)	:	Radiyallahu anhu
(K.V.)	:	Kerremellâhu Vechehu
(Rh. A.)	:	Rahmetüllahi Aleyhi
Bkz.	:	Bakınız
a.g.e.	:	Adı geçen eser
a.y.	:	Aynı yer
ts.	:	Tarihsiz
ys	:	Yersiz
Madd.	:	Maddesi
tah.	:	Tahkik eden

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ:

ث

ś , Ś

ح

ĥ , Ĥ

خ

ħ , Ħ

ذ

ž , Ž

ص

š , Š

ض

z , Ž

ط

ṭ , Ṭ

ظ

ž , Ž

ع

‘ , ’

ق

q̣ , Q̣

ÖNSÖZ

Kelâmını hidayetimiz için Resûlüne vahy eden Rabbimize hamd, bu mübarek vahyi eksiksiz tebliğ eden Resûle salat ve onun hak yoluna tabi olanlara selâm olsun.

Tefsîr ilminin Kur'an ilimleri arasında mümtaz bir yere sahip olduğu herkesin malumudur. Çünkü konu Cenab-ı Allah (c.c.)'nun kelâmı, gayesi ise kastedilen mananın insanın gücü nisbetinde açığa çıkarılmağa çalışılmasıdır.

Asr-ı saadetten günümüze kadar hiçbir İslâm alimi bu ilim dalından müstağnî kalamamıştır. İhtisas sahası ne olursa olsun bütün alimlerin bu ilim sahası ile ilgilenmeleri ve çoğunun bu konuda eser yazacak kadar mütecessis olmaları bunun açık bir delilidir.

İslâm dini temelde iki ana kaynağa dayanır: Allah'ın vahiy yoluyla Resûlüne gönderdiği Kur'an ve bu Kur'ânı yaşayarak hayatına istikâmet veren Resûlünün söz, fiil ve takrîrlerinden meydana gelen sünnettir.

Bütün İslâmî ilimlerin ilk kaynağı Kur'an olduğundan her ilim adamı sadece kendi ilim dalı ile alakalı ayetlerle ve onların tefsîrleri ile uğraşır. Bir fakih ahkam ile ilgili ayetlerle, bir mütekellim ise akaid ile ilgili ayetlerle ilgilenir. Sadece tefsîr ile ilgilenen bir ilim adamı ise Kur'an'ın tümü ile ilgilenmek zorundadır. Bu nedenle salt tefsîr ile ilgilenmek daha zor, daha kapsamlı ve daha çok gayret isteyen bir iştir.

Tezimiz “Tîn Sûresinin Tefsîri ve Sûre Işığında Kutsal Zaman ve Mekan Mefhumu” adını taşımaktadır. Yaptığımız ön araştırmada şimdiye kadar müstakil bir “Tîn Sûresi” tefsîrine rastlamadık

Araştırdığımız birçok eserde –birkaçı hariç-- sûre ile alakalı çok az bilgi verilmekte ve meselâ bilhassa diğer sûrelerin nüzûl sebepleri sırasıyla verilirken genellikle “Tîn Sûresi” atlanmaktadır.

Müfessirlerin çoğuna göre sûreden çıkarılabilecek bir hüküm yok gibidir. Oysa incir ve zeytin ilk bakışta yaş meyveler gibi görünseler bile kurutulup saklanabildikleri ve en az hurma ve üzüm kadar gerekli oldukları ve onlara kıyaslanabilecekleri halde bunların zekatları ile alakalı pek tatminkâr çalışmalar yapılmamış ve belki bazı idareciler bu malların da zekatını alıp hazinelerini daha da doldurmasınlar diye bu meselenin sonuçlandırılmasından imtina’ edilmiştir.

Sûre İslâm tarihi boyunca genel tefsirlerde binlerce müellif tarafından tefsîr edilmeğe çalışılmışsa da aslında konu itibariyle el değmemiş olarak beklemektedir. Bu cümleden olarak yemîn ile başlaması Allah’ın indinde yemîn edilmeye lââyık eşyanın varlığından haber vermekte ve “kutsal” mefhumunu gündeme getirmektedir.

İnsanın tarih boyunca kutsal ile olan münasebeti ise özellikle sosyolojik ve psikolojik açıdan araştırılmaya değer bir konudur. “Kutsal ve Kutsallık Anlayışı” daha önce araştırılmış olmakla beraber¹ konunun psikolojik açıdan incelenmemiş olması bizi bu sûrenin tefsiriyle ilgilenmeye sevketti.

Şurası muhakkaktır ki, bilimsel araştırmalar yapıldıkça tarih boyunca ilkel veya medeni hiçbir kavmin dinsiz yaşamamış olduğu ve din duygusunun insanlıkla birlikte var olduğu gerçeği daha net ortaya çıkmakta ve gelişen ilimlerin kaçınılmaz sonucu olarak insandaki din duygusu harekete geçmektedir.

¹ Kutluay İbrahim, *Kutsal ve Kutsallık Anlayışı ile Hadislerde Bazı Zaman ve Mekanların Kudsiyeti*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1996.

Modernizmin yalnız bıraktığı zamanımız insanı üç dört asırdan beri ruhî hayatına yapılan saldırılar altında ezilmiş, modernliğin avantajlarının bedelini yalnızlığa ve mânevî buhranlara itilmesi ile ağır bir şekilde ödemiş ve medet umarak ilâhlaştırdığı pozitif bilimlerin sıkıntılarını gidermeye yetmemiştir. Bütün hayvanî özgürlüklere rağmen ruhî bunalım had safhasına çıkmış ve insanlar artık birbirlerinin kanını içen birer canavar haline gelmişlerdir. Bütün bu olumsuzluklardan sonra bozulan toplumların enkazlarının altından dinin yükselen bir değer olduğu ufukta görünmektedir. Yetmiş yıllık bir din tahribatına rağmen komünizmin yıkılışı ve dine sarılan topluluklar bunun en güzel misalidir.

İşte bu mülâhazalarla biz çalışmamızın I. Bölümünde “Tîn Sûresi” ni klasik usulle icmâlen tefsir ettikten sonra II. Bölümde sûrenin işâretiyle kutsal kavramını ve insanlığın kutsalla olan alakasını inceleyecek ve III. Bölümde de kutsal zaman ve mekânlarla alakalı âyet ve hadîsleri tahrîc ederek değerlendirecek ve bunların ışığında Sosyoloji ve Psikoloji ilimlerinin de desteğini alarak günümüzde kutsiyet kavramının psikolojik boyutu ve İslâmiyetin “kutsal” a bakışı üzerinde duracağız.

Araştırmamız ilerledikçe Kur’an’ın, beşerin bildiği bilinen bütün ilimleri ve insan havsalsının alamayacağı kadar sınırsız mânâları muhtevî, ilahî bir kitap olduğu bütün açıklığıyla ortaya çıktı. Takdir edilir ki böyle bir kitabı, onun bir tek sûresini bile olsa incelemek insan takatini zorlar.

Bu zor çalışma esnasında teşviklerini, fedakarlıklarını, müsbet yaklaşımlarını ve hoş görüsünü gördüğüm tez danışmanım sayın Badreddin ÇETİNER Bey’e, emekli olduğu halde bana ışık olmak için ilgilenme fedakarlık ve nezâketini gösteren sayın Ali Murat DARYAL Bey’e yine tez hazırlık döneminde bana rehberlik yapan sayın Hasan ELİK, sayın İrfan GÜNDÜZ, sayın Emin IŞIK, sayın Yümni SEZEN, sayın Zeki ASLANTÜRK ve sayın Veysel UYSAL Bey’lere teşekkürlerimi sunarım.

Emanullah POLAT

İstanbul / 2001

GİRİŞ

1. Sûre Tefsirine Duyulan İhtiyaç:

“Kur’an-ı Kerim’in tefsir edilmesi Hz. Muhammed (S.A.S.)’in, anlaşılamayan konularla alakalı olarak kendisine sorulan soruları cevaplandırması ile başlamıştır.”² Dolayısıyla bu ilim, başlangıçta Hadis ilminin bir bölümü olarak doğmuştur denebilir. Çünkü Hz. Peygamberin âyetleri açıklayan hadîsleri tefsîr ilminin temellerini oluşturmuştur. Peygamber Efendimizin hadislerini tedvîn edenler bu hadislerden, Kur’an’ın açıklamaları olanlarını da almış ve kitaplarında değişik konularda dağınık olanların yanında özellikle “Kitabü’t-Tefsîr” adıyla bölümler de oluşturmuşlardı.

Hadis ilminin tedvîn edilmesinden kısa bir müddet sonra sahabe ve tabiûnun naklettiği tefsîre ait rivayetler, bazı müellifler tarafından bir araya toplanmaya başlandı. Böylece ilk tefsîr kitapları ortaya çıktı. Bu kitaplar, bir ayetin tefsîrine yarayacak, sahabe ve tabiûndan gelen bütün rivayetleri senedleriyle birlikte içine alıyordu. Muhammed İbn Cerir et-Taberî (v. 311/923)’nin tefsîri gibi...

Bütün Kur’an ayetlerinin bir arada tefsîr edildiği eserler İslâmiyet’in ilk devirlerine kadar uzanır. İbn Abbâs (v. 68/688) (R.A.)’in tefsiri bunların başında gelir.

Bu arada müstakil sûre tefsîrlerinin de yazıldığını görmekteyiz. “Müfessirleri sûre tefsîrleri üzerinde çalışmaya sevk eden amillerin başında sûrelerin faziletleri ile alakalı hadîsler gelmektedir.”³

² Yıldırım, Suat, *Peygamberimizin Kur’an’ı Tefsîri*, İstanbul, 1998, s.22.

³ Çiçek, Yakup, *İhlâs Sûresi Tefsîri*, İstanbul, 1996, s.63.

Meselâ “Kur’an’ın üçte birine muâdil olduğu”⁴ rivayetine dayanılarak “İhlâs Sûresi” tefsîr edilme yarışına girilmiş, “En büyük sûre Fatiha sûresidir. Çünkü o “es-Seb’ü’l-Mesâni” dir.”⁵ hadîs-i şerîfinden dolayı da bu sûrenin tefsîrine daha çok önem verilmiştir.⁶

“Bütün bunlardan başka Kur’an’ın bütünü tefsîr etmeğe maddeten ve manen imkan bulamama, yaşlılık, bir sûrenin müfessiri olmak isteği gibi sebepler de bu konuda etkili olmuştur.”⁷

Yukarıda açıklandığı gibi İslâm tarihi boyunca bir sûre ile sınırlı olarak gerek sûrenin fazileti gerek hedeflerinin veya içerdiği konuların öneminden veya sair sebeplerden dolayı sûre tefsîrleri kaleme alınmıştır. Çünkü her sûrenin nâzil olduğu yer ve zaman itibarı ile kimliği, hedefleri, gerek içerdiği âyetler arasında ve gerekse kendinden önceki ve sonraki sûreler arasındaki münasebetleri farklıdır. Bu nedenle farklılıklar farklı şekillerde ele alınmalı ve farklı bakış açılarıyla yorumlanmalıdır.

Ayrıca Kur’an’da birçok tekrarlar mevcut olduğu halde her tekrar içinde geçtiği sûrenin atmosferi ile uyum içinde bulunmakta⁸ ve olaya başka açılardan mânâ kazandırmaktadır.

Öte yandan bu olaylar sırf tekrar olsun diye değil, “ya kesinlik ya te’kid ya anlatılan işin ehemmiyetini ifade etmek”⁹ ya da, (فأتوا بسورة من مثله) “Benzeri bir sûre getirin”¹⁰ ifadesiyle kafirlere meydan okuyan Kur’an küçük nüanslarla aynı olayları değişik yerlerde tekrarlayarak adeta “Bunlar eğer Muhammed’in sözleri olsaydı siz de onun gibi bir benzerini getirebilirdiniz. Yapamadığınıza göre demek

⁴ Ebu Abdillâh Muhammed İbn İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîh*, tah.: Abdulaziz İbn Abdillâh İbn Bâz, ys., 1994, Fedâilü’l-Kur’ân, 5013.

⁵ Buhârî, *a.g.e.*, Fedâilü’l-Kur’ân, 5006.

⁶ Bkz. Bilmen, Ömer Nasûfî, *Tabakâtü’l-Müfessirin*, İstanbul, 1974, II, 821.

⁷ Çiçek, Yakup, *a.g.e.*, s.64.

⁸ Bkz. Mustafa Müslim, *Kur’ân Çalışmalarında Yöntem*, trc. Salih Özer, Ankara, 1993, s.78.

⁹ Bkz. Celâlüddîn Abdurrahman İbn Ebi Bekr es-Süyûfî, *el-İşkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, tah.: Muhammed Şerîf Sukkar, Riyad, 1987, II, 185.

¹⁰ el-Bakara 2/23.

ki bu Kur'an, meydan okuyan Allah tarafından indirilmiş olup (edebî yönüyle) sizin gibi bir insan olan Muhammed'in sözü olamaz"¹¹ gerçeğini haykırmak için anlatılmıştır.

Ayrıca Kur'an hem dua, hem zikir, hem de tebliğ kitabı olduğundan içindeki tekrarlar bir kusur değil belki çok daha güzel, gerekli ve belâğatın icabıdır. Zirâ zikir tekrarlandıkça kalp nurlanır. Dua tekrarlandıkça daha çok kabule şâyân, emir ve nehiyeler de tekrarlandıkça te'kid olur.

Her kes her zaman Kur'an'ın tamamını okuyamaz. Ama bir sûre okunabilir. Belki bu hikmete binâendir ki (En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.) Kur'an'ın temel hedefleri tüm sûrelere yerleştirilmiş ve her bir sûre küçük bir Kur'an hükmüne geçmiştir. Dolayısıyla bir tek sûre dahi okunsa Kur'an'ın mesajı özet olarak da olsa alınmış olur.

Bedenin ihtiyaçları gibi ruhun da ihtiyaçları çeşitlidir. Bazısına her an, bazısına da zaman zaman muhtaç olunur. Demek ki; tekerrür eden âyetler ruhun sık sık muhtaç olduğu meselelerdir.

Kur'an'da görülen tekrarlar zahirî tekrarlardır. Her bir kelimenin birçok vücûhu olduğundan her bir makamda ayrı bir mânâ ve maksat için zikrediliyorlar.¹² Zahirî bir başka âyetin tekrarı gibi görünseler bile her zaman içinde geçtikleri sûrenin maksatlarıyla bir uyum içindedirler.

Bu nedenle bir konu ele alınırken hangi sûrenin hedefi ve ana konularından ise, o sûrenin atmosferi içinde düşünölmeli ve incelenmelidir. Dolayısıyla konulu tefsîr yapılırken sûrelerin ana konuları tesbît edilmeli ve diğere tâli konuların ayrıntıları o konuyu işleyen başka sûrelerle münasebetlendirilmelidir.

¹¹ Bkz. es-Süyûtî, *el-İşkân*, II, 190.

¹² Bkz. Nursî, Bediuzzaman Saîd, *Sözler*, İstanbul, 1993, s.237.

2. Konu Tefsîri İçinde Sûre Tefsîri:

Yukarıda da açıklandığı gibi tefsîr ilmi Hz. Peygamber ile başlamıştır. Çünkü tefsîr olayı yine Allah (c.c.) tarafından Hz. Peygambere verilen bir vazife idi. Bu konuya delil teşkil edecek onlarca âyet mevcuttur: Şöyle ki;

1. (لقد من الله على المؤمنين إذ بعث فيهم رسولا من أنفسهم يتلو عليهم آياته ويزكيهم ويعلمهم الكتاب والحكمة وإن كانوا من قبل لفي ضلال مبين) “Andolsun ki içlerinden, kendilerine Allah’ın ayetlerini okuyan, (kötülüklerden ve inkardan) kendilerini temizleyen, kendilerine kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle Allah, mü’minlere büyük bir lütufta bulunmuştur. Halbuki daha önce onlar apaçık bir sapıklık içinde idiler”¹³
2. (يا أيها الرسول بلغ ما أنزل إليك من ربك وإن لم تفعل فما بلغت رسالته والله يعصمك من الناس إن الله لا يهدي الكافرين) “Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O’nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kafirler topluluğuna hidayet vermez.”¹⁴
3. (بالبينات والزبر وأنزلنا إليك الذكر لتبين للناس ما نزل إليهم ولعلهم يتفكرون) “Apaçık mucizeler ve kitaplarla (gönderildiler) İnsanlara, kendilerine indirileni açıklamaları için ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Kur’an’ı indirdik.”¹⁵
4. (وما أنزلنا عليك الكتاب إلا لتبين لهم الذي اختلفوا فيه وهدى ورحمة لقوم يؤمنون) “Biz bu Kitabı sana sırf hakkında ihtilafa düştükleri şeyi insanlara açıklayasın ve imân eden bir topluma da hidâyet ve rahmet olsun diye indirdik.”¹⁶

¹³Âlu İmrân 2 / 164.

¹⁴el-Maîde 5 / 67.

¹⁵en-Nafl 16 / 44.

¹⁶en- Nafl 16 / 64.

(وكذلك اوحينا إليك روحا من امرنا ماكنت تدري ماالكتاب ولاالإيمان ولكن جعلناه نورا نهدي به من نشاء من عبادنا وإنك لتهدي إلي 5. (صراط مستقيم) “İşte böylece sana da emrimizle Kur’an’ı vahyettik. Sen, kitap nedir, imân nedir bilmezdin. Fakat biz onu kullarımızdan dilediğimizi kendisiyle doğru yola erıştirdiğimiz bir nutuk kıldık. Şüphesiz ki sen doğru bir yolu göstermektesin.”¹⁷

“Kur’an diye tercüme edilen “rûh” kelimesinin ayrıca Cebrâil’i de ifade ettiğii belirtilmiştir. Bu âyette risâlet ve kitabın önemi belirtilmiş, Hz. Peygamberin kendisine gelen vahiyle, doğru yol rehberi olduğu açıklanmıştır.”¹⁸

6. (Hayır, Rabbine فلا وربك لا يؤمنون حتى يحكموك فيما شجر بينهم ثم لا يجدوا في أنفسهم حرجا مما قضيت ويسلموا تسليما) andolsun ki aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiğii hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın (onu) tam manasıyla kabullenmedikçe iman etmiş olamazlar.”¹⁹

7. (والنجم اذا هوي * ماضل صاحبكم وماغوي * وماينطق عن الهوي * إن هو إلا وحي يوحى * علمه شديدالقوي * ذومرة) (والنجم اذا هوي * ماضل صاحبكم وماغوي * وماينطق عن الهوي * إن هو إلا وحي يوحى * علمه شديدالقوي * ذومرة) فاستوي * وهوبالاً فق الأ علي) “Battığı zaman yıldıza andolsun ki, arkadaşımız (Muhammed) sapmadı ve batıla inanmadı; o, arzusuna göre konuşmaz. O (bildirdikleri) vahyedilenden başkası değildir. Çünkü onu güçlü kuvvetli ve üstün yaratılışlı biri (Cebrâil) öğretti. Sonra en yüksek ufukta iken asıl şekliyle doğruldu.”²⁰

İbn Teymiye (Rh.A.) bu ayetlere dayanarak “Hz. Peygamberin Kur’an’ın mânâlarını açıklaması kendisine vaciptir.”²¹ hükmüne varmıştır. Çünkü muhatabın anlayamadığı kapalılıkta olan ayetlerin açıklamalarının (ثم ان علينا بيانه) “Onu açıklamak da bize düşer.”²² ayetiyle yine Resulullah’a bildirildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla tefsîr yapılırken her mesele Kur’an ve sünnet bütünlüğü içinde ele alınmalı,

¹⁷ eş-Şûra 42 / 52.

¹⁸ Özek, Ali ve arkadaşları, *Kur’an-ı Kerîm ve Türkçe Açıklama Meâli*, Medine, 1992.

¹⁹ en-Nisa 4 / 65.

²⁰ en-Necm 53/1-7.

²¹ Muhammed İbn Salîfi’1-Useymin, *Şerhu Muqaddimeti’-t-Tefsîr*, Riyâd, 1995, s.21.

²² el-Kıyame 75/19.

âyetlerin nüzûl yer, zaman ve sebepleri, nesh durumları, onlardan önceki ve sonraki âyetlerle olan münasebetleri ve ayrıca haklarında vârid olan sahîh hadîsler göz önünde bulundurulmalıdır. Bu durum da en mükemmel şekliyle ancak konulu tefsir metoduyla mümkündür.

Konulu tefsirin önemini şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Gelişen teknoloji ve hayat tarzı karşısında sağlam çözümler önerebilmek ancak konulu tefsîr ile sağlanabilir.

2. Bir meseleyi inceleyip sağlıklı bir sonuç elde etmek ancak Kur'an ve sünnet bütünlüğü içerisinde o meseleyi ele almakla mümkündür. Bu da ancak konulu tefsîr metoduyla gerçekleşir. Meselâ; hamr (içki) hakkındaki âyetler tek tek incelendiğinde aralarında bir tezatlık varmış gibi görünür. Hatta bir âyetten kesin haram olduğu anlaşılırken diğer âyetlerden helâl, hatta faydalı olduğu bile anlaşılabilir. Ancak âyetlerin nüzûl sıraları ve nesh durumları göz önüne alınıp konu bir bütün olarak incelendiğinde durumun hiç de öyle olmadığı apaçık görülebilir. Şöyle ki;

A. (ومن ثمرات النخيل والأعناب تتخذون منه سكرًا ورزقًا حسنا إن في ذلك لآية لقوم يعقلون) “Hurma ve üzüm gibi meyvelerden hem içki hem de güzel gıdalar edirsiniz. İşte bunlarda da aklımı kullanan kimseler için bir âyet vardır.”²³

B. (يسئلونك عن الخمر والميسر قل فيهما إثم كبير ومنافع للناس وإثمهما أكبر من نفعهما) “Sana, içki ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki: Her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için bir takım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür.”²⁴

C. (يا أيها الذين آمنوا لا تقربوا الصلوة وأنتم سكارى حتى تعلموا ما تقولون) “Ey imân edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın”²⁵

²³ en-Nafıl 16/67

²⁴ el-Bakara 2/219.

²⁵ en-Nisa 4/43.

D. (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ) “Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliklerdir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz.”²⁶

3. Kur’an bitmez tükenmez bir hazine ve sonsuz bir i’caza sahiptir. Bu ebedî mu’cizenin bir tek kişi tarafından anlaşılabilmesi ve anlatılması mümkün değildir. Çünkü;

a. (مَا فَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَيَّ رُبِّهِمْ بِحُشْرُونَ) “Biz o kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık.”²⁷

b. (وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابَسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ) “Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır.”²⁸

c. (وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تَبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ) “Ayrıca bu Kitab’ı da sana, her şey için bir açıklama, bir hidayet ve rahmet kaynağı ve Müslümanlar için bir müjde olarak indirdik.”²⁹ İfadelerinden de anlaşılacağı gibi Kur’an hiçbir ilimden hâlî olmadığı gibi hiçbir ilim adamı da Kur’an’dan müstağnî kalmaz. Bu nedenle her konunun kendi uzmanları tarafından objektif olarak incelenmesi lazımdır.

Zaten “beşerin icatçı elinden çıkan sanat eserlerinin tabiatta varlığı ne ise; iç ve dış âlemdeki küçüğünden en büyüğüne kadar her şeyin Kur’ân’da var olması da odur. Yâni doğrudan doğruya Yaratıcı Kudretin sanatkârâne elinden çıkmayan, insan elinden çıkmış eserler, esas ve unsurları itibariyle nasıl tabiat âleminde mevcûd ise keşif şerefi insan oğlunun iftihar sebebi olan maddî ve mânevî hakikatler de esas ve unsurları itibariyle öylece Kur’ân’da mevcuttur.”³⁰ Nitekim “Kehf” sûresindeki: (قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ) (De ki; Derya Rabbimin kelimelerini yazacak bir mürekkep olsa ve bir o kadarını daha imdada getirsek Rabbimin kelimeleri (ilim ve hikmeti) bitmeden

²⁶ el-Maide 5/90. Daha fazla bilgi için Bkz.: Ebu’l-Fida’ İsmâîl İbn Keşîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Beyrût, ts., II, 82-86.

²⁷ el-En’am 6/38.

²⁸ el-En’am 6/59.

²⁹ en-Nafl 16/89.

³⁰ Kam, Ömer Ferit, *Dini Felsefi Sohbetler*, Ankara, ts., s.28.

önce deryalar tükenirdi.”³¹ Âyeti “belki Kur’ân’ın şu tafsilata göre öz halinde ve topluca (mücmel), fakat hakikatları bütün detayları ile ortaya çıkarmak için, müminlerin müracaat edecekleri biricik ve tükenmez bir irfan hazinesi olduğuna işarettir.”³² Burada şöyle bir soru akla gelebilir: “Neden Kur’ân felsefe gibi teferruatıyla mevcudattan bahsetmiyor?”

Deriz ki; Kur’ân teferruata girmez. Çünkü Kur’ân, mevcudatı anlatmış olmak için değil, yaratıcısını tanıtmak için mevcudattan bahsediyor. Felsefe ise mevcudattan bahsetmiş olmak için mevcudatı anlatıyor. Kur’ân’a göre mevcudatın varlığı yaratıcısına delil olması cihetiyle önemlidir. Ayrıca Kur’ân’ın muhatabı tüm insanlık olduğundan ve insanlığın ekserisi de avam olduğundan hitabın herkesin anlayacağı şekilde mücmel, sembolik ve lüzumsuz uzatmalardan uzak olması lazımdır. Meselâ, Kur’ân Güneşten bahsederken vecîz bir ifadeyle (الشمس تجري لمستقر لها) “Güneş kendisi için kararlaştırılan yerde akar (döner)³³ der. Bundan sonra Güneşin keyfiyetinin uzun uzadıya anlatılması da insanların eliyle gelişecek olan bilime bırakılıyor ki bunu inceleyenler O’ nun azametini görsün, delilleriyle O’nu tanınsın ve O’ndan daha çok korksunsunlar. Nitekim Kur’ân’da (إنما يخشي الله من عباده العلماء) “Kullarından ancak alim olanlar (gerektiği gibi) Allah’tan korkarlar.”³⁴ buyrulmuştur. Bu soruya Ömer Ferit Kam da şöyle cevap vermektedir: “Kur’ân’ı bu suretle göndermiş olan Yüce Allah, oturduğumuz evi, sırtımıza giydiğimiz elbiseyi, hasılı iğneden ipliğe kadar muhtaç olduğumuz şeylerin hepsini de yaratabilirdi. Acaba bunları niçin yaratmamış da, sizin çalışmanıza ve içtihadınıza bırakmış? Evvelâ siz buna bir cevap veriniz de, ben de sizin bu sualinize cevap vereyim. Madem ki bunun cevabı yoktur, onun da cevabı yoktur. Yarattığı âlemde kanununu bu şekilde tatbik eden Allah, kelâmında da bu tarzda îcâzî lüzumlu görmüş. Kur’ân’dan çıkarılacak hakikatları bizim idrakimize, içtihadımıza bırakmış.”³⁵

³¹ el-Kehf 18/109.

³² Kam, a.g.e., s.29.

³³ Yâsîn 36/38.

³⁴ Fâtır 35/28.

³⁵ Kam, a.g.e., 30.

4. “Bilimlerin çoğu çağdaş yaşamımızda önemli bir rol oynamaktadır. Oysa bu bilimlerin ana hatlarının Kur’an ile ilişkisi açık seçik hale getirilmemiştir. Bu bilimleri ele alan nasları da tespit edemiyoruz. Sadece bu bilimlerin temellerini, Kur’an naslarının ruhunda ve geçmiş alimlerin bir takım açıklamalarında fark edebilmekteyiz. Bundan dolayı bu bilimlerin temellerini ve genel ilkelerini belirleyebilmemiz, ancak ayet-i kerimelerle, konulu tefsîrin metodu uyarınca ciddî bir diyalog kurmakla mümkündür.”³⁶

5. Kur’an’ı baştan sona tefsîr edenler, çoğu zaman aynı konu ile ilgili diğer âyetlere dikkat çekememişlerdir. Fakat konulu tefsîr bu imkana daha çok sahiptir.

6. VIII—XII. Yüzyıllar arasında Müslümanlar her alanda öncü idiler. Ancak pozitif ilimler geliştikçe bu iş tersine döndü. Yeniden öncü olmak için İslâm aleminin Kur’an’dan ilhâm alarak pozitif ilimler alanında da çalışma yapması kaçınılmazdır. Bu da ancak konulu tefsîr metoduyla çalışmakla mümkündür.

Asırlardan beri, bu fikirleri savunanlar ortaya çıkmış ve bu konuda risâle, kitap ve tefsîrler yazılmıştır.

İmam Gazzalî (Rh.A.) bu fikri savunanların başında gelmektedir. Gazzalî, İbn Hibban’dan naklen İbn Mes’ud’dan şu mevkûf hadîsi nakletmektedir: (إن لكل آية ظهرا وبتنا وحدا ومطلعا) “Şüphesiz Kur’an’ın zahrı, batnı, haddi ve muttalaı³⁷ vardır.”³⁸

“Bazı alimler bunu şöyle tarif etmişlerdir: Zahrı tilaveti, batnı mânâsı, haddi helal ve haram ile ilgili hükmü ve muttalaı da ifade ettiği mükafat ve cezadır.”³⁹

³⁶Mustafa Müslim, *a.g.e.*, s.43.

³⁷ Bir çokları bu kelimeyi matla’ olarak vermektedir. Bu kelimenin telaffuzu için Bkz. Muhammed Eşref İbn Ahmed el-Kemâlî, *Levami’u’l-Uşûl Şer’hu Ramûzi’l-Ehâdîsi’r-Resûl*, ys., 1294 (h), I, 547.

³⁸ Ebu Hamid Muhammed İbn Muhammed el-Gazzalî, *İhyau Ulumi’d-Dîn*, İstanbul, 1985, I, 400.

³⁹ Es-Süyûtî, *el-İşkân*, II, 522.

(إن القرآن ذو شجون وفنون وظهور وبطن ، لا تتقضي عجائبه ، ولا تبلغ غايته ، فمن أوغل فيه برفق نجا ، و من أوغل فيه بعنف هوى : أخبار وأمثال وحلال وحرام وناسخ ومنسوخ ومحكم ومتشابه وظهر وبطن ، فظهره التلاوة ، وبطنه التأويل ، فجالسوا به العلماء وجانبوا به السفهاء)
(derin) mânâları vardır. Hârikalarına ve (mânâlarının) sonuna ulaşamaz. Kim faydalanmak için araştırırsa kurtulur, kim de ayıplamak için araştırırsa (nefsine uyup) sapıtır. (Onda) haberler, emsaller, helâl, haram, nasih, mensuh, muhkem, müteşâbih, zâhr ve bâtn vardır. Zâhrı okuyuşu, bâtnı da mânâsıdır. (Onu öğreten) âlimlerle oturun ve onu (ondan uzaklaşan) sefillerden uzaklaştırın.”⁴⁰ Hadîsine dayanarak Kur’ân lafızları öyle bir tarzda konulmuş ki, her bir cümlenin, hatta her bir kelimenin, hatta her bir harfin hatta bazen bir sükûnun çok vücûhu bulunup her bir muhatabına ayrı ayrı bir kapıdan hissesini veriyor. Meselâ; (والشمس تجري لمستقر لها) âyetini avamdan birinin, şair ve edebiyatçının, hekimin, mühendisin, coğrafyacının ve filozofun anlamları farklı olacaktır. Bu farklılıkların hepsine işaret vardır. Çünkü, Kur’ân’da bir tek (ل) harfi “âmile” ve “ğayru’l-âmile” olmak üzere toplam on üç farklı mânâ ifade etmektedir.⁴¹ Sadece buradaki (ل) harfi hem kendi mânâsını hem (في) mânâsını hem de (إلى) mânâsını ifade eder.⁴² Bu kadar derin mânâları hâvî bir kitaptan bütün ilim dalı mensuplarının nasipleneceği muhakkaktır. Çünkü Kur’ân bir meyve bahçesi gibidir. Oraya giren boyunun yettiği kadar nasibini alır.

Bu derece kapsamlı ve bütün ilimleri hâvî bir kitabı her yönden incelemek gerekir. Çünkü daha önce de ifade ettiğimiz gibi, hiçbir ilim adamı Kur’ân’dan müstağnî kalamaz.

Ülkemizde ve Dünyada İlmî Tefsîr Çalışmaları:

“İlmî tefsîr hareketinin, ülkemizdeki temsilcisi Gâzî Ahmet Muhtar Paşa (v.1918) olmuş ve astronomi ile ilgili 100’e yakın ayeti toplamış ve onları zamanın yeni ilimleri ile tefsîr etmiş ve bu

⁴⁰ Es-Süyûtî, *el-İşkân*, a.y.

⁴¹ Bkz. Bedrüddin Muhammed İbn Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Bürhân fi Ulûmi’l-Şur’ân*, Beyrût, 1972, IV, 334-44.

⁴² Bkz. Nursî, *a.g.e.*, 380.

ayetlerin Kopernik (v.1543) in ortaya koyduğu sistem ile uygunluğunu göstermiştir. Müellif eserine “Serâiru’l-Kur’an” adını vermiştir ve bu eser sahasında yazılan ilk ciddi eserlerden sayılmıştır.”⁴³

“Günümüzdeki ilmî tefsirin en mühim mümessili şüphesiz eş-Şeyh Tañtavî el-Cevherî’dir. (v.1940) “el-Cevâhir fi Tefsiri’l-Kur’an” adlı 25 ciltlik eserinde, zamanımıza kadar bu saha ile ilgilenen kimselerden daha fazla ilmî tefsîr örnekleri vermiş ve bu sahada tam ve müstakil bir eser meydana getirmiştir.”⁴⁴

Bütün bunlara rağmen yine de eş-Şaibî,⁴⁵ Mahmud Şeltut,⁴⁶ ve Muhammed Hüseyin ez-Zehebî⁴⁷ gibi alimler bu tür çalışmalara karşı çıkmışlardır.

⁴³ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Ankara, 1996, II, 377.

⁴⁴ Cerrahoğlu, *a.g.e.*, II, 379.

⁴⁵ Cerrahoğlu, *a.g.e.*, II, 403

⁴⁶ Cerrahoğlu, *a.g.e.*, II, 406

⁴⁷ Bkz. Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn*, Beyrut, 1976, II, 485-95.

I.BÖLÜM

SÛRENİN TEFSİRİ

1.Sûrenin Nüzûl Sebebi ve Yeri:

Tîn sûresinin nüzûl sebeplerine dâir bir takım rivayetler yanında bazı âyetlerinin nüzûlüne dâir rivayetlere de sahibiz. Bu rivayetler çok sarfî olmamakla birlikte sûreden çıkaracağımız hükümlere ışık tutacak mahiyettedirler. Bunlardan birinde Hz. Peygambere sorulan bir soru üzerine nâzil olduğu belirtilmiştir. Bu rivâyet şöyledir: “Resulullah (S.A.S.)’e, yaşlamp bunama durumuna düşen bir gurup insanın durumları hakkında sorulmuştu. Bunun üzerine Allah Teâlâ onların özürlü olduklarını ve akılları zâil olmadan önce ibadet yaptıkları için sevaplarında bir eksiltme olmayacağını (bu sevapların kesintisiz devam edeceğini) bildirmek üzere sûreyi inzâl etmiştir.”⁴⁸ Ayrıca dördüncü âyet zikredilerek “Hişam ibn el- Muğîre hakkında nazil olmuştur.”⁴⁹, yine aynı âyet için “(öldükten sonra) dirilmeyi inkâr eden (bütün müşrik) ler hakkında nâzil olmuştur.”⁵⁰ rivâyetlerinin yanında, yedinci âyeti zikredilerek “Adiyy ibn Rebia hakkında nazil olmuştur”⁵¹ rivayeti de vardır.

“Abdullah İbn Abbas (R.A.) (v. 68/687) ve Çatâde (v. 118/736)’den sûrenin Medine’de nâzil olduğuna dair bir rivayet⁵² varsa da bazı müfessirler (وهذا البلد الامين) ayetinde geçen “Emîn Belde”den maksadın Mekke olduğunu söyleyerek⁵³ bunun delaletiyle Mekkî olduğunu belirtmişlerdir. “Bundan bu sûrenin Mekke’de indiği anlaşılırsa da hicretten önce mi, yoksa sonra mı indiği anlaşılmaz. Hicretten sonra inenler, Mekke’nin fethinden sonra Mekke’de inmiş bulunsalar bile Medenî sayıldığına göre hicretten evvel inmiş manasına Mekkî olmasını gerektirmez, Medenî de olabilir. Şu halde bu sûre Mekke’nin fethinden sonra orada inmiş ise, Çatâde’den rivayet edildiği üzere Medenî demek olur.

⁴⁸ es-Süyûfî, *Lûbabü'n-Nûkûl fî Esbabî'n-Nüzûl*, İstanbul, ts., II, 137. (Celaleyn Hamîşi)

⁴⁹ Ebu Abdillâh İbn Ahmed el-Çurţubî, *el-Cami' li Ahkâmi'l- Kur'an*, Beyrût, 1985, XX, 113.

⁵⁰ Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Nûzhetü'l-A'yuni'n-Nevezir fi İlmi'l-Vücûhi ve'n-Nezair*, Beyrût, 1987, s.137.

⁵¹ Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zadü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, ts., ys., IX, 174.

⁵² Ahmed es- Savî, *es-Savî ale'l-Celaleyn*, ys., ts., IV, 281.

⁵³ Ebü Hâyyan, *en-Nehrü'l-Mâdd mine'l-Bafrü'l-Muñîf*, ys., ts., V, 575.; Emiroğlu, Hasan Tahsin, *Esbab-ı Nüzûl*, Konya, 1971, XIV, 93.

Çoğunluğun, “Mekke’de inmiştir ” demesi de Mekke içinde inmiş olması mânâsıyla yorumlanabilir. Bu mânâ, bu sûrenin kendinden öncekine bir netice gibi olan mânâsına da pek yakışır ise de, Mekkî olmakta meşhur olan mânâ hicretten önce olmasıdır. Şu halde Resulullah (S.A.V.)’e bu güvence daha o zaman verilmiş demektir.”⁵⁴

“İbn Abbas (R.A.)’tan gelen diğer bir rivayete göre de sûre Mekkî dir.”⁵⁵

“Ayrıca sûrenin konusundan, Mekke’de başlangıçta nâzil olan surelerden birisi olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü sûrede, küfür ile imân arasında şiddetli bir mücadelenin başladığına dair bir iz yoktur. Bunun için, ilk dönemdeki diğer Mekkî surelerin üslubunu taşımaktadır.”⁵⁶

Mekke’de Müslümanlar âşık Kur’an okuyamadıkları gibi Kur’an ayetlerini telakkî ve hıfzda da bir çok zorluklarla karşılaşıyorlardı. Bu sebeple Müslümanların kolaylığı için Mekke’de kısa ve veciz sûreler nâzil olmuştur. Tîn sûresinin de kısa surelerden --el-Mufassal— olması onun Mekkî olduğunu akla getiriyor.

Mekke’de inen sûreler daha çok üluhiyyet, nübüvvet ve âhret gibi üsulü’l-dîn’in konularını ele alır ve muarızlarının sapık akidelerini bertaraf eder. Nitekim mezkur sûrenin ilk üç âyeti nübüvvet, ikinci üç âyeti âhret ve son iki âyeti de uluhiyyet konularını ele almaktadır.

Medine’de nâzil olan sûreler ise daha çok şeriatın tatbiki ⁵⁷, ibâdet, muamelat ve ukûbat üzerinde durur. Ayrıca Yahudî ve Hristiyanlardan bahisle onların tahrifat ve sapıklıkları anlatılır ki; Tîn sûresinde bunlara temas edilmemektedir.

⁵⁴ Muhammed Hamdî Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul, ts., IX, 309.

⁵⁵ Ebû’l-A’lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’an*, trc. Muhammed Hân Kayanî, İstanbul, 1996, VII, 167.

⁵⁶ el-Mevdûdî, *a.g.e.*, a.y.

⁵⁷ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsîr Üsûlü*, Ankara, 1989, s. 62.

Bütün bu özelliklere göre sûre incelenip, Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (v. 597h) ve el-Şurubî (v.671/1273)'nin nüzûl sebebi olarak gösterdikleri rivayetler de göz önüne alındığında, sûrenin Mekke'de, hicretten önce, Hişam İbn el-Muğîre, Adıyy İbn Rebia ve diğer müşrik ileri gelenleri hakkında veya Hz. Peygambere, "erzelü'l-umr"e ulaşanlar hakkında sorulan bir soru üzerine nâzil olduğunu söylemek mümkün olur.

2. Ta'bîr, İstılah ve Ğarîbler:

Arap dili çok zengin bir yapıya sahip olduğundan o dili kullananların bu mânâ zenginliğini tam olarak ihataları son derece zordur. Bu da bazı mânâların, bazılarının idrakinden uzak olması neticesini doğurur. Ayrıca kabileler arası farklı kullanımlar da izâfî bir kapalılığı beraberinde getirmektedir.

İşte Arap dilinin zenginliğinden kaynaklanan bu durum kelimelere "ğarîb" lik vasfını kazandırmaktadır. Nitekim ğarîb de "manası kapalı, anlayıştan uzak ve yaygın bir şekilde kullanılmayan kelime"⁵⁸ demektir.

Lafızlarda var olan garabet aynı zamanda izafî müteşabih olmanın da sebebidir. Çünkü "herhangi bir yönden kendisinde kapalılık ve bilinmezlik vasfı bulunan âyetlerle, çok anlamlı âyetler müteşabihin kapsamı içerisine girmektedir."⁵⁹ Herhangi bir kelimedede var olan kapalılık ve çok anlamlılık tarih boyunca müfessirler arasında farklı yorumlara neden olmuştur. Bu tür farklı yorumlar da bir çok müfessirin sahîh – ğayr-u sahîh ayrımı yapmaksızın İsrailiyât ile tefsîrlerini doldurmalarına sebep olmuştur. Aşağıda ki ğarîb lafızlarla alakalı yapılan yorumlara ve nakledilen rivayetlere bakılırsa bu durum açıkça görülecektir.

Bu ön bilgiden sonra şimdi Tîn sûresinde tesbit edebildiğimiz "ğarîb" kelimelere geçebiliriz:

⁵⁸ Ali İbn Muhammed el-Cürcânî, *Kitabü'l-Ta'rifât*, ts., ys., s.161.

⁵⁹ Demirci, Muhsin, *Kur'ân'ın Müteşabihleri Üzerine*, İstanbul, 1996, s. 66.

a. “et-Tîn التين”:

İncir, “Olgun ve tazesi bütün meyvelerden daha güzel ve daha vitaminli olup en az gaz yapandır. Karaciğer ve dalak için çok iyi bir yumuşatıcı ve çözücüdür. Çok tüketmek şişkinliği giderir. Suriye’de bir dağın ve bir mescidin ve Gatafan’ da da bir dağın ismi olup, “تينا” şekliyle “سِنَاء” (güzel) manasındadır.”⁶⁰

Bu lafız hakkında tefsîrlerde nakledilen rivayetler şöyledir:

1. “Bu sizin yediğiniz incirinizdir.”

Bu görüş İbn Abbas, el-Hasen, Mücahid (v.103/721), İkrime (v. 104/722), İbrahim en-Neħaî (v.95/714), Atâ İbn Ebî Rabaħ (v. 114/732), Câbir İbn Zeyd, Muqatil (v. 150/767), el-Kelbî (v. 146/763)⁶¹ ve Kâtâde’ den rivayet edilmiştir.”⁶²

2. ““et-Tîn” Dımeşk (Şam) mescididir.”

Bu görüş Ka’b, Kâtâde ve İbn Zeyd (v. 182/798) den⁶³ rivayet edilmiştir.

3. ““et-Tîn” üzerinde Şam’ın bulunduğu dağın ismidir.”

Bu görüş İkrime ve Kâtâde’ den⁶⁴ rivayet edilmiştir.

4. “et-Tîn” Cudî’deki Hz. Nuh (A.S.)’ın mescididir”

Bu görüşü Atiyye el-Avfî İbn Abbas (R.A.)’tan⁶⁵ rivayet etmiştir.

5. ““et-Tîn” el-Mescidü’l-Ĥaram’dır.”

Bu görüş ed-Daħħak (v. 105/723)⁶⁶’tan rivayet edilmiştir.

⁶⁰ Muhammed İbn Ya’kûb el- Firûzâbâdî, *el-Ķamusu’l-MuĤfi*, Beyrût, 1997, II, 1556.

⁶¹ el-ĶurĤûbî, *a.g.e.*, XX, 110; Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Zadü’l-Mesîr*, IX, 169.

⁶² Ebu Ca’fer Muhammed İbn Cerîr et-Taberî, *Camîu’l-Beyân fi Tefsîri’l-Kur’an*, Beyrût, 1987, XXX, 153.

⁶³ Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Zadü’l-Mesîr*, IX, 169.

⁶⁴ Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Zadü’l-Mesîr*, a.y.

⁶⁵ Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Zadü’l-Mesîr*, a.y.

⁶⁶ Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Zadü’l-Mesîr*, a.y.

6. “ “et-Tîn” Hilvan ile Hemedan dağlarıdır.”

Bu görüş el-Ferra ⁶⁷’dan nakledilmiştir. el-Maverdî, bu görüşün doğruluktan pek uzak olduğunu söylemektedir. ⁶⁸

7. “ “et-Tîn” Ashab-u Kehf mescididir.”

Bu görüşü Muhammed İbn Ka’b (v. 90/709) Ka’bü’l-Ahbâr ve Qatâde ⁶⁹’den nakletmiştir.

8. “Allah Teâlâ’nın “Tîn” ile yemin etmesi, onun (yaprağının) Cennet’te Hz. Adem’in örtüsü olmasından dolayıdır. Nitekim Kur’an’da şöyle buyruluyor : *وظفقا بخصفان عليهما من ورق الجنة* “ Cennet yaprakları ile edep yerlerini örtmeye başladılar.” ⁷⁰ “Bu yapraklar incir (ağacının) yaprakları idi.” ⁷¹

9. “Bundan Allah Teâlâ’nın kullarına olan nimetleri kastedilmektedir. Çünkü “Tîn” bir yiyecek (meyve) dir.” ⁷²

10. “ “et-Tîn” den maksat ilk insan Hz. Adem (A.S.)’in zamanıdır. Çünkü O (A.S.) Cennet’te iken incirin yaprağı ile gölgeleniyordu.” ⁷³

11. “ “et-Tîn” incirin yetiştirildiği ve meşhûr olduğu kutsal yerlerden kinayedir.” ⁷⁴

12. “ “et-Tîn” faydalı olduğundan kendisiyle yemîn edilmiştir.” ⁷⁵

⁶⁷ Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Zadü’l-Mesîr*, a.y.

⁶⁸ Ebü’l-Hasen Ali İbn Muhammed İbn Habîb el-Maverdî, *en-Nüket ve ’l-Uyûn*, Beyrût, 1992, VI, 301.

⁶⁹ el-Maverdî, *a.g.e.*, a.y.

⁷⁰ el-A’raf, 7 / 22.

⁷¹ el-Kurtûbî, *a.g.e.*, a.y.

⁷² el-Maverdî, *a.g.e.*, a.y.

⁷³ Ahmed Mustafa el- Merâğî, *Tefsîrû ’l-Merâğî*, Beyrût, ts., XXX, 193.

⁷⁴ Vehbe ez-Zühaylî, *et-Tefsîrû ’l-Münîr fi ’l-Akîdeti ve ’ş-Şerîati ve ’l-Menhec*, Beyrût, 1991, XXX, 304.

⁷⁵ es-Süyûtî, *el-İtkân*, II, 372. (el-Küşeyrî’den naklen).

13. “ “et-Tîn” den maksat Budizm dininin kurucusu olan Buda’nın (altında nirvanaya ulaştığı bir tür) incir ağacıdır.”⁷⁶

14. “ “et-Tîn” den maksat Hz. Hasan (R.A.)’dir.”⁷⁷

b. “ez-Zeytûn, الزيتون”:

“ الزيت yağ demektir. Bu yağın elde edildiği ağaca ise “الزيتون” denilir. Ayrıca Şam mescidi, Suriye dağları, Çin’de bir şehire ve (güney Mısır) da Şâid kazasının⁷⁸ bir köyüne de “الزيتون” denilir.”⁷⁹

Bu lafız hakkında tefsîrlerde nakledilen rivayetler şöyledir:

1. “ “ez-Zeytûn” sizin sıkarak yağ elde ettiğiniz zeytininizdir.”

Bu görüş İbn Abbas, el-Hasen, Mücahid, İkrime, İbrahîm en-Nehaî, Atâ İbn Ebî Rabaî, Cabir İbn Zeyd, Mukatil, el-Kelbî⁸⁰ ve Kâtâde’den⁸¹ rivayet edilmiştir. Bu görüşte olanlar kendilerine şu âyeti delil olarak gösteriyorlar: (وشجرة تخرج من طور سيناء تنبت بالدهن وصبغاً لآكلين) “Sîna dağından çıkan bir nebat da yetiştirdik ki o ağaç hem yağ hem de yiyeceğe bir katkı çıkarır. (Bu ağaç zeytin ağacıdır.)”⁸²

2. “ “ez-Zeytûn” dan kasıt “el-Beytü’l-Makdis” tir.”

Bu görüş Ka’b, Kâtâde, İbn Zeyd ve Atiyye el-Avfî tarafından İbn Abbas (R.A.) ’tan rivayet edilmiştir.⁸³

⁷⁶ Muhammed Cemalüddîn el-Kasımî, *Mehasinü’l-Te’vîl*, Kahire, ts., XVI, 6199. (İbn Teymiyye’den naklen).

⁷⁷ Muhammedü’l-Cenabî, *Beyanü’s-Saadet fî Makamati’l-İbadet*, Beyrût, 1988, IV, 264.

⁷⁸ Asım Efendi, *el-Okyanusu’l-Besîf fî Tercümeti’l-Kâmûsi’l-Mu’îf*, İstanbul, 1276 (h), I, 304.

⁷⁹ el-Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I, 284.

⁸⁰ el-Şurjübî, *a.g.e.*, XX, 110; Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Zadü’l-Mesîr*, IX, 169.

⁸¹ et-Şâberî, *a.g.e.*, XXX, 153.

⁸² el-Mü’minûn, 23 / 20; Bkz. Yıldırım, Suat, *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, 342.

⁸³ Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Zadü’l-Mesîr*, a.y.

3. “ez-Zeytûn”, üzerinde “el-Beytû'l-Mükaddes” in bulunduğu dağın adıdır.”

Bu görüş İkrime ve Katâde'den ⁸⁴ rivayet edilmiştir.

4. “ez-Zeytûn” dan maksat İliya mescidi (Kuds'te bulunan “el-Mescidü'l-Akşâ ”)dır.”

Bu görüş ed-Dahhak⁸⁵, Muhammed İbn Ka'b, Ka'bü'l-Ahbâr ve Katâde'den⁸⁶ nakledilmiştir.

5. “ez-Zeytûn” dan maksat Suriye' deki dağlardır.”

Bu görüş el-Ferrâ'dan nakledilmiştir.⁸⁷

El-Maverdî, bu görüşün doğruluktan pek uzak olduğunu söylemektedir.⁸⁸

6. “Cenab-ı Allah (c.c.)'nun “ez-Zeytûn” ile yemîn etmesi Hz. İbrahim (A.S.)'ı temsîl etmesinden dolayıdır. Nitekim Kur'an-ı Kerimde şöyle buyruluyor: (يوقد من شجر مباركة زيتونة) “Pek bereketli bir zeytin ağacından tutuşturulur.”⁸⁹

Peygamberimiz (S.A.V.) (zeytinin mübarekliği hakkında) şöyle buyurmaktadır: Zeytini yiyiniz ve ondan yağ elde ediniz çünkü o mübarek bir ağaçtır.”⁹⁰

7. “Bundan Cenab-ı Allah (c.c.)'nun kullarına olan nimetleri kastedilmektedir. Çünkü “ez-Zeytûn” (çok faydalı) bir katıktır.”⁹¹

8. “ez-Zeytûn” dan maksat Hz. Nuh (A.S.) ve onun zürriyetinin zamanıdır. Nitekim O (A.S.) kuşu gönderdiği zaman kuş zeytin dalı ile (gemiye) geri dönmüş ve tufanın çekildiğini müjdelemişti.”⁹²

⁸⁴ Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zadü'l-Mesîr*, a.y.

⁸⁵ Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zadü'l-Mesîr*, a.y.

⁸⁶ el-Maverdî, *a.g.e.*, VI, 301.

⁸⁷ Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zadü'l-Mesîr*, a.y.

⁸⁸ el-Maverdî, *a.g.e.*, a.y.

⁸⁹ en-Nûr, 24 / 35

⁹⁰ el-Kurtûbî, *a.g.e.*, XX, 112.

⁹¹ el-Maverdî, *a.g.e.*, VI, 301.

⁹² el-Merağî, *a.g.e.*, XXX, 193.

9. “ez-Zeytûn” zeytinin yetiştirildiği ve meşhûr olduğu beldelerden kinayedir.”⁹³

10. “ez-Zeytûn” faydalı olduğundan kendisiyle yemîn edilmiştir.”⁹⁴

11. “ez-Zeytûn” dan maksat Hz. Hüseyin (R.A.) dir.”⁹⁵

et-Taberî, tefsirinde “et-Tîn” ve “ez-Zeytûn” ile alakalı bir çok görüş zikrettikten sonra şunları kaydediyor: “Bu görüşlerden en doğrusu “Bunlar bilinen yediğimiz incir ve yağ çıkarmak için sıkığımız zeytindir.” diyenlerin görüşüdür. Çünkü Araplarca bunlar böyle biliniyor. Yoksa “Tînâ” veya “Zeytûnâ” isimli dağlar bilinmiyor.”⁹⁶

el-Kurtûbî de bu iddiayı destekleyerek şöyle diyor: “En doğrusu bunların bildiğimiz incir ve zeytin oluşlarıdır. Çünkü hakikat budur. Delil olmaksızın (sözün) hakikatten mecaza geçmesi olmaz.”⁹⁷

Elmalılı da bu konuda, “Tîn incir demek ise de burada öyle tercüme etmek pek muvafık olmayacaktır. Zira müfessirînin bir çoğunun beyanına göre burada tîn ve zeytûn birer ism-i alem mevkiindedirler. Alem olmuş adların ise tercümesine kalkışmak doğru değildir. Çünkü onlar mefhumlarıyla değil, lafızlarıyla müsemmalarını ta’rif ederler. İncir köyü denilmekle bilinen bir köy, Tîn karyesi diye tercüme edilmekle ta’rif olunmuş olmayacağı gibi Tîn namıyla anılan bir dağ veya mescidi veya beldeyi de incir diye anlatmaya kalkışmak îzah değil teşviş olur.”⁹⁸ demektedir.

c. “Tûri Sîmîn طورسینین”:

“الطور (iki şeyin arasındaki) sınıır, miktar, evin avlusu ve dağ demektir.”⁹⁹ et-Taberî, “(sadece) bitkisi bulunan dağlara “et-Tûr” denilir.”¹⁰⁰ demektedir.

⁹³ Züñfiyî, a.g.e., XXX, 304.

⁹⁴ es-Süyûfî, a.g.e., II, 372. (el-Küşeyrî’den naklen)

⁹⁵ Muhammed el-Cenabüzî, a.g.e., IV, 264.

⁹⁶ et-Taberî, a.g.e., XXX, 154.

⁹⁷ el-Kurtûbî, a.g.e., XX,111.

⁹⁸ Yazır, Muhammed Hamdî, a.g.e., VIII, 5928,

⁹⁹ Asım Efendi, a.g.e., II, 11.

¹⁰⁰ et-Taberî, a.g.e., a.y.

“et-Ṭûr ” Kur’an-ı Kerim’de on yerde geçmiş¹⁰¹ ve hepsinde de “dağ” olarak tercüme edilmiştir. Bunlardan birinde (سَيِّئَاء) ye izafe edilmiş ve orada zeytin yetiştiğinden bahsedilmiş¹⁰², ikisinde kendisiyle yemîn edilmiş¹⁰³ ve geri kalan yedi yerde de Hz. Musa (A.S.)’ın kıssası içerisinde ma’lûm münacatgâh olan dağ olarak zikredilmiştir.¹⁰⁴

Kur’an’da geçen “et-Ṭûr”un “dağ” olduğu hakkında müfessirler arasında ittifak vardır. Ancak hangi dağ olduğu hakkında ihtilaf söz konusudur, Şöyle ki:

1. “ “et-Ṭûr” Eyle kasabası yakınındaki özel bir dağın ismidir ki (سَيِّئَاء) ve (سَيِّئِينَ) kelimelerine izafetle (طُور سَيِّئَاء) ve (طُور سَيِّئِينَ) şeklinde Kur’an’da zikredilmiştir. Bu dağ Şam ile Medyen arasında bitkisi seyrek bir dağdır. Süveyş boğazından Yenbu’ tarafına gidenler bu dağı görebilirler.”¹⁰⁵

2. “ “et-Ṭûr” Şam bölgesinde başka bir dağın da ismidir.”¹⁰⁶ Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî ve el-Maverdî Qatâde’nin bu görüşte olduğunu nakletmişlerdir.¹⁰⁷ (الطُور) ile zikrolunan dağ Hz. Musâ (A.S.) için münacatgâhı olan bu dağdır.”¹⁰⁸ Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, el-Maverdî ve el-Kurṭûbî, Ka’bü’l-Ahbar ve İkrime’nin bu görüşte olduğunu kaydederek en meşhûr ve en kabul gören görüşün bu görüş olduğunu belirtmişlerdir.¹⁰⁹

3. “et-Ṭûr, Kuds-i Şerifteki el-Mescidü’l-Aksâ’nın sağ tarafında “Ṭûr-u Zeyta” denilen dağdır.”¹¹⁰

¹⁰¹ Muhammed Fuad Abdalbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Kahire, 1996, s. 544

¹⁰² el-Mü’minûn, 23/20.

¹⁰³ et-Tîn 95/2; et-Ṭûr 52/1

¹⁰⁴ el-Bakara 2/63-93; en-Nisa 4/154; Meryem 19/52; Ṭâhâ 20/80; el-Ḳaşâş 28/29-46.

¹⁰⁵ Asım Efendi, *a.g.e.*, II, 11

¹⁰⁶ Asım Efendi, *a.g.e.*, a.y.

¹⁰⁷ el-Maverdî, *a.g.e.*, VI, 301; Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Zadü’l-Mesîr*, IX, 170.

¹⁰⁸ Asım Efendi, *a.g.e.*, a.y.

¹⁰⁹ el-Kurṭûbî, *a.g.e.*, XX, 112; el-Maverdî, *a.g.e.*, a.y.; Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Zadü’l-Mesîr.*, a.y.

¹¹⁰ Asım Efendi, *a.g.e.*, a.y.

4. “et-Tûr, el-Mescidü'l-Aksâ'nın kible tarafındaki Hz. Harun (A.S.)'ın kabrinin bulunduğu ve halen “Tur-u Harun” olarak tabîr olunan dağdır.”¹¹¹

5. “et-Tur, Re'sü'l-Ayn topraklarında bir dağın ismidir.”¹¹²

6. “et-Tûr, Taberiyye üzerinde müşerref bir dağdır.”¹¹³

7. “Tûr, Mısır'ın kible tarafında bir vilayet adıdır.”¹¹⁴

8. “Tûr, Nusaybin bölgesinde bir belde adıdır.”¹¹⁵

“Sînîn” e gelince “et-Tûr” isminin muzaf-u ileyhi¹¹⁶ olarak şöyle yorumlanmıştır:

1. “Sînîn, Habeş lûgatında “güzel” demektir. Araplar da bunu böyle kullanmışlardır.” el-Maverdî, İkrime ve el-Hasen'in bu görüşte olduğunu kaydetmektedir.¹¹⁷

2. “Sînîn, “mübarek” demektir.” el-Maverdî, Katâde'nin bu görüşte olduğunu kaydetmektedir.¹¹⁸

3. “Sînîn, “deniz” demektir.” el-Maverdî, İbn Şecere'nin bu görüşte olduğunu kaydetmektedir.

el-Maverdî'nin tefsiri “en-Nüket ve'l-Uyun” un muhakkiki Abdulkasım İbn Abdurrahîm “Doğrusunun “dağ” olması gerekir.”¹¹⁹ diyor.

4. “Sînîn, dağın etrafındaki ağaçların ismidir.” el-Maverdî Atiyye el-Avfi'nin bu görüşte olduğunu kaydetmektedir.¹²⁰

5. “Tur-î Sînîn” Hz. Ali (R.A.)'tır.”¹²¹

¹¹¹ Asım Efendi, *a.g.e.*, a.y.

¹¹² Asım Efendi, *a.g.e.*, a.y.

¹¹³ Asım Efendi, *a.g.e.*, a.y.

¹¹⁴ Asım Efendi, *a.g.e.*, a.y.

¹¹⁵ Asım Efendi, *a.g.e.*, a.y.

¹¹⁶ Asım Efendi, *a.g.e.*, a.y.; et-Taberî, *a.g.e.*, XXX, 155.

¹¹⁷ el-Maverdî *a.g.e.*, VI, 301.

¹¹⁸ el-Maverdî, *a.g.e.*, a.y.; el-Şurûbî, *a.g.e.*, XX, 112

¹¹⁹ el-Maverdî, *a.g.e.*, a.y.

¹²⁰ el-Maverdî, *a.g.e.*, a.y.

¹²¹ el-Cenabüzî, *a.g.e.*, IV, 264.

d. “el-Beledü'l-Emîn, البلد الامين”:

“ (البلد) (الامين) ” den maksadın Mekke olduğunda bütün alimler ittifak etmişlerdir. “ (البلد) in sıfatı olup “güvenceli ve güvenilir” demektir. Çünkü güvenceyi verenin bizzat Allah Teâlâ olduğu Kur’an’da ifade edilmiştir:

(فيه آيات بينات مقام ابراهيم ومن دخله كان امنا) “Orada apaçık alametler ve deliller, İbrahim’in makamı vardır. Kim oraya girerse emniyette olur.”¹²² Bu emniyet (güvencede olmak) hem Mekke’nin ehli (orah olan veya sonradan oraya girenler) hem de (oradan çıkan peygamberlere gönderilen) dinî emirler içindir.”¹²³

“Emîn (güvencede) olma” vasfı Cenâb-ı Allah’ın çok kıymet verdiği bir vasıftır. Nitekim el-Beled sûresinde: (لا أقسم بهذا البلد * وأنت حل بهذا البلد) “Hayır! Sen içinde emniyette olmadığın (dokunulmazlığının bulunmadığı) bir halde iken ben bu şehre yemîn etmem.”¹²⁴ buyrulmakla içindeki insanların güvencede oluşları şehrin kutsiyetinin gereği olduğu açıkça ifade edilmiştir.

Bazı Şîa alimleri “el-Beledü'l-Emîn”den maksat bizatihi Hz. Muhammad (S.A.V.)’dir.¹²⁵ demişlerdir.

e. “Halk, خلق”:

“ “Halk”, geçmişte herhangi bir benzeri, örneği, kalıbı ve hammaddesi olmaksızın eşyayı (yoktan) var etmek, yaratmak ve dosdoğru bir şekilde takdir etmek (ölçüp oranlamak) ¹²⁶ demektir.” ¹²⁷ (خلق)

¹²² Alu-İmran 3/97.

¹²³ Zühaylî, Vehbe, a.g.e., a.y.

¹²⁴ el-Beled 90/1-2.

¹²⁵ el-Cenabüzi, a.g.e., a.y.

¹²⁶ Asım Efendi, a.g.e., II, 896.

¹²⁷ Rağıb el-İsfehânî, *Müfredatu Elfazı'l-Kur'an*, tah.: Safvan Adnan Davudî, Beyrut, 1997, s.296.

(Yeri ve göğü yarattı.”¹²⁸ Bu âyette geçen (خلق) ، (بدع) yani eşi ve numûnesi ve hammaddesi olmadığı halde bir şeyi yaratmak demektir. Nitekim bunun delili şu âyettir: (بدع السموات¹²⁹ “Yeri ve göğü icat etti.”¹³⁰ و الارض)

“Halk” yumuşatmak, deriyi tabaklamak, biçip yarmak ve ağacın budaklarını giderip düzeltmek manalarına da gelir.”¹³¹

Bu terim Kur’an’da değişik sîgalarla 260 defa geçmiştir.¹³²

“Yaratma Kur’an’da çok geniş bir alana yayılmıştır. Görebildiğimiz ve göremediğimiz her şey yaratmanın konusudur. Allah onların yaratıcısıdır. Allah’ın yaratıcılık vasfı en geniş ölçüde bu madde ile ifâde edilmiştir.”¹³³

Bu Terimin Kur’an’da Kullanıldığı Başlıca Mânâlar:

1. “Halk bazen var olan bir şeyden diğer bir şeyi icat etmek manasında kullanılmıştır: (ياايهاالناس اتقوا ربكم الذي خلق من نفس واحدة وخلق منها زوجها وبث منهما رجالا كثيرا ونساء) “Ey insanlar! Sizi bir tek nefsdan yaratan ve ondan eşini yaratıp o ikisinden bir çok erkekler ve kadınlar türeten Rabbinize karşı gelmekten sakının.”¹³⁴ ve (خلق الانسان من نطفة) “O, insanı nutfeden yarattı.” âyetlerinde olduğu gibi...”¹³⁶

¹²⁸ el-En’am 6/1.

¹²⁹ el-Bakara 2/117

¹³⁰ el-İsfehanî, a.g.e., a.y.

¹³¹ Asım Efendi, a.g.e., II, 897.

¹³² Muhammed Fuad Abdulbaki, a.g.e., s.306.

¹³³ Ulutürk, Veli, *Kur’an-ı Kerim’de Yaratma Kavramı*, İstanbul, 1995, s.17.

¹³⁴ en-Nisa 4/1

¹³⁵ en-Nafl 16/4

¹³⁶ el-İsfehanî, a.g.e., a.y.

“Benzeri ve hammaddesi olmaksızın yaratmak ancak Allah Teâlâ’ya mahsustur. Bu vasıf ise Allah ile başkalarının arasında ayırt edici özelliklerdendir. Nitekim Kur’an’da şöyle buyrulmaktadır.¹³⁷

(أفمن يخلق كمن لا يخلق) “Yaratan biri hiç yaratamaz olana benzer mi?”¹³⁸

2. “Halk bazen intak (konuşturmak) manasında kullanılmıştır.”¹³⁹ (قالوا نطقنا الله الذي أنطق كل شيء وهو) “Bizi söyleten, her şeyi konuşturan Allah’tır. Zaten sizi ilkin yaratan ve sonunda da huzuruna götürüleceğiniz Rabbiniz de odur.”¹⁴⁰

3. “Halk” bazen diriltme manasında kullanılmıştır.”¹⁴¹ (اوليس الذي خلق السموات والأرض بقادر علي أن يخلق مثلهم) “Gökleri ve yeri yaratan onların mislini yaratmaya kadir olamaz mı?”¹⁴²

4. “Halk bazen “din” manasında kullanılmıştır.”¹⁴³ (لا تبدل لخلق الله ذلك الدين القيم) “Allah’ın bu hilkatini kimse değiştiremez. İşte dosdoğru din budur.”¹⁴⁴

5. “Halk bazen bina yapmak manasında kullanılmıştır.”¹⁴⁵ (التي لم يخلق مثلها في البلاد) “Öyle ki, şehirler içinde bir benzeri yapılmamıştı.”¹⁴⁶

6. “Halk bazen süretlendirmek (şekillendirmek) manasında kullanılmıştır.”¹⁴⁷ (وإذ تخلق من الطين) “Sen benim iznimle çamurdan kuş şeklinde bir şey yapıyor, ona üflüyordun; o da benim iznimle kuş oluyordu”¹⁴⁸

¹³⁷ el-İsfehani, a.g.e., a.y.

¹³⁸ en-Nafl 16/17

¹³⁹ Mukatil ibn Süleyman, *el-Vüçüh ve 'n-Nezair*, İstanbul, 1993, s.131.

¹⁴⁰ Fussilet 41/21.

¹⁴¹ Mukatil ibn Süleyman, a.g.e., s.132.

¹⁴² Yâsîn 36/81.

¹⁴³ Mukatil ibn Süleyman, a.g.e., 131; Ebü'l-Ferec el-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yün*, s.285.

¹⁴⁴ er-Rûm 30/30

¹⁴⁵ Ebü'l-Ferec el-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yün*, a.y.

¹⁴⁶ el-Fecr 89/8.

¹⁴⁷ Mukatil ibn Süleyman, a.g.e., a.y.

¹⁴⁸ el-Maide 5/110.

7. “Halk bazen de uydurma ve yalan manasında kullanılmıştır.”¹⁴⁹ (إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ أَوثَانًا وَتَخْلُقُونَ إِفْكًا) “Siz ancak Allah’tan başka bir takım putlara tapıyorsunuz. (Bu şirkinizle) siz, apaçık yalan uyduruyorsunuz.”¹⁵⁰

“Bir halden diğer bir hâle sokmak (tasvîr edip şekillendirmek) mânâsındaki “halk” Kur’an’da başkaları için de zikr edilmiş ve Allah’ın izni kaydına bağlanmıştır. Hz. İsb (A.S.) için zikr edilen “halk” bu bapandır.”¹⁵¹

““Halk” ancak iki hususta insanlar için kullanılabilir.”¹⁵²

A. “Takdir (oranlayıp ölçmek) mânâsında kullanıldığında.” Meselâ; (فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ) “Yaratanların en güzeli olan Allah ne yücedir.”¹⁵³

“Ahsenü’l-Halkîn” takdir edenlerin, yahut tasvir edenlerin en güzeli veya yapmak manasıyla “yapanların en güzeli” demektir. Yoksa yaratanların en güzeli demek değildir. Çünkü mutlak mânâda Allah’tan başka yaratıcı yoktur.”¹⁵⁴

B. “Yalan manasında kullanıldığında.” Meselâ; (وتَخْلُقُونَ إِفْكًا) “Yalan uyduruyorsunuz.”¹⁵⁵

8. ““Halk” bazen de mahluk manasında kullanılmıştır. Çünkü “el-Halk” ve “el-Hulk” aynı şeylerdir. “eş-Şerb” ve “eş-Şurb” gibi...”¹⁵⁶ Meselâ;

1. (وَإِنَّكَ لَعَلِي خَلْقٍ عَظِيمٍ) “Ve sen pek yüksek bir ahlâk üzerindesin”¹⁵⁷

¹⁴⁹ Mukatil ibn Süleyman, *a.g.e.*, a.y.

¹⁵⁰ el-Ankebût 29/17.

¹⁵¹ el-İsfehanî, *a.g.e.*, s.296

¹⁵² el-İsfehanî, *a.g.e.*, a.y.

¹⁵³ el-Mü’minûn 23/14.

¹⁵⁴ Ulutürk, Veli, *a.g.e.*, s.19

¹⁵⁵ el-Ankebût 29/17.

¹⁵⁶ el-İsfehanî, *a.g.e.*, s.297.

¹⁵⁷ el-Kâlem 68/4.

2. (إن هذا إلا خلقُ الأولين) “Bu önceki atalarımızın adetlerinden başka bir şey değildir.”¹⁵⁸

“İbn Kesîr, Ebû Amr, Ya’kûb, Ebû Ca’fer ve el-Kisafî “Halku” şeklinde feth ile okumuşlardır.”¹⁵⁹

“Kur’an’da doğrudan doğruya yada Allah’a izafe suretiyle “el-Halk” manasını ifade eden ayrıca bir çok kavram daha vardır.”¹⁶⁰

f. “el-İnsan, الإنسان”:

Arapça’da “ins” sözü, İbrani, Hint dillerinde ilk insan anlamına gelen “Adam”, “Adama” kelimesinin karşılığıdır.”¹⁶¹

“el-insan, “el-ins” gibi beşer demektir. Kadın erkek herkese şamildir. (إنسان) cins isim olarak çoğuldur. Müfredi (إنسي) dır. (رومي - ج - روم) gibi.¹⁶²

“Parmak uçlarına, adamın gölgesine, dağların başına, ekin ekilmeyen yerlere ve gözün bebeğine de “insan” denilir.”¹⁶³

Bu lafız değişik sîgalarla 97 defa geçmektedir.¹⁶⁴

el-İsfehânî bu lafzın mânâsıyla alakalı olarak üç değişik görüş rivayet etmektedir:

1.“Bazılarının bazılarına yardımı olmaksızın düzen kurup geçinemeyen bir vaziyette yaratıldıkları için kendilerine (ülfet kuran ve yardımlaşan mânâsında) “el-insan” denilmiştir. Bu nedenle (الإنسان مدني) (بالطبع) “İnsan tabiatı gereği sosyal (medenî) bir varlıktır.” denilir.

¹⁵⁸ eş-Şuara 26/137

¹⁵⁹ el-İsfehânî, a.g.e., s..297

¹⁶⁰ Bkz.Ulutürk, Veli, a.g.e., s.21-63.

¹⁶¹ Meydan Larousse, II, s.340.

¹⁶² Asım Efendi, a.g.e., II, 213.

¹⁶³ Asım Efendi, a.g.e., II, a.y.

¹⁶⁴ Bkz. Muhammed Fuad Abdalbaki, a.g.e., s.119-120.

2. Ülfet (dostça yaklaşım) gösteren herkese ünsiyet gösterdikleri için kendilerine “el-insan” denilmiştir.

3. “el-İnsan” kelimesi “ if’ılan افعال ” vezninde olup aslı “el-insiyan الإنسيان ” (unutanlar) dir. Bu şekilde isimlendirilmelerinin sebebi Allah’a vermiş oldukları sözü unutmuş olmalarındandır.”¹⁶⁵

Kur’an’da geçen “el-insan” lafzıyla bazen Hz. Adem (A.S.), bazen bütün insanlık, bazen bütün kafirler, bazen de özel olarak Hz. Ebubekr (R.A.), Hz. Sa’d İbn Ebî Vakkas (R.A.), Velîd İbn el-Muğîre, Hişam İbn el-Muğîre, Qur’ İbn Abdillâh, Ebu Cehl İbn Hişam, en-Nadr İbn el- Haris, Bersisa el-Abid, Bûdeyl İbn Varaka, El-Ahnes İbn Şüreyk, el-Esved İbn Abdilesed, ‘İyaş İbn Ebî Rebia, Keledet İbn Üseyd, Uqbe İbn Ebî Muayt, Ebu Talib İbn Abdilmuṭṭalib, Utbe İbn Ebî Leheb, Adıyy İbn Rebia, Ümeyye İbn Halef, Übey İbn Halef, el-Ĥaris İbn Amr, Ebu Huzeyfe İbn Abdillâh ve Ebu Leheb İbn Abdiluzza İbn Abdilmuṭṭalib gibi şahıslar kastedilmiştir.¹⁶⁶

Mevzuumuz olan sûrede geçen “el-insan” la alakalı müfessirler şu görüşleri bildirmişlerdir:

1. “Bundan kasıt Keledet İbn Esîyd’ dir.”¹⁶⁷

“Bu görüş İbn Abbas (R.A.)’tan rivayet edilmiştir.”¹⁶⁸

2. “Bundan kasıt Velîd İbn Müğîre’ dir.”¹⁶⁹

“Bu görüş Ata’ dan nakledilmiştir.”¹⁷⁰

3. “Bundan kasıt Ebu Cehl’ dir.”¹⁷¹

¹⁶⁵ el-İsfehânî, *a.g.e.*, s.94.

¹⁶⁶ Bkz. Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Nüzhethü’l-A’yün*, s.176-178

¹⁶⁷ el-Kurtubî, *a.g.e.*, XX, 113; Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Zadü’l-Mesîr*, , IX, 171 ve el-Maverdî, *a.g.e.*, VI, 302.

¹⁶⁸ Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Zadü’l-Mesîr*, IX, a.y.

¹⁶⁹ Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Zadü’l-Mesîr*, IX, a.y. ; el-Kurtubî, *a.g.e.*, XX, a.y.

¹⁷⁰ Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Zadü’l-Mesîr*, IX, a.y.

¹⁷¹ Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Zadü’l-Mesîr*, IX, a.y. ; el-Maverdî, *a.g.e.*, VI, a.y.

4. “Bundan kasıt Utbe (İbn Ebî Rebîa) ve Şeybe (İbn Ebî Rebîa) dirler.”¹⁷² (*)

5. “Bundan Hz. Resulullah (S.A.S.) kastedilmiştir.”¹⁷³

6. “Bu kelime bir cins isimdir.¹⁷⁴ Kafir Müslüman bütün insanlara şamildir.”¹⁷⁵

“Bu görüş bir çok müfessirin kabul ettiği görüştür.”¹⁷⁶

g. “Takvîm, تقويم”:

“ “Takvîm” “eğriyi doğrultmak, bir nesneye kıymet tayin etmek¹⁷⁷ kıvama nizama koymak mânâlarına gelir.”¹⁷⁸

Âyette geçen takvîm, “insanların akıl ve anlayışlarıyla diğer canlılardan ayrıldıklarına işaretir. Herhangi bir şey için söylenen takvîm onun kıymetini açıklamak içindir.”¹⁷⁹

“Takvîm” ile alakalı tefsîrlerde şu görüşler bildirilmiştir:

1. “En uygun biçimde yaratılmak demektir.”¹⁸⁰

2. “(Hayvanlar gibi yüzüstü değil de) dik duruyor oluşu demektir.”

“Bu iki görüş Abdullah İbn Abbas (R. A.)’tan nakledilmiştir.”¹⁸¹

¹⁷² Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zadü'l-Mesîr*, IX, a.y.

(*) Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî bunu el-Maverdî'den naklettiğini söylüyor. Ancak el-Maverdî'nin kitabındaki rivayetler sıralanırken 3. ve 4. rivayetler bulunmuyor. Muhakkik buna dikkat çekerek mezkur maddelerin kitabın aslından düşmüş olabileceğini söylüyor.

¹⁷³ el-Maverdî, *a.g.e.*, VI, a.y.

¹⁷⁴ Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zadü'l-Mesîr*, IX, 172.

¹⁷⁵ Ebû'l-Fadl Mahmudü'l-Alusiyy, *Ruhu'l-Meanî fi Tefsîri'l -Kur'ani'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesanî*, ys., ts.,XXX, 175.

¹⁷⁶ Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zadü'l-Mesîr*, IX, 172.

¹⁷⁷ Asım Efendi, *a.g.e.*, III, 545.

¹⁷⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, IX, 311.

¹⁷⁹ el-İsfahanî, *a.g.e.*, s.693.

¹⁸⁰ Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zadü'l-Mesîr*, IX, 172 ; el-Maverdî, *a.g.e.*, VI, 302.

¹⁸¹ Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zadü'l-Mesîr*, IX, a.y. ; el-Maverdî, *a.g.e.*, VI, a.y.

3. “(Yüzünün) en güzel biçimde oluşu demektir.”

“Bu görüş Ebü'l-Âliye’den nakledilmiştir.”¹⁸²

4. “Genç ve kuvvetli yaratılmıştır demektir.”

Bu görüş İkrime’den nakledilmiştir.¹⁸³

5. “En mükemmel bir akılla yaratılmıştır. Çünkü insanın takvîmi (üstünlüğü) ancak akıl ile olur.”¹⁸⁴

h. “Esfelu Safilîn, أسفل سافلین”:

“Esfelu Safilîn”in hangi mânâları ifâde ettiği hususunda müfessirler iki ayrı guruba ayrılmışlardır:

1. ““Esfelu Safilîn” ateş (cehennem de en aşağı tabaka) demektir.”

Bu görüş Mücahid, Ebü'l-Aliye, el-Hasen¹⁸⁵ ve İbn Zeyd¹⁸⁶ den nakledilmiş olup İbn Kesîr¹⁸⁷ ve İbn Kayyim el-Cevzî vs. tarafından benimsenmiştir.

2. ““Esfelu Safilîn” “Erzelü'l-Umr” (gençlikten sonra yaşlılığa ve kuvvetten sonra zayıflığa itilmek, sıkıntılı bir ömre (yaşayışa) düşmek) demektir.”

Bu görüş ed-Dehhak, el-Kelbi¹⁸⁸, İbrahim en-Neħa’î, Kâtâde¹⁸⁹, İkrime ve İbn Abbas (R.A.)’tan¹⁹⁰ nakledilmiş olup, et-Taberî, ez-Zühaylî vs. tarafından benimsenmiştir.

¹⁸² Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zadü'l-Mesîr*, IX, a.y.; el-Maverdî, *a.g.e.*, VI, a.y.

¹⁸³ Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zadü'l-Mesîr*, IX, a.y. ; el-Maverdî, *a.g.e.*, VI, a.y.

¹⁸⁴ el-Maverdî, *a.g.e.*, VI, a.y.

¹⁸⁵ Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zadü'l-Mesîr*, IX, a.y.

¹⁸⁶ et-Taberî, *a.g.e.*, XXX, 157.

¹⁸⁷ İmadüddîn Ebü'l-Fedâ İsmâil İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur’âni'l-Azîm*, Beyrut, ts., IV, 461.

¹⁸⁸ el-Maverdî, *a.g.e.*, a.y.; el-ĶurĶubî, *a.g.e.*, XX, 115.

¹⁸⁹ Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zadü'l-Mesîr*, IX, a.y.

¹⁹⁰ et-Taberî, *a.g.e.*, XXX, 157.

İbn Kayyım el- Cevzîyye benimsediği görüşün savunmasını şöyle yapıyor:

“İnsanlar bu davete icabette iki guruba ayrılmışlardır: Kimileri kabul, kimileri inkar etmişlerdir. (Burada) çoğunluğun hali zikredilmiştir. Ve onlar (inkarcılar) Esfelu Safilîn’e itileceklerdir. En doğrusu “Esfelu Safilîn” in “ateş” oluşudur. Nitekim Mücahid, el-Hasen ve Ebü'l-Âliye böyle demişlerdir. Ali İbn Ebî Talib (K.V.) şöyle demiştir: “ O ateştir. (Çünkü) bazısı bazısının (esfelinde) altındadır.”

Katâde, İkrime, Ata, el-Kelbî ve İbrahîm (gibi) bir gurub, İbn Abbas (R.A.)’tan rivayetle “onun yaşlılık (bunaklık) olduğunu” söylemişlerdir.

Bir çok yönünden dolayı birinci kavil daha doğrudur. (Şöyle ki):

1. “Erzelü'l-Umr” ne lügatte ne de örfte “Esfelu Safilîn” olarak nitelendirilmez. İyilerin yerinin “el-Ebrâr” olduğu gibi, “Esfelu Safilîn” de fâcirlerin yeri olan ateş (cehennem) dir.

2. İnsan nevine nisbetle ömrün sonuna ulaşabilenler çok azdır. Çoğu yaşlanmadan ölürlür.

3. İmân edip sâlih amel işleyenler, ömür sürmekte diğerleriyle eşittirler. Bu (durum) kafirlere mahsus değildir ki müminler onlardan müastesna kılınsın.

4. Allah Teâlâ bunu istediği zaman (sadece) kafirlere mahsus değil, bilakis bütün ademoğulları için (geçerli) kılmıştır. Nitekim Kur'an'da şöyle buyruluyor: (ومنكم من يتوفي ومنكم من يرد إلي أذل العمر لكلا)
(İçinizden kimi vefat eder, yine içinizden kimi de ömrünün en verimsiz çağına kadar götürülür; tâ ki bilen bir kimse olduktan sonra bir şey bilmez hale gelsin.)¹⁹¹

(Allah Teâlâ) onları (insanları) iki kısma ayırmıştır: Bir kısmı yaşlanmadan ölür, bir kısmı da yaşlanırlar. Allah (burada yaşlılığı) “Esfelu Safilîn” olarak isimlendirmemiştir.

¹⁹¹ El-Hacc 22/5.

5. Müminlerin (arkası kesilmeyen) ecirleri ile yaşlılık arasındaki mukbele güzel değildir. Çünkü Allah Teâla, kafirlerle müminlerin cezasının karşılığını bilendir. Kafirlerin cezasını “Esfelu Safilîn”, müminlerin cezasını da arkası kesilmeyen (güzel Şeyler) olarak vermiştir.

6. Ayeti “Erzelü’l-Umr” olarak tefsir edenlerin sözü kafirlerin cezasının ve işlerinin sonucundan yoksun olur ki; âyetin hissi (soyut) bir Şeyle tefsir edilmesi lazım gelir ve asıl kast edilen önemli haber terk edilmiş olur. (O zaman) ancak duygular ve müşahede ile bilinen bir Şeyden haber verilmiş olur. Bunda da âyetin mnsının yok edilmesi ve asıl (lyık) mânânın kısaltılması söz konusudur.

7. Allah Teâlâ insanın hlinin başlangıcını ve sonunu zikretmiştir. Başlangıcı güzel bir Şekilde yaratılmış olması, sonu ise ya “Esfelu Safilîn”e atılması yada “arkası kesilmeyen” bir ecirle karşılaşmasıdır. Bu (durum) Kur’an’ın yolu ve adeti olan kulun hayatının başlangıcını ve sonunu açıklaması (metoduna) uygundur. Eyer yet “Erzelü’l-umr” olarak (tefsir edilirse) kastedilen bu mânânın isbatı ve delilleri nerede?

8. Birinci (“Esfelu Safilîn” in ateş olduğu) görüşünü savunanlar hissiyata muhalefetten, kelâmı, zâhir mânâsından ıkarmamaktan, uzak ve zor olanı benimsememekten muzdariptirler. (İkinci görüşü savunanlar), “bunaklığa düşenler (sadece) kafirlerdir” deselerdi hissiyatı (daha da) bytrlerdi. (Bu görüştekiler) deselerdi ki, (“Esfelu Safilîn”) iki gurubun da ulaşabileceği bunaklıktır (o zaman da daha sonra gelen âyetteki) istisnanın doğruluğunda zorlukla karşılaşırlardı. (Ve diyorlarsa ki) “ “Erzelü’l-umr”e düşenlerden imân edip sâlih amel işlemiş olanların yaşlılıktaki eksikliklerden dolayı amelleri btil olmaz bilakis sağlıklı (gençlik) zamanlarındaki ibadetleri gibi geçerli olur.” Bu tez — eğer doğru ise — o zaman istisnâ (müminlerin) amellerinin ecri için değil, bunaklığa ulaşanlar için vaki’ olurdu.

Bu görüşü savunanlar bundaki zorluğu görünce bazıları imân edip sâlih amel işleyenleri Kur’an kıraati yapanlar ile sınırlandırmış ve Şöyle demişlerdir: “Kur’an okuyanlar bunaklığa düşmezler.” Bu görüş ise iki yönden zayıftır:

A. Âyetteki istisna bütün müminler (Kur'an okuyanı ve ümmîsi) için geçerlidir. Bu söz onların iddialarına delil olmaz.

B. "Kur'an okuyanlar bunamaz" sözü hissiyatla bilinmez.

9. Allah Teâlâ insanı en güzel biçimde yaratmakla ona olan nimetini zikretmektedir. Bu nimet te, O' na îmân ile şükretmeyi, ibadet etmeyi ve birliğine ortak koşmamayı gerektirir. (Buna karşılık) O' da o insanları "A'lâ-yı İlliyyin" e yükseltir. Kendisine imân edilmediği, şirk koşulduğu ve resullerine isyan edildiği zaman O' da o insanları "Esfelu Safilîn" e düşürür ve orada onun bu en güzel şekildeki sûretini en kötû bir sûrete dönüştürür. Önceki, (îmâna karşılık olan) ecri, beriki de küfrânı nimete karşılık olan cezasıdır.

10. Bu âyetin bir benzeri şu âyetlerdir: *فبشرهم بعذاب اليم * الا الذين امنوا وعملوا الصالحات لهم* (اجر غير ممنون) (Resulüm!) onlara acı bir azabı müjdele! İmân edip sâlih amel işleyenler başkadır; onlar için arkası kesilmeyen bir mükafat vardır." ¹⁹²

"Elîm azab" "Esfelu Safilîn" dir. Burada istisna edilenler orada da edilmiştir. Buradaki arkası kesilmeyen ecir orada da mezkurdur." ¹⁹³

İkinci görüşü savunanlar kendilerine şu hadîs-i şerifi delil olarak görüyorlar: (أخرج احمد والبخاري وابن حبان عن ابي موسى الاشعري قال: قال رسول الله (صعلم) : اذا مرض العبد اوسافر، كتب الله تعالى من الأجر مثلما كان يعمل [فلهم أجر غير ممنون] "Ahmed ibn Hanbel, Buharî ve İbn Hibban'ın Ebu Musa'l-Eş'arî'den rivayetle tahrîc ettikleri bir hadiste şöyle deniliyor: Resulullah (S.A.S.) dedi ki: "Kul hastalandığında veya yolculuğa çıktığında Allah Teâlâ onun mukîmlik ve sağlık zamanlarındaki gibi ecrini tam yazar. Diğer bir rivayette ise (şöyle deniliyor): "Resulullah (S.A.S.) sonra "onlar için arkası kesilmeyen bir ecir vardır." âyetini okudu." ¹⁹⁴

¹⁹² el-İnşikâk 84/24,25.

¹⁹³ Muhammed İbn Ebî Bekr İbn Qayyim el-Cevzî, *Et-Tıbyân fi Akşâmü'l-Kur'an*, Mısır, 1968, s.29-31.

¹⁹⁴ Buharî, *a.g.e.*, Cihad, 1256.

“Eyer meâl birinci görüşteki gibi olursa o zaman âyetteki istisna “muttasıl istisna”; ikinci görüşteki gibi olursa “munkati’ istisna” olur.”¹⁹⁵

Şimdiye kadar gördüğümüz ğarîb lafızlar bir şiirde şu şekilde açıklanmışlardır:

والقدس نقلا ثابتا بحق	"والنئين والزيتون " أي دمشق
كلّ له من اللغات أثر	أو جبلين أو يراد الطاهر
ومكة سُميت " الأمانة "	" وطور سينين " بمعنى سنياء
حسنة جميلة أثره	" أحسن تقويم " أجل سورة
أوللضلال بعد صحة الفطر. ¹⁹⁶	" والرد " ههنا الأردل العمر

1. “Ecrun Ğayru Memnûn, أجر غير ممنون”:

Müfessirler bu deyim hakkında şu görüşlere yer vermişlerdir:

1. “Noksansız demektir.”

Bu görüş İbn Abbas (R.A.)’tan nakledilmiştir.¹⁹⁷

Et-Taberî bu görüşü benimsemiştir.¹⁹⁸

2. “Hesapsız demektir.”

Bu görüş Mücahid¹⁹⁹ ve İbrahim²⁰⁰ den nakledilmiştir.

3. “Arkası kesilmeyen demektir.”²⁰¹

Bu görüş İbn İsâ²⁰² dan nakledilmiştir.

¹⁹⁵ Zühaylî, *a.g.e.*, XXX, 307-308.

¹⁹⁶ Nasirüddin Ebû'l-Abbas Ahmed İbn Muhammed, *et-Teysîrû'l-Acîb fî Tefsîri'l-Ğarîb*, Beyrût, ts., s.228.

¹⁹⁷ el-Maverdî, *a.g.e.*, VI, 302.

¹⁹⁸ et-Taberî, *a.g.e.*, XXX, 109.

¹⁹⁹ el-Maverdî, *a.g.e.*, VI, a.y.

²⁰⁰ et-Taberî, *a.g.e.*, XXX, a.y.

²⁰¹ el-Maverdî, *a.g.e.*, VI, a.y. ; et-Taberî, *a.g.e.*, XXX, a.y.

²⁰² el-Maverdî, *a.g.e.*, VI, a.y.

Nitekim bu mânâ şirde şöyle dile getirilmiştir:

يا عين جودي بدمع غير ممنون فإن إهراق دمع منك يشفيني²⁰³

4. “Başa kakma, eziyet ve üzüntü vermeksizin demektir.”

Bu görüş el-Hasen²⁰⁴ den nakledilmiştir.”

5. “Amel yapmaksızın (verilen) ecir demektir.”

Bu görüş ed-Dahhak’tan²⁰⁵ nakledilmiştir.

6. “Yaşlılıkta (eksik) yapılan amellerden dolayı müminlere hiçbir zarar gelmez (günah yazılmaz)”.

Bu görüş İbn Mes’ud (v. 32/652)²⁰⁶ dan nakledilmiştir.

j. “ed-Dîn, الدين ”

a. **Arap Dilinde Dîn** : Din kelimesi “tevhît,²⁰⁷ yol, İslamiyet, haniflik, sünnet, cemaat, itaat etmek, boyun eğmek,²⁰⁸ teslim olmak, gâlip ve üstün gelmek, (emirlere) boyun eğdirmek, (itaate) zorlamak, ahlak, ibadet,²⁰⁹ saltanat, egemenlik,²¹⁰ ceza, hesap, kaza (hüküm verme), siyaset, adet, durum, kahır ve nihayet bütün bunlarla ilgili ve hepsinin üzerinde kurulduğu ve hepsinin ölçüsü olan millet ve şeriat mânâlarına gelir.”²¹¹ Zaten “Dîn ve millet zât bakımından birleşik, itibâr bakımından ayırılırlar. Çünkü şeriat; kendisine itâat edilmesi bakımından Dîn, İnsanları bir araya toplaması (Cemaat

²⁰³ Afîmed İbn Muḥammed İbn Afîmed, *el-Muvaẓẓah fi't-Tefsîr*, ys., ts., s.129.

²⁰⁴ el-Maverdî. *a.g.e.*, a.y.

²⁰⁵ el-Maverdî. *a.g.e.*, VI, 303.

²⁰⁶ el-Maverdî. *a.g.e.*, a.y.

²⁰⁷ Müḳatîl İbn Süleyman, *a.g.e.*, s.44-45.

²⁰⁸ Muhammed İbn Abdülkerîm İbn Ebî Bekr Ahmed eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, Mısır, 1967, I, 38.

²⁰⁹ Asım Efendi, *a.g.e.*, III, 633.

²¹⁰ Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yün*, 198-299.

²¹¹ Elmalılı, *a.g.e.*, I, 91.

yapması) bakımından Millet ve Kendisine dönülmesi (rücu' edilmesi) bakımından da Mezhep diye adlandırılır.²¹²

Arap dilinde “Dîn” in kullanımına birkaç örnek:

دینت القوم ادينهم أي قهرتهم وأذللتهم فدأنوا أي ذلوا وخضعوا “Kavme kızdım ve onlara boyun eğdirdim.”²¹³

قال زيد بن الصعق: واعلم وأيقن أن ملكك زائل واعلم بأنك كما تدين تدان

قال الشهرستاني: أي كما تفعل تجازي²¹⁴

“Dikkatli ol ve bil ki senin mülkün yok olacaktır ve bil ki, sen ne yaparsan cezasını (karşılığını) bulacaksın.” (Zeyd İbn es-Saik’in şiirinden)²¹⁵

دين فلان يدان اي حمل علي مكروه “Falanca hoşlanmayan bir şeye zorlandı.”²¹⁶

b.Diğer Dîn ve Dillerde Dîn: “Batı alemlerinde felsefi, ilmî bazı hususlarda, Rönesans’tan sonra eski Yunan’dan etkilenmesine rağmen, “dîn” deyimini, eski Yunan’dan da, Hıristiyanlığın içinden çıktığı Yahudilikten de almamış, eski putperest Roma’dan almıştır. Latince’de “Dîn” deyimini için büyük saygı, itina, titizlik gösterilen, ta’zîm edilen şey anlamında “religio” kelimesi kullanılmakta idi. Bu kelimenin bir şeyi vazife edinmek, tekrar tekrar okumak, yapmak ihmal etmemek, anlamına gelen ve uluhiyete karşı vazifesini titizlikle yerine getirmeyi ifade eden “re-legere” den veya bağlamak anlamına gelen ve insanla Tanrı arasındaki bağı ifade eden “religare” den çıktığı ileri sürülmüştür. Bunun yanında şimdi Batı dillerinde kullanılan “religion” kelimesinde, belirtilen her iki anlamın bulunduğu da savunulmuştur.”²¹⁷

²¹² Cürcanî, a.g.e., 105-106.

²¹³ Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yün*, s.295.

²¹⁴ eş-Şehristânî, a.g.e., a.y.

²¹⁵ Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yün*, s.296.

²¹⁶ el-İsfahanî, a.g.e., s.323.

²¹⁷ Küçük, Abdurrahman; Tümer, Günay, *Dinler Tarihi*, Ankara, 1997, s.5.

Aşağıda da açıklanacağı gibi gerek Arap dilindeki etimolojik anlamıyla ve gerekse Kur'an'da ifadesini bulan "Dîn", "religion" kelimesi ile tam karşılığını bulamaz. Çünkü felsefî sistemlerle beslenen yorumların "Haq Dini (İslâm'ı)" ifade etmesi mümkün değildir. Zîrâ, İslâm'a göre "Dîn, akıl sahiplerini kendi güzel arzuları ile bizzat iyilikleri yapmaya sevk eden ilâhî nizamdır. Bu tanımlama, her şeyden önce haq dinin bir tanımlamasıdır. Çünkü bizzat iyiliğe gerçekten sevk etmek ancak haq dindedir. Batıl dinlerde ise bu sevk hayalî olur. Onlar, bizzat iyilik olmayan şeylere, olsa olsa iyilik adına bazı göreceli iyiliklere sevk edebilirler... İkinci olarak, dinin yeri, şartları, semeresi, rükünleri, yani cinsi ve onu başka dinlerden ayıran özellikleri gösterilmiştir ve dinin şeriata uygun olan bu mânâsı, din kelimesinin lügatle ilgili bütün mânâlarını içine almaktadır." ²¹⁸

"İşte bunun içindir ki, haq dinin en belirgin özelliği Allah'ın koyduğu bir kanun olmasıdır. Çünkü diğer kanunlar Allah'ın zatına bağımlı değildir ve sebepleri şahsî gayelerdir. Bu ise bizzat iyiliğe değil, bizzat kötülüğe ve Allah'a ortak koşma ile karşılıklı kavgaya sürükler ve hele güzel bir seçimle iyiliğe sürüklenme maksadını hiç içermez." ²¹⁹

Her toplumun din adıyla yaşadıkları sosyologlar tarafından gözlenip çeşitli tarifler yapılmıştır ²²⁰

Şöyle ki:

1. "Din insanın kutsal saydığı şeylerle olan ilişkisidir." Rudolf Otto
2. "Din, ruhî varlıklara inançtır." E.B.Taylör
3. "Din insanın sonsuzu kavramasını sağlayan, akıl ve mantığa tâbî olmayan zihnî bir meleke veya yetenektir." Max Müller
4. "Din mutlak itaat duygusundan ibarettir." Schleiermacher

²¹⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, I, 93.

²¹⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, I, 94.

²²⁰ Bkz. Küçük, Abdurrahman; Tümer, Günay, *a.g.e.*, s.6.

5. “Din melekelerimizin serbest olarak kullanılmasını engelleyen yasaklar bütünüdür.”

Salmon Reinach

6. “Din, bir inançlar, davranışlar ve sosyal hayatın muayyen şartlarına göre oluşturulmuş kurumlar sistemidir.” Witold Tyloch

7. “Din, dua, kurban ve inanç la kendini gösteren bir arzudur.” Feuerbach

8. “Din, en yüksek içtimâî değerlerin şuurudur.” Adward S. Ames

9. “Din, daima hayat sahibi bir tanrıya, yani bir İlâhî Şuur ve İrade'nin kainatı yönettiğine ve insanlıkla alâkahı ahlâkî münasebetleri elinde tuttuğuna inanıştır.” J.Martineau

10. “Din, bir cemaatin meydana gelmesini sağlayan âyin ve inanç lar sistemidir.” E. Durkheim

Görüldüğü gibi bu tarifler ancak “Haq Dîn” özelliğini kaybetmiş, putperestliği veya ruhban sınıfının elinde halden hale geçmiş Yahudilik ve Hıristiyanlığı ifade etmektedirler. Marx ve Engels gibilerin dine getirdikleri eleştirisi ise bu tür muharref dinlere karşı tepki olarak ortaya çıkmış hezeyanlardır.

c. Kur'an'da Dîn: Bu terim Kur'an'ı Kerim'de değişik sıygalarla doksan üç yerde geçmektedir.²²¹ “Bu âyetlerde dinin başlıca şu anlamlarda kullanıldığı görülür: Zül, yönetme, yönetilme, itaat, hüküm, tapınma, tevhid, İslâm, şeriat, hudûd, âdet, ceza, hesap, millet.”²²² Dikkat edilirse bu anlamların hiç biri sosyologların dîn tariflerinde mevcut değildir.

“Din kelimesinin geçtiği âyetlerin yaklaşık yarısı Mekkî, yarısı Medenî” dir... Mekke döneminde din kavramı, “tarihin akışına ve tabiatın gidişine yön veren, zamana ve âleme hükmeden, dini ortaya koyan, hesap gününü elinde tutan Allah'ın otoritesi” şeklinde özetlenebilecek bir muhteva kazanırken Medine döneminde bu muhteva genişletilerek “kişinin Allah'a bağlı bir hayat sürdürmesi, müslüman

²²¹ M.Fuad Abdulbaki, *a.g.e.*, s.340.

²²² Tümer, Günay, “Din” madd., *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, IX, 312.

topluluğuna karşı görevlerini yerine getirmesi; Allah'ın mutlak tasarruf ve hakimiyete sahip olması" gibi unsurlar da dinin muhtevasına katılmıştır. Öte yandan her iki dönemde din kelimesi sadece müslümanların değil başkalarının inançlarını da ifade etmek üzere kullanılmıştır.²²³

Alimler bu bilgiler doğrultusunda dinin tariflerini dört guruba ayırmışlardır.²²⁴

1. Ceza, mükafat, hüküm ve hesap.
2. Üstün gelme, hâkimiyet, zelil kılma ve zorlama.
3. İtaat, teslimiyet, hizmet ve ibadet.
4. Adet, yol, kanun, şeriat, millet ve mezhep.

"Kur'an'da din kelimesi yukardaki dört anlam gurubundan birini veya bir kaçıını ifâde ettiği gibi, yer yer bu guruplardaki anlamların tamamını kapsayan bir nizamı da belirtir. Bu nizamı ifade etmek üzere "ed-dn'l-kayyım, ed-dn'l-hlis, dn'l-hak, dn'llah" gibi özel tabirler de kullanılır. Öte yandan Kur'an-ı Kerîm'de din kelimesi hem ulhiyeti hem de ubudiyeti ifade etmektedir. Buna göre din, hlik ve mbud olan Allah'a nisbetle "hâkim olma, itaat altına alma, hesaba akme, ceza-mükafat verme"; mahlk ve bid olan kula nisbetle "boyun eğme, aczini anlama, teslim olma, ibadet etme" dir. Nihayet din bu iki taraf arasındaki münasebeti düzenleyen kanun, nizam ve yoldur."²²⁵

k. "Allah, الله":

(الله علم دال على الاله الحق دلالة جامعة لمعاني الاسماء الحسنی كلها) "الله", Bütün güzel isimlerin (esma-ı hsn'nın) anlamlarını kendisinde toplamış olarak gerçek tanrıya delalet eden alem (zel isim)²²⁶ olup

²²³ Tümer, *a.g.e.*, a.y.

²²⁴ Geniş bilgi için bkz. Tümer, *a.g.e.*, a.y.

²²⁵ Tümer, *a.g.e.*, a.y.

²²⁶ Cürcanî, *a.g.e.*, s.34.

başka hiçbir kelimedenden türemeyen Arapça bir kelimedir diyenlerin yanında onun başka kelimelerden türemiş olduğunu söyleyenler de vardır. Bu ikinci gurubun görüşleri şöyle sıralanabilir.²²⁷

1. “الله” lafzının aslı “إله” dir. Hemzesi hafz edilip yerine (ال) getirilerek Cenab-ı Allah’a tahsis edilmiş bir isimdir. Bu tahsisin sebebi ise ; (هل تعلم له سميا) “Ona adaş olacak hiçbir kimse bilir misin?”²²⁸ âyetidir.

Araplar bütün tanrılarına (إله) diyorlardı: (اللات، el-Lât) gibi... Ayrıca güneşe tapındıklarından dolayı ona da (إلهة) diyorlardı.

2. “الله” Kulluk etti mânâsındaki (أله) den türemiştir. عبد - يعبد - عبادة = إله - ياله - إلهة
(إله) Kendisine kulluk yapılan demektir.

3. “الله” lafzı hayrete düştü mânâsındaki (أله) den türemiştir. Çünkü kul onun sıfatlarını düşününce hayrete düşer ve bu sıfatları idrak edemez. Nitekim hadîste; تفكروافي آلاءالله ولا تفكروافي الله “Allah’ın mahlukatını düşünün ama Allah’ın zâtını düşünmeyin” buyrulmuştur.

4. “الله” sığınmak mânâsındaki (وله - يوله - ولاه) kökünden türemiş, (و) yerine (ء) getirilmiştir. Bütün mahlukat (canlı - cansız) O’na sığınmıştır. Bundandır ki, hükemâdan bazısı “Allah bütün eşyanın sevgilisi (sığınacağı) dır.” demişlerdir. Nitekim Kur’an’da; (وإن من شيء إلا يسبح بحمده ولكن لا يفقهون تسبيحهم) “Hiçbir şey yoktur ki, O’nu tesbîh etmesin. Fakat onların tesbîhlerini anlamıyorlar.”²²⁹

5. “الله” gizlendi, duyuların dışında oldu mânâsındaki (لا- يلو- لياها) kökünden türemiştir. Nitekim Kur’an’da; (لا تدرکه الأ بصر وهو يدرك الأ بصر) “Gözler onu idrak edemez, O (ilmiyle) bütün gözleri ihata eder.”²³⁰ ve (والظاهر والباطن) “(O, idrak edilme bakımından) gizli ve (varlığının delilleri bakımından) âşikardır.”²³¹ buyrulmuştur.

²²⁷ Bkz. el-İsfahanî, a.g.e., 82-83.

²²⁸ Meryem 19/65.

²²⁹ El-İsra 17/44.

²³⁰ el-En’am 6/103.

²³¹ el-Fâdîd 57/3.

Muhammed Seyyid İbn Ebeti'l-Ya'kûbî eş-Şenkiî lafzatullahı şiiirinde şöyle tarif etmiştir:

وفي ذلك يقول الفقيه محمد سيد بن أبت يعقوبي الشنقطي رحمه الله:

الله مشتقٌ وقيل: مرتجل وهو أعرف المعرفّ فات جل

أله أي: عبد، أو من الأله وهو اعتماد الخلق أو من الوله

أو المحجّب عن العيان من: لاهت العروس في البيان

أو آله الحيرانُ من قول العرب أو من: ألّهتُ ، أي: سكنتُ للأرب²³²

I. “el-Ĥakîm, الحكيم”:

“el-Hakîm” lügatte, “İslah gayesiyle bozuk (işlerden) menetmek”²³³ mânâsına gelen “hüküm” masdarından türemiş olup “bu mânâlarla muttasıf olanların sıfatıdır.”²³⁴ Nitekim,

beytinde de “hüküm” bu mânâda kullanılmıştır. ²³⁵ أبني حنيفة أحكموا سفهاكم إني أخاف عليكم أن أغضبا

“Hüküm” ve “hikmet” masdarlarına ait olan mânâlar “hakîm” sıfatında da söz konusudurlar.

“Hikmet” Allah’a nisbet edildiğinde eşyayı sağlam ve muhkem bir şekilde îcat edip bilmek ve hükümü altına almak; insanlara nisbet edildiğinde ise varlıkları ve hayırlı işleri bilmek demek olur.²³⁶

“Hakîm” kelimesi Kur’an’da 97 yerde geçmekte²³⁷ ve şu mânâları ifade etmektedir:

1. Va’z.²³⁸

(حكمة بالغة فما تغن النذر) “(Bunlar son derece) üstün va’zlardır. Fakat uyarımlar fayda vermiyor.”²³⁹

²³² el-İsfehânî, a.g.e., s.82.

²³³ Asım Efendi, a.g.e., III, 431.

²³⁴ Asım Efendi, a.g.e., III, 432.

²³⁵ Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yün*, s.261.

²³⁶ Asım Efendi, a.g.e., III, 431; el-İsfehânî, a.g.e., s.249.

²³⁷ Muhammed Fuad Abdulbaķî, a.g.e., s.262..

²³⁸ Muķatil İbn Süleymân, a.g.e., s.28; Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yün*, s.261.

²³⁹ el-Ķamer 54/5.

2.Sünnet.²⁴⁰

“Nitekim, (كما أرسلنا فيكم رسولا منكم يثبوا عليكم آياتنا ويزكركم ويعلمكم الكتاب والحكمة ويعلمكم مالم تكونوا تعلمون) size âyetlerimizi okuması, sizi tertemiz hale getirmesi, size Kitap (Kur’an) ve hikmeti (sünneti) ve bilmediğiniz nice şeyleri öğretmesi için sizden birini elçi olarak gönderdi.”²⁴¹

3.Anlayış ve ilm:²⁴²

(ولقد آتينا لقمان الحكمة ان اشكر الله) “Biz Luqmân’a Allah’a şükretmesi için hikmeti (ilim ve anlayışı) verdik.”²⁴³

4.Nübüvvet:²⁴⁴

(واتيه الله الملك والحكمة) “Allah ona hükümdarlık ve hikmeti (nübüvveti) verdi.”²⁴⁵

5.Kur’an:²⁴⁶

(ادع إلي سبيل ربك بالحكمة) “Sen (insanları) Rabbinin yoluna hikmetle (Kur’an’la) davet et.”²⁴⁷

6.Kur’an ilimleri:²⁴⁸

(يؤتي الحكمة من يشاء) “O, dilediğine hikmeti (Kur’an ilimlerini) verir.”²⁴⁹

Hikmet ayrıca “adl, hilm, İncil, ibadet, fıkıh, din, din ile amel (etmek), (Allah’tan) korkmak, takva, vera, akıl, söz, fiillerde isabet, Allah’ın emrini tefekkür etmek ve emre tâbi olmak”²⁵⁰ mânâlarına gelir.

²⁴⁰ Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Nüzhetu’l-A’yün*, s.261.

²⁴¹ El-Bağara 2/151.

²⁴² Muqatil İbn Süleymân, *a.g.e.*, s.29; Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Nüzhetu’l-A’yün*, s.262; el-İsfehânî, *a.g.e.*, s.250.

²⁴³ el-Luqmân 31/12.

²⁴⁴ Muqatil İbn Süleymân, *a.g.e.*, a.y.; Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Nüzhetu’l-A’yün*, a.y.

²⁴⁵ el-Bağara 2/251.

²⁴⁶ Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Nüzhetu’l-A’yün*, a.y.; el-İsfehânî, *a.g.e.*, a.y.

²⁴⁷ en-Nafıl 16/125.

²⁴⁸ Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Nüzhetu’l-A’yün*, a.y.; el-İsfehânî, *a.g.e.*, a.y.

²⁴⁹ el-Bağara 2/269.

²⁵⁰ Asım Efendi, *a.g.e.*, III, 431.

(حاكم) kelimesi Kur'an'da, ikisi ismu tafziline, üçü de (خير) lafzına izafetle toplam beş yerde Allah Teâlâ için kullanılmıştır.²⁵¹ Allah Teâlâ hakkında kullanılan (حكيم) sıfatı (فعيل) vezninde mübalağalı sığa olarak yada bu mânâyı ifâde eden ismu tafzil olarak kullanılmıştır. İnsanlar da “hâkim” olabilirler ama hiçbir insan Allah Teâlâ kadar hükmünde isabetli ve hikmet sahibi olamaz. Dolayısıyla bu mânânın ifâdesi olarak Kur'ânda Allah için “hâkimlerin hâkimi veya en hayırlısı” ifâdesi kullanılmıştır.

3. SÛRENİN İ'RÂBİ:

1. (والتين والزيتون) : (و) Kasem harfidir.²⁵² (التين) ise (فعّل) vezninde mecrûr bir isim olarak takdiri (أقسم) olan mahzûf bir fiilin müteallığıdır. Takdiri ise (أقسم بالتين) dir.²⁵³ İkinci (و) atf harfi olup (الزيتون) ise (فعّالون) vezninde ma'tuftur.²⁵⁴

2. (وطور سينين) : (و) Atf harfidir. (طور) Ma'tuf olup müzaftır. (سينين) ise (فعّال) vezninde müzaflu ileyh ve mecrûrdur.²⁵⁵

3. (وهذا البلد الامين) : (و) Atf harfidir. (هذا) cerr mahallinde bulunup ismü'l-işarettir. (التين)'e ma'tuf olup takdiri şöyledir: (أقسم بهذا البلد الامين)²⁵⁶

(البلد) ismü'l-işarete bedel ya da atfu beyan olup mecrûrdur.²⁵⁷

(الامين) ise (البلد) in sıfatıdır.

²⁵¹ Bkz. Abdalbâkı, a.g.e., s.262.

²⁵² Muhammed, Tântavî, *Mu'cemu Elfazi'l-Kur'an'i'l-Kerîm*; Muhammed Fehîm Ebû Übeyy, *Mu'cemu Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrût, 1995, s.813.

²⁵³ Mafmûd Safî, *el-Cedvel fi İ'rabi'l-Kur'an ve Şarfuhu ve Beyanuhu*, Beyrût, 1991, s.360-62.

²⁵⁴ Mafmûd Safî, a.g.e., a.y.

²⁵⁵ Muhammed, Tântavî, a.g.e., a.y.

²⁵⁶ Mafmûd Safî, a.g.e., a.y.

²⁵⁷ Mafmûd Safî, a.g.e., a.y.

4. (ل) Lamü'l-kasem, (قد) ise harfu tahkiktir. (خلق) fi'lu mâzî olup sükûn üzere mebnîdir. (نا) fail ve ref' mahallinde mebnî, (الإنسان) ise mef'ulü bih mensuptur. (في) harfu cerr, (أحسن) harfu cerr ile mecrûr ve müzaf, (تقويم) ise müzafu ileyh mecrûrdur.²⁵⁸ Cümle kasemin cevabıdır.

5. (ثم) atıf harfidir. (ردد) fiili mazî ve sükûn üzere mebnî, (نا) fail ve ref' mallinde mebnî ve (ه) ise mef'ulün bih ve nasb mahallinde mebnîdir.²⁵⁹ (أسفل) , (رددناه) deki gâib zamirin hali yada mahzûf bir zarfu mekana müteallik olup takdiri şöyledir (مكانا أسفل).²⁶⁰ (سافلين) ise müzafu ileyh olarak mecrûrdur.²⁶¹

6. (إلا) istisna edatıdır. (الذين) ismü'l-mevsûl olup mahallen mensuptur. (أمن) fiili mazî ve zamme üzere mebnî olup (و) faildir. Ayrıca fiil ve fail birlikte sıla cümlesidirler. İkinci (و) Atıf harfi, (عمل) fiili mazî ve zamme üzere mebnî olup (و) ikinci faildir. Bu ikinci fiil ve fail sıla cümlesine ma'tuflar. (الصالحات) ise mef'ulü bih olarak mensuptur.²⁶² (ف) rabıta²⁶³ veya zaidedir.²⁶⁴ (لهم) carr ve mecrûr olarak mukaddem haberdir. (أجر) ise muahhar mübtedadır. (غير) (أجر)'un sıfatı olarak merfu' (ممنون) de müzafu ileyh olarak mecrûrdur. (لهم أجر غير ممنون) cümle olarak "İsti'nâfu beyanîdir."²⁶⁵

²⁵⁸ Muhammed, Tañavî, a.g.e., a.y.

²⁵⁹ Muhammed, Tañavî, a.g.e., a.y.

²⁶⁰ Mañmûd Safî, a.g.e., a.y.

²⁶¹ Muhammed, Tañavî, a.g.e., a.y.

²⁶² Muhammed, Tañavî, a.g.e., a.y.

²⁶³ Muhammed, Tañavî, a.g.e., a.y.

²⁶⁴ Mañmûd Safî, a.g.e., a.y.

²⁶⁵ Mañmûd Safî, a.g.e., a.y.

7. (ف) İsti'naf harfidir. (ما) istifham edatı olup ref' mahallinde mübteda olup, (يكنب) fiili müzari olup ref' üzere mebnî, (ك) ise mef'ulü bih mensuptur.²⁶⁶ (ما)'dan sonra elen fiil ise haberdur.²⁶⁷ (يكنب) (بعد) ye müteallik nasb mahallinde zamme üzere mebnî bir zarftır. (بالدين) carr ve mecrûr olarak (يكنب) ye mütealliktir.²⁶⁸

8. (أليس الله بأحكم الحاكمين) : (أ) İstifham harfi, (ليس) ise fetha üzere mebnî olarak fiili mazidir. (الله) (ليس)'nin ismi olarak merfu'dur. (ب) harfu cerr, (أحكم) (ليس)'nin haberi olarak lafzen mecrûr mahallen mesub olup muzaftır. (الحاكمين) ise müzafu ileyh ve mecrûrdur. Âyet komple isti'nafi (i'rab bakımından mâ kabliyle alakası olmayan) bir cümledir.²⁶⁹

Âyetteki soruya gelince; bu, gerçek bir soru olmayıp “takrîr” bir sorudur ki, “Allah Teâlâ gerçekten öyledir.” Şeklinde anlaşılmaktadır. Araplar soruyu zaman zaman gerçek mânâsından çıkarıp bu tür mecâz mânâlarda kullanmaktadırlar. Meselâ, el-Buhtürî şöyle demiş:

أنت أعمهم جوداً وأزكاهم عوداً وأمضاهم حساماً²⁷⁰

“Sen onların içinde cömertliği en yaygın olan, vücudu en kuvvetli ve kılıcı en keskin olan kimse değilmisin.” Bu beyitteki istifham, “takrîr” mânasını ifade eder.

Yine Kur'ân'daki, أليست بربكم “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?”²⁷¹ sorusu da aynen bu şekilde “takrîr” için sorulmuştur.

²⁶⁶ Muhammed, Tañavî, a.g.e., a.y.

²⁶⁷ Ahmed İbn Yusuf es-Semîni'l-Ĥalebî, *ed-Dürrü'l-Mesnûn fî Uĥmi'l-Kitabi'l-Meknûn*, Şam, ts., XI, 531.

²⁶⁸ Mafmûd Safî, a.g.e., a.y.

²⁶⁹ Mafmûd Safî, a.g.e., a.y. Muhammed, Tañavî, a.g.e., a.y.

²⁷⁰ Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn, *el-Belâğatü'l-Vâziha*, İstanbul, 1984, s.197.

²⁷¹ el-A'râf 7/172.

4. SÜREDEKİ KIRÂAT İHTİLAFLARI:

Kıraat imâmları “İnşirâh ve et-Tîn sûrelerinde bazı teferruatlar hariç ihtilaf etmemişlerdir.”²⁷²

Bahsi geçen teferruatlar ise sadece ikinci âyetteki (سِينِينَ) ve beşinci âyetteki (سَافِلِينَ) kelimelerinde söz konusudur. Şöyle ki:

(سِينِينَ) kelimesini “cumhûr (سِينِينَ) şeklinde okurken, Ömer İbn el-Haţţâb, Abdullah İbn Mes’ûd,²⁷³ el-Hâsen, İbn Huseym,²⁷⁴ Hz. Alî, Sa’d İbn Ebî Vaqqâs, Ebu’l-Âliye ve Ebu’l-Mecâz²⁷⁵ (سَيْنَاءَ); yine Ömer İbn el-Haţţâb, Abdullah İbn Mes’ûd²⁷⁶ ve Ebû Hayve²⁷⁷ (سَيْنَاءَ) ve yine Ömer İbn el-Haţţâb, Ubeydullah, el-Hâsen ve Talhâ (سَيْنَاءَ) şeklinde okumuşlardır.”²⁷⁸

(سَافِلِينَ) kelimesini de “cumhûr (سَافِلِينَ) şeklinde okurken, İbn Mes’ûd”,²⁷⁹ “Übey ve İbn Huseym”²⁸⁰ (السَّافِلِينَ) şeklinde okumuşlardır.

²⁷² Osmân İbn Saîd Ebû Amr ed-Dânî, *Câmiu’l-Beyân fi’l-Kıraâti’s-Seb’i’l-Meşhûre*, tah.:M. Kemal Atik, İst., 1999, II, 489.

²⁷³ El-Şurûbî, *a.g.e.*, XX, 111-113; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 173.

²⁷⁴ Ateş, Süleymân, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul, ts., X, 537.

²⁷⁵ Ebû’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, IX, 170.

²⁷⁶ El-Şurûbî, *a.g.e.*, a.y.

²⁷⁷ Ebû’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, a.y.

²⁷⁸ Abdulkarîm Muhammed el-Es’ad, *Ma’ridu’l-İbrîz mine’l-Kelâmi’l-Vecîz ani’l-Kur’âni’l-Azîz*, Riyad, 1419, V, 1023.

²⁷⁹ Mañmûd İbn Ebî’l-Hâsen en-Nisabûrî, *İ’câzü’l-Beyan an Meâni’l-Kur’an*, II, 884, yrsz., 1995; Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 176.

²⁸⁰ Ateş, *a.g.e.*, a.y.

5. SÜRENİN İCMÂLÎ TEFSİRİ:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(والتين والزيتون * وطور سينين * وهذا البلد الأمين)

Ma'lûm olduğu gibi Kur'an'da çeşitli sembol ve benzetmeler mevcuttur. Muhakkaktır ki, bir dil ne kadar geniş ve gelişmiş ise, o dilde sembol ve benzetmeler o nisbette çok olur. Peki dünyanın en gelişmiş dili olan Arapça ile nâzil olan Kur'an'da var olan bu semboller ne kadardır ve neyi ifade ediyorlar? Bunu net bir şekilde cevaplandırmak mümkün olmamakla beraber, bu konu İslâm tarihi boyunca çeşitli farklı yorumlara neden olmuş, kimileri, (الله نزل أحسن الحديث كتابا متشابها مثاني) "Allah en güzel sözü müteşabih (sembolik) ve tekrarlanmış bir kitap olarak indirdi."²⁸¹ âyetine dayanarak Kur'an'ın tümünün müteşabih (sembolik) olduğunu, kimileri, her bir âyetin –hatta her bir kelimenin- zâhir, bâtın, hadd ve muttalâ olmak üzere değişik mânâlarının olduğunu,²⁸² kimileri de (وما يعلم تأويله إلا الله) "Allah'tan başka kimse onun anlamını bilemez."²⁸³ Âyetine dayanarak "müteşabihlerin mânâlarının Allah'tan başka hiç kimse tarafından bilinemeyeceğini" ifade etmişlerdir. Buna karşın "Kur'an bize hitâb ettiğine göre Allah Teâlâ'nın mühatabın anlayamayacağı bir ifadeyi kullanması abes olur." görüşleri de bildirilmiştir.

Peki bu farklı yorumlar karşısında doğruyu nasıl tesbît edeceğiz? Zannımca bu farklılıkların içinden çıkmak ancak İbn Abbas (R.A.)'ın Kur'an âyetlerini tasnifi ile mümkündür. Şöyle ki:

1. Herkesin anlayabileceği âyetler.
2. Arapların anlayabileceği âyetler.
3. Âlimlerin anlayabileceği âyetler.

²⁸¹ ez-Zümer 39/23.

²⁸² Es-Süyûtî, *el-İtkân*, II, 522.

²⁸³ Alu İmrân 3/7.

4.Sadece Cenâb-ı Allah'ın anlayabileceği âyetler.

Mevzuumuz olan sûrede Allah Teâlâ dört şeyle kasem etmiştir. Ancak bu kasem edilen şeylerin ne olduğu veya neyin sembolü oldukları hakkında müfessirler –daha önce de açıklandığı gibi- bir çok görüş belirtmişlerdir. Kasem edilen bu şeylerin bildiğimiz incir, zeytin, Sina Dağı ve Mekke şehri olduğunu ifade edenlerin yanında bunların dört peygamber (Buda, Hz. İsa, Hz. Mûsa ve Hz. Muhammed) in birer sembolü,²⁸⁴ veya onları sembolize eden yerlerin sembolü olduğunu ifade edenler de vardır.

Evet Kur'an'ın bir çok yerinde olduğu gibi Allah Teâlâ bu sûrede de kasem etmiştir. Acaba Allah Teâlâ'nın kasem etmesi ne demektir ve kendi zâtından başkasıyla kasem etmek şer'an caiz olmadığı halde neden kendisi kasem etmiştir?

Bu sorulara cevap verilmeden önce kasemin tarifini yapmak lazımdır:

a. Kasemin Tarifi: “Kasem (قسم), (حلف) half ve (يمين) yemîn anlamındadır. Çoğlu (أقسام) aksam dır. Kasemin aslî sîgası (ب) harfu cerri ile “müksemün bih”e (kendisiyle kasem edilene) geçen (أقسم) veya (أحلف) fiili ile getirilmesi, sonra “müksemün aleyh”in (üzerine kasem olunanın) gelmesidir ki, bu, kasemin cevabı diye adlandırılmıştır. Şu âyet buna misaldir: (وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَن مِّمَاتٍ) “Onlar: “Allah ölen bir kimseyi diriltmez” diye bütün güçleriyle Allah'a yemîn ettiler.”²⁸⁵

“Sözde kasem çok yapılırsa, kısaltılıp kasem fiili hafz edilir ve (ب) ile yetinilir.Sonra zahir isimlerde (ب)'nin yerine (و) getirilir”²⁸⁶ (والليل إذا يغشي) “Karanlığı ile etrafı bürüyüp örttüğü zaman ki geceye yemîn olsun.”²⁸⁷ âyetinde olduğu gibi...

²⁸⁴ Bkz. el-Kasımî, *a.g.e.*, XVI, 6200.

²⁸⁵ en-Nafl 16/38.

²⁸⁶ İbn Kayyim el-Cevzîyye, *a.g.e.*, s.4.

²⁸⁷ el-Leyl 92/1.

Kasem, yemîn olup şöyle tarif edilir: (ربط النفس بالإمتناع عن شئ أو الإقدام عليه بمعنى معظم عند الحالف حقيقة أو اعتقاداً) “Yemîn eden nezdinde hakikaten veya itikaden ta’zîm olunan bir mânâ ile bir şeyden çekinmek veya onu yapmaya çalışmakla nefsi rabtettir.”²⁸⁸

Kasemin “yemîn” diye adlandırılmasının sebebi; Araplardan biri, arkadaşı ile antlaştığında onun sağ elini tutardı. Bundan dolayı “and” a, sağ el mânâsına gelen “yemîn” adı verilmiştir.”²⁸⁹

“Kur’an’daki yemînin mânâsı; söylenen sözün tahkîk ve te’kîd edilmesidir. Meselâ: (والله يشهد إن المنافقين لكاذبون) “Allah münafıkların yalancı olduklarına şahitlik eder.”²⁹⁰ âyeti haber cümlesi olmakla beraber, te’kîd ifade ettiğinden, kasem cümlesi olarak kabul edilmiştir.”²⁹¹

b.Allah’ın Kasem Etmesi Ne Demektir?: Yemîn, mü’mini inandırmak için yapılmışsa, mü’min zaten yemîne ihtiyaç duymaksızın, Allah kelâmını tasdik etmiştir. Şayet kafiri inandırmak için yapılmışsa, bu yemîn kafire bir fayda sağlamaz. O halde Allah Teâlâ neden yemîn etmektedir ?

“Araplar bir sözün te’kidini istediklerinde, âdet üzere yemîn ederlerdi.”²⁹² Kur’an da Arap diliyle nâzil olduğundan dolayı bu âdete uyulmuştur. Ayrıca “Allah’ın yemîn etmesi, hüccetin kemâlini ve te’kidini gösterir. Hüccetteki hüküm ya şahadetle, ya da yemîn ifadesiyle belirtilir. Allah Kur’an’da, kafirlere hüccet bırakmayacak şekilde bu iki nevi yemîni zikretmiştir.”²⁹³

Yemîn ancak ta’zime lâayık olan bir isimle yapılır. Cenâb-ı Allah Kur’an’da aşağıdaki âyetlerde olduğu gibi yemîn etmiştir.²⁹⁴

1. (قل إي وربي إنه لحق) “De ki; “Evet, Rabbimin hakkı için muhakkak ki o gerçektir.”²⁹⁵

²⁸⁸ el-Ğaţţan, Menna’ Ħalîl, *Mebahîs fi Ulûmi’l-Kur’an*, Beyrût, 1997, s.291.

²⁸⁹ el-Ğaţţan, a.g.e., a.y.

²⁹⁰ el-Münafikûn 63/1.

²⁹¹ Es-Süyûfî, *el-İşkân*, II, 370,

²⁹² Es-Süyûfî, *el-İşkân*, a.y.

²⁹³ Es-Süyûfî, *el-İşkân*, a.y. (el-Küşeyrî’den naklen)

²⁹⁴ Bedrüddîn Muhammed İbn Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Bürhân fi Ulumi’l-Kur’an*, Beyrût, ts., III, 40.

²⁹⁵ Yûnus 10/53.

2. (قل بلي وربي لتبعثن) ²⁹⁶ “De ki; “Bilakis! Rabbimin hakkı için muhakkak ki diriltileceksiniz.”

3. (قوربك لنحشرنهم والشياطين) ²⁹⁷ “Rabbinin hakkı için biz onları da, şeytanları da dirilteceğiz.”

4. (قوربك لنسئلنهم أجمعين) ²⁹⁸ “Rabbinin hakkı için onların hepsinden soracağız.”

5. (فلا أقسم برب المشارق والمغارب) ²⁹⁹ “Hayır! Doğuların ve batıların Rabbine yemîn ederim.”

6. (فلا وربك لا يؤمنون حتي يحكموك) ³⁰⁰ “Hayır! Rabbinin hakkı için onlar seni hâkem ta’yin etmedikçe imân etmiş olmazlar.”

7. (فورب السماء والأرض إنه لحق) ³⁰¹ “Göğün ve yerin Rabbine andolsun ki bu iş ger çektir.”

Bunların dışında Cenâb-ı Allah, فلا أقسم، والضحى، والليل، والشمس، والصفاء، والزيتون، والتين والزابتون، gibi âyetlerde mahlukatın adı üzerine yemînler yapmıştır. Allah’tan başkasının adı üzerine yemîn etmek, (ألا) “Dikkat edin! Allah, sizleri babalarınızın (adıyla) yemîn etmekten nehyetti. Öyleyse her kim yemîn edecekse Allah’ın (adıyla) yemîn etsin veya sussun.” ³⁰² Gibi nasslarla yasaklanırken Allah nasıl mahlûkatın adı üzerine yemîn ediyor?

İslâm âlimleri bu soruya şu cevapları veriyorlar:

A. “Mahlukata yapılan yemînlerde, muzaf hazf edilmiştir. Bunlar aslında (ورب التين) ve (ورب الشمس) ³⁰³ şeklindedirler.”

B. “Araplar bu isimlere değer verirler ve bunlarla yemîn ederlerdi. Kur’an’da onlarca yemîn olarak kullanılan kelimelerle nâzil olmuştur.” ³⁰⁴

²⁹⁶ Et-Teğâbûn 64/7.

²⁹⁷ Meryem 19/68.

²⁹⁸ El-Ĥicr 15/92.

²⁹⁹ El-Mearic 70/40.

³⁰⁰ En-Nisâ 4/65.

³⁰¹ Ez-Zâriyât 51/23

³⁰² Buĥarî, a.g.e., el-Eymân ve’n-Nüzûr, 6664.

³⁰³ Es-Suyûtî, el-İĥkân, a.y.

³⁰⁴ Es-Suyûtî, el-İĥkân, a.y.

“Cenâb-ı Allah (c.c.) bu üç yere (incir ve zeytinin sembolize ettikleri Beytül-Mükaddes, Sînâ dağı ve Mekke şehri) yemîn etmiştir; Çünkü bu yerler beşeriyetin hidayetini sağlayan ulû'l-azm peygamberlere vahyin gönderildiği yerlerdir.

Bu üç yerin zikredilmesi Tevrat'a bir naziredir. Çünkü Tevrat'ın sonlarında da bu üç yer zikredilerek (şöyle deniliyor): “Allah Tûri Sînâ'dan geldi –İmrân oğlu Hz. Mûsâ (A.S.)'ın üzerinde Allah ile konuştuğu dağ- Sâîr'den doğdu -Hz. İsâ (A.S.)'ın gönderildiği Beytül-Mükaddes dağı- ve Fârân dağlarından yükseldi -Hz. Muhammed (S.A.S.)'in doğup büyüdüğü ve peygamberliğini tebliğ ettiği Mekke dağları.”³⁰⁵

“Burada Hz. Mûsâ (A.S.)'ın nübüvveti sabahın gelişine, Hz. İsâ (A.S.)'ın nübüvveti güneşin doğuşuna ve Hz. Muhammed (S.A.S.)'in nübüvveti de güneşin yükselişine ve âlami ihata etmesine benzetilmiştir.”³⁰⁶

“Mezkûr üç yerin şerefi herkesçe malumdur. Çünkü “et-Tîn” ve “ez-Zeytûn” ile kastedilen Şâm (Suriye) bölgesi Hz. İbrâhîm (A.S.)'ın göç ettiği, Hz. İsâ (A.S.)'ın doğup büyüdüğü ve daha nice peygamber ve salih kulların yaşadığı yerlerdir. “Tûri Sînîn” ile kastedilen el-Arzü'l-Mükaddese'nin kutsiyeti ve şerefi hem Hz. Mûsâ ve nice Benî İsrâîl peygamberlerinden hem de Hz. Muhammed (S.A.S.)'in İsrâ hadisesinden kaynaklanmaktadır.”³⁰⁷ Nitekim Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor: (سبحان الذي أسرى بعبده ليلا من المسجد الحرام إلى المسجد الأقصى الذي باركنا حوله لنريه من آياتنا) “Bir gece kendisine âyetlerimizden bir kısmını göstereyim diye (Muhammed) kulunu el-Mescidü'l-Harâm'dan çevresini mübarek kıldığımız el-Mescidü'l-Aksâ'ya götüren O (Allah) bütün noksan sıfatlardan münezzehtir.”³⁰⁸ Ve nihayet “el-

³⁰⁵ Zühayfî, a.g.e., XXX, 305.

³⁰⁶ İbn Kâyyım el-Cevzî, a.g.e., 29.

³⁰⁷ Ebû'l-Kâsım Muhammed İbn Ömer ez-Zemahşerî, el-Keşşâf, IV, 222.

³⁰⁸ el-İsrâ. 17/1.

Beledü'l-Emîn” ile kastedilen Mekke'nin kutsiyeti de âlemlerin hidayetine sebep olan Ka'be'den ve Resulullah Hz. Muhammed (S.A.V.)'in doğum yeri ve risâlet mekâmı oluşundan kaynaklanmaktadır.”³⁰⁹

“Bu surede Cenâb-ı Allah en şerefli ile yemîn etmiş daha sonra ondan daha şerefli ile yemîn etmiş ve en sonunda ikisinden de daha şerefli ile yemîn etmiştir.”³¹⁰

C. “Yemînler, yemîn edenin değer verdiği şeyler üzerine yapılır bu durumda değer verilen, değer vereninde fevkinde olması icap eder. Halbuki Allah'ın fevkinde değer verilecek hiçbir şey mevcut değildir. Allah bazen nefisine bazen de mahlukatına yemîn etmiştir Çünkü mahlukatın varlığı, Allah'ın yoktan var eden ve yaratan olduğuna delalet eder.” Meselâ, “Cenâb-ı Allah (لعمرك إنهم لفي سكرتهم يعمهون) “(Yâ Muhammed!) Senin hayatının hakkı için onlar sarhoşlukları içinde bocalıyorlar.”³¹¹ âyetiyle kendi katındaki üstün ve yerini insanlara bildirmek için Resûlünün (hayatı) üzerine yemîn etmiştir. Bir şeye yemîn ya faziletinden ya da faydasından dolayı yapılır. (Meselâ); Emîn Belde (Mekke) ve Sinâ Dağına yemîn faziletinden, incir ve zeytine yemîn ise faydasından dolayıdır.”³¹²

Herkesçe mâlumdur ki, “incir ve zeytin hem birer yiyecek hem de çok kıymetli birer ilaçlardır. Nitekim hadîste “incirin basur ve romatizmaya iyi geldiği” ifade edilmiştir. Ayrıca incir hayat boyunca insana örnek teşkil edecek bir ağaçtır. Çünkü incir kendisini çiçekle, yaprakla gizlemeden önce meyvesini veren bir ağaçtır. Halbuki elma, kaysı ve diğerleri ise işe önce kendilerinden başlarlar daha sonra başkalarını görürler. Ama incir ağacına gelince, bu ağaç kendisine ihtimam göstermeden önce başkalarına değer verir. Binâenaleyh diğer ağaçlar Hz. Peygamber (S.A.S.)'in (أبدأ بنفسك ثم بمن تعول) “Önce kendinden başla sonra geçimini üzerine aldığın kimselere (ver)” hadîs-i şerifindeki muamele erbabı gibi oldukları halde, incir Hz. Muhammed (S.A.S.) gibidir. Zirâ Hz. Peygamber (S.A.S.), menfaat konusunda işe önce başkasından başlardı. Şayet artan bir şey kalırsa, ondan sonra onu kendisi alırdı. İncir ağacı da Hak

³⁰⁹ ez-Zemahşerî, a.g.e., a.y.

³¹⁰ Zühaylî, a.g.e., a.y.

³¹¹ el-Ĥicr 15/72.

³¹² es-Süyûtî, el-İşkân, II, 372.

Teâlâ'nın (ويؤثرون على أنفسهم ولو كان بهم خصاصة ومن يوق شح نفسه فأولئك هم المفلحون) “Ve kendileri muhtaç oldukları halde onları (muhacirleri) kendilerine tercih ediyorlar. Kim de nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa ererler.”³¹³ âyetiyle methettiklerindedir.”³¹⁴

İncir ve zeytin madde âleminde birçok faydalar sağladıkları gibi mânâ âleminde de faydadan hâlî değildirler. Zirâ “rüyasında incir gören hayra ve zenginliğe ulaşır, incir yiyene ise Cenâb-ı Allah evlat nasip eder. Denildi ki, kim rüyasında bir zeytin yaprağı görürse (hayatında kopmayan sağlam bir kulpa tutunmuş olur.”³¹⁵

“Allah (c.c.) mahlukattan, istediğine yemîn etmiştir. Fakat hiç kimse Allah'tan başkasına yemîn edemez.”³¹⁶

Cenâb-ı Allah'ın yemîni, (قل بلي وربي لتبعثن) “De ki; “Bilakis! Rabbimin hakkı için muhakkak ki diriltileceksiniz.”³¹⁷ ve benzeri âyetler deki gibi zâtına, (والسما وما بناها * والأرض وما طحاها) “...Göğe ve onu yapana, yere ve onu döşeyene, ... andolsun.”³¹⁸ âyetlerindeki gibi fiillerine ve (والنجم إذا هوى) “Kaydığı zamanki yıldız andolsun”³¹⁹ ve (والطور * وكتاب مسطور) “Tûr'a ve satır satır yazılmış kitaba andolsun.”³²⁰ Âyetlerindeki gibi de mahlukatına olmuştur.”³²¹

“Kasem çoğunlukla ya (فورب السماء والأرض إنه لحق) “Göğün ve yerin Rabbine andolsun ki bu iş gerçektir.”³²² âyetindeki gibi haber cümlesi ile yapılır ya da (فوربك لنستأنهم أجمعين عما كانوا يعملون) “Rabbinin

³¹³ el-Fâşr 59/9.

³¹⁴ Fahreddîn er-Razî, XXII, 242, İstanbul, 1308 (h).

³¹⁵ el-Hasen İbn Muhammed İbn Hüseyn en-Nisaburî, *Ğarâibü'l-Ğur'ân ve Reğâibü'l-Furkân*, ys., ts., XXX, 119-120.

³¹⁶ es-Süyûfî, *el-İşkân*, a.y. (Hasenü'l-Basrî'den nakleden İbn Ebî Hâtim'den naklen)

³¹⁷ et-Teğâbün 64/7.

³¹⁸ Eş-Şems 91/5-6.

³¹⁹ En-Necm 53/1.

³²⁰ Eţ-Şûr 52/1-2.

³²¹ Es-Süyûfî, *el-İşkân*, II, 347; İbn Kayyim el-Cevzî, *a.g.e.*, s.3.

³²² Ez-Zariyat 51/23.

hakkı için hepsinden yaptıklarını soracağız.”³²³ Âyetindeki gibi inşâî cümle ile yapılır. Bununla birlikte bazen yemîn edilen şeyin tahkiki istenir. O zaman âyet haberî cümle olur. Bazen de bununla yemîn tahkiki istenir. Eğer yemîn ile kendisine yemîn edilen şeyin tahkik ve te’kidi istenirse, o zaman kendisine yemîn edilen şeyin yemîn ile uyuşması gerekir. Bu varlığın üzerine yemîn edildiği zaman hafî ve gaybî şeyler gibidir. Ama yer-gök, gündüz-gece, ay ve güneş gibi görünen şeylere yemîn edilmesi bunların (kendileriyle) değil, var edilişleriyle. Çünkü, yemîn de zikredilen şeyin kutsal olması gerekir. Oysa kutsallık cismin kendisinde değil, bilakis yaratıcının yaratma fiilindedir. Kur’an’daki yemînlerde her ne kadar varlığın ismi zikredilmişse de, aslında onların yaratılma ameliyeleri kastedilmektedir. (Nitekim) Allah’ın üzerine yemîn ettiği (bütün) şeyler O’nun (varlığının) delilleridir.

Cenâb-ı Allah, insanlara bilmeleri vâcib olan imân esasları, (bunlardan) bazen tevhîd bazen Kur’an’ın hak olduğu bazen resulün hak olduğu bazen ceza, va’d ve vâid bazen de insanın ahvali için yemîn ediyor;

1. Tevhîdi vurgulamak için yapılan yemîn:

(والصافات صفا * فالزاجرات زجرا * فالتاليات ذكرا * إن إلهكم لو احد) “(İbadet)için saf saf bağlayanlara, (fenalıklardan)men edenlere, Kur’an’ı okuyanlara andolsun ki kesinlikle sizin ilâhınız tek bir tanedir.”³²⁴

2. Kur’an’ın hak olduğuna dair yapılan yemîn:

(فلا أقسم بمواقع النجوم * وإنه لقسمة لوتعلمون * إنه لقرآن كريم) “Hayır! Yıldızların yerlerine yemîn ederim. Eğer bilirsiniz bu ne büyük bir yemîndir. O elbette şerefli bir Kur’an’dır.”³²⁵

3. Resûlün hak olduğunu belirtmek için yapılan yemîn:

(يس * والقرآن الحكيم * إنك لمن المرسلين) “Yâ Sîn Ve hikmetli Kur’an’a yemîn olsun ki, elbette sen (hak) elçilerdensin”³²⁶

³²³ el-Fîcir 15/92.

³²⁴ Es-Sâffât 37/1-4.

³²⁵ El-Vağya 56/75-76-77.

³²⁶ Yâsîn 36/1-3.

4. Ceza, va'd ve vaîd için yapılan yemîn:

(والذاريات نروا * فالحمائم وقرا * فالجاريات يسرا * فالمقسمات امرا * انما توعدون لصادق * وان الدين لواقع)

“Savurup dağıtan rüzgarlara, yağmur yüklü bulutlara, kolaylıkla akıp giden (yıldız, gemi vb. şey) lere, (rızk, yağmur vb. şeyleri) taksim eden (melek) lere yemîn olsun, muhakkak ki, dîn (ceza ve mükafat günü) gerçekleşecektir.”³²⁷

5. İnsanın hâlini ifade için yapılan yemîn:

(واللّيل اذا يغشى * والنهار اذا تجلى * وما خلق الذكر والانثى * ان سعيكم لشتى) “(Karanlığı ile ortalığı)

örttüverdiği zamanki geceye, açılıp (parladı) zamanki gündüze ve erkeği ve dişiye yaratan (halı) a yemîn olsun ki, sizin işleriniz dağımaktır.”³²⁸

“Yukarıda zikredilen beş konuda Cenâb-ı Allah'ın yaptığı yemînlerin misali Kur'an'da pek çoktur. Et-Tîn sûresindeki yemînler de yine insanın hâlini (ifade için) yapılan yemînlere misal teşkil etmektedirler.”³²⁹

c. Kur'an'daki Kasemin Faydası: “Kasem, bir şeyi nefiste yerleştirip takviye eden meşhur pekiştiricilerdendir. Kur'an-ı Kerîm, bütün insanlar için inmiştir. İnsanlar onun karşısında birbirlerine aykırı tavırlar almışlardır. Onlardan kimi şüpheli, kimi inkarcı, kimi de çetin ve yaman bir hasımdır. Allah'ın kelâmındaki kasem, şüpheleri giderir, onları boşa çıkarır, hüccet getirir, haberleri te'yîd eder ve hükmü en mükemmel biçimde anlatır.”³³⁰

³²⁷ Ez-Zariyât 51/1-6.

³²⁸ El-Leyl 92/1-4.

³²⁹ İbn Kâyyım el-Cevzî, *a.g.e.*, s.28.

³³⁰ Kattan, Menna' Halîl, *a.g.e.*, s.407.

İNCİR VE ZEYTİNDEN KASIT NEDİR?

“el-Beledü'l-Emîn” ve “Tûri Sînîn” kelimelerinin mânâsı hakkında ittifak varken “et-Tîn” ve “ez-Zeytûn” üzerinde ihtilaf yaşanmış ve her ikisi için de bir çok değişik mânâ rivayet edilmiştir. Kimi bunların bildiğimiz incir ve zeytin olduğunu savunurken kimi de bunların ikisinin de Hz. İsa'nın risâlet mekanı olan el-Şûds'ün sembolü olduğunu savunmuştur. Hatta İbn Teymiyye gibi bazı alimler “ez-Zeytûn Hz. İsa'yı sembolize ederken, et-Tîn'de Buda'nın altında nirvanaya ulaştığı

“Boa” denilen kutsal incir ağacı olup Buda'nın risaletini sembolize etmektedir.”³³¹

el-Şasımî'nin ifadesine göre Cenab-ı Allah bu dört peygamberini temsilen onlarla özdeşleşmiş dört şeye yemîn etmektedir.

Nitekim “Buda'yı temsilen “et-Tîn” e, Hz. İsa'yı temsilen “ez-Zeytun” a, Hz. Mûsâ'yı temsilen “Tûri Sînîn” e ve Hz. Muhammed'i de temsilen “el-Beledü'l-Emîn” e yemîn edilmiştir.”³³²

Burada şöyle bir soru akla gelebilir: Eğer kronolojik sıra gözetilseydi Hz. Mûsâ (A.S.)'ı sembolize eden “Tûru Sînîn” in önce zikredilmesi lazımdı. Yok eğer fazilet gözetilseydi Hz. Muhammed (S.A.S.)'i sembolize eden “el-Beledü'l-Emîn” in önce zikredilmesi lazımdı. Acaba bu sıralama neye göre yapıldı? el-Şasımî bu soruya şöyle cevap veriyor: “Bu sıralama tahrif olma derecesine göre yapılmıştır. Bunların içinde en çok tahrif olan Budizm dir. İkinci sırada Hıristiyanlık gelir. Daha sonra en az tahrif olmuş olarak Yahudiliği görüyoruz. Hiç tahrife uğramamış olarak da İslâmiyet (Allah'ın koruması ve emniyeti altında) karşımızda durmaktadır. Bu âyet teki sınıflandırmamın inceliklerinden bir tanesi de şudur: Önce fazilet Üzerine tesis edilmiş dinler (Budizm ve Hıristiyanlık), daha sonra da adalet üzerine tesis edilmiş dinler (Yahudilik ve İslâmiyet) zikredilmiştir.”³³³

³³¹ Bkz. el-Şasımî, *a.g.e.*, XVI, 6199.

³³² el-Şasımî, *a.g.e.*, XVI, 6200.

³³³ el-Şasımî, *a.g.e.*, a.y.

Ayrıca âyette şu hikmete de işaret vardır: “Önce insanlar müsamaha ile terbiyelendirilir, daha sonra adalet ve şiddet öğretilir. Buda ile Hz. İsa ve dinleri ve Hz. Musa ile Hz. Muhammed ve dinleri arasında büyük bir benzerliğin olduğu araştırmacılarca açık görülür. Bunun için ilk iki din bir arada ve diğer ikisi daha sonra zikredilmiştir. Yine bu âyetin inceliklerinden bir tanesi de şudur: Rahmet dinleri meyvelere ve bitkilere, adalet dinleri de dağlara ve dağlı şehirlere benzetilmiştir.”³³⁴

“Bu âyetler, ilk vahyin iniş ve şeriatları ilan yaşayan dört peygamberin tecelli ettikleri yerleri ile yapılan yeminlerdir.”³³⁵

Muasırlı alimlerden Muhammed Hamidullah mevzumuzla alakalı şunları kaydediyor: “Muhammed (S.A.V.) devrinde bile Budizm, dünyanın ileri gelen büyük dinlerinden biri durumundaydı. Hindistan ve Çin kıtasından olmak üzere Budist bir takım tüccarlar, bilhassa Arabistan’ın güney-doğu bölgelerinde kurulan büyük fuarlara iştirak ederlerdi. Fakat gelenlerin sayılarının az oluşu, dillerinin farklılığı ve ülkelerinin denizler ötesi uzak diyarlar oluşu sebebiyle Araplar arasında bunların dinleri hakkında pek az şey biliniyordu. Kur’an-ı Kerim bu dine dair doğrudan doğruya bir bilgi vermemektedir. Bazı Kur’an tefsircilerinin gösterdikleri ince araştırmalar sonunda onlar, Budizm’in de Kur’an-ı Kerim’de geçmekte olduğunu keşfedip göstermişlerdir; Bu Zül-Kifl adıyla Kur’an’da geçen peygamber dolayısıyla olmuştur. Diğer bir şekli bilinmeyen ve Kur’an’da geçen bu isim “Kifl’li veya Kifl’e mensup” mânâsına gelmektedir.³³⁶ Ve bu Kur’an tefsircileri bu şehrin Kapilavastu, yani Gotama (Buda’nın doğduğu şehir) olduğunu ileri sürerler.(*). Zül-Kifl aynı zamanda “besleyici” yahut “besin”, “gıda” mânâlarına gelmektedir. Burada hatırlatalım ki Filiozat adlı müsteşrik alim “L’Inde Classique” adlı eserinde Gotama Buda’nın bir devlet başkanı olan babasının adının Sudodana ve Devlet başşehirinin de Kapilavastu olduğunu söyler. Sudodananın mânâsı, “temiz besin”, “saf yiyecek” tir.

³³⁴ el-Şasımî, a.g.e., a.y.

³³⁵ el-Şasımî, a.g.e., XVI, 6201.

³³⁶ Bkz. el-Enbiyâ 21/85 ve Sâd 38/48.

(*)Birçok tefsîre müracaat edildiği halde bu görüşlere rastlanılmadı.

Kur'an'da Budizm ile ilgili izleri takip eden diğer tefsirciler Kur'an-ı Kerim'in şu âyetini gösterirler:

“İncir Ağacına, Zeytin Ağacına, Sînîn Dağı'na yemîn olsun ki!.. ve şu Emîn Şehr'e yemîn ederim ki ...”

Bu âyetlerde zikri geçen “Şu Emîn Şehir”, Muhammed (S.A.V.)'in doğduğu şehir olan “Mekke” ye işaret etmektedir. “Sînâ (Sînîn) Dağı” ise doğruca insana “Mûsâ” peygamberi hatırlatmakta, “Zeytin Ağacı” ile de herkes Filistin'deki Zeytin Dağı ve “İsâ” peygamberi mütalâa etmektedir. “İncir Ağacı” na gelince; şimdiye kadar hiç kimse kalkıp ta bunun hakkında yabanî bir İncir Ağacı dibinde İrfana ulaşan (vahiy alan) “Buda”nın kastedilmekte olduğunu ileri sürmemiştir.³³⁷

Üzerine kasem edilen varlıklar şayet hakiki mânâlarında değil de, yukarıda zikredildiği gibi bazı peygamberlerin sembolü iseler, o halde “et-Tîn” neyi sembolize ediyor? Eğer “Enbiya” ve “Sâd” sûrelerinde adı geçen “Zü'l-Kifl” Peygamber hakkında Hamidullah'ın açıklamalarına bakılırsa bizim “Buda” olarak bildiğimiz zâtın, “et-Tîn” in işaretiyle olmasa bile peygamber olma ihtimali kuvvetle muhtemeldir.

Şurası da unutulmamalıdır ki, bütün peygamberlerin sayısı Kur'an'da zikredilenlerle sınırlı değildir. Ayrıca her kavme en az bir peygamber gönderildiği ve kendi dilleri ile kendilerini irşat ettiği; (ويوم نبعث في كل أمة شهيدا عليهم من أنفسهم وجئنا بك شهيدا على هؤلاء) “O gün her ümmetin içinden kendilerine kendi (kavim) lerinden olan birer şahit göndereceğiz. Ve (zaten) seni de bunların (hepsine) şahit olarak gönderdik.”³³⁸, (وما كنا معذبين حتى نبعث رسولا) “Biz bir elçi göndermedikçe (hiç kimseye) azâb etmeyiz.”³³⁹

Âyetleri ile sabittir.

³³⁷ Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, trc. Salih Tuğ, İstanbul, 1990, I, 649.

³³⁸ en-Nahl 16/89.

³³⁹ El-İsrâ 17/15.

Zamanın iletişim imkanları da göz önünde bulundurulduğunda orta doğuda peygamber olarak görevlendirilen Hz. Mûsâ (A.S.)'ın tebliğatından orta Asyadaki insanların veya Amerika kıtasındaki Kızılderililerin sorumlu tutulmaları abes olurdu. Cenâb-ı Allah (c.c.) ise abes iş yapmaktan münezzehtir.

Hakkında nass olmadan tarihin karanlık devirlerinde kimin peygamber olduğu veya olmadığı kesinlikle bilinemez. Budizm'in yanlış ve tutarsız hatta putperestliğe veya ateizme yakın şeklinden dolayı Buda'nın veya bir başkasının peygamber olmadığını iddia etmek mümkün değildir. Çünkü eğer hakkında âyet ve hadislerde bilgi olmasaydı bizler bugünkü teslis akidesine saplanmış bulunan Hıristiyanlığa bakıp Hz. İsâ (A.S.) gibi ulû'l-azm bir peygamberin peygamberliğine bile şüphe ile bakmak zorunda kalacaktık.

Acaba Buda'nın zamanındaki orijinal din ile bugünkü Budizm birbirleri ile ne kadar uyuşmaktadırlar? Buda'nın tebliğlerinin kendisinden dört yüzyıl sonra ancak yazıya dökülebilmiş³⁴⁰ ve karşılaştığı her bölgenin dinî inanç ve felsefelerinden etkilenmiş olması Budizm'in orijinalliğini büyük bir ölçüde kaybettiğinin açık bir göstergesidir.

Haklarında Kur'an ve hadiste kesin bir bilginin olmayışından dolayı nice peygamberleri ya hiç bilmiyor ya da bazılarını filozof olarak tanıyabiliyoruz.

En doğrusunu Cenâb-ı Allah (c.c.) biliyor.

³⁴⁰ Tümer, Günay, "Budizm" madd., *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992, VI, 352-60.

(لقد خلقنا الإنسان في أحسن تقويم * ثم رددناه أسفل سافلين * إلا الذين آمنوا وعملوا

الصالحات فلهم أجر غير ممنون)

“Biz insanı en güzel bir biçimde yarattık Sonra onu aşağıların aşağısına (cehennem ateşine) ittik. Ancak îmân edip sâlih amel işleyenler için sonu gelmeyen bir ecir vardır.”

Allah Teâlâ insanı şekil olarak güzel yaratmasının yanında onu yeryüzünde kendisine halife olarak da yaratmıştır. Nitekim Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır: **وإذ قال ربك للملائكة إني جاعل في الأرض خليفة قالوا أتجعل فيها من يفسد فيها ويسفك الدماء ونحن نسبح بحمدك ونقدس لك قال إني أعلم ما لا تعلمون** “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” dediği zaman onlar da “Bizler seni hamd ile tesbih ve takdis ederken sen yeryüzünde bozgunculuk yapacak ve orada kan dökecek kimselerimi yaratacaksın” dediler. (Allah'ta onlara): **“Sizin bilmediklerinizi ben bilirim”** dedi.³⁴¹

“Halife, vekil ve temsilci demektir. Allah, yeryüzünde iradesini temsil etmek üzere insanı yaratmış, orada ilâhî hükümranlığı gerçekleştirme görevini de ona vermiştir.”³⁴²

Bu görevi ifâ etmekle ancak kulluk vazifesi yerine getirileceği **(وما خلقت الجن والانس إلا ليعبدون)** “Sırf kulluk (görevlerini) yapsınlar diye insanları ve cinleri yarattım.”³⁴³ Âyetiyle ifade edilmektedir. Bu zor görevle mükellef tutulan insana yine Allah tarafından görevini rahatlıkla ifâ edebilmesi için dünya hayatında birçok öncelikler ve özellikler bağışlandığı **(ولقد كرّمنا بني آدم وحملناهم في البر والبحر ورزقناهم من الطيبات وفضلناهم على كثير ممن خلقنا تفضيلاً)** “Hakikaten insanoğlunu şerefli kıldık. Onları (binitle) karada ve

³⁴¹ El-Bakara 2/30.

³⁴² Özek ve arkadaşları, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meâli*, s.5.

³⁴³ Ez-Zariyat 51/56.

denizde taşıdık; kendilerini güzel şeylerle rızıklandırdık ve onları birçok mahlukatımızdan daha faziletli kıldık.”³⁴⁴ Âyetiyle ifade edilmiştir.

İşte Allah Teâlâ'nın buna işâreten (لقد خلقنا الإنسان في أحسن تقويم) buyurmuştur.

“Allah'ın yarattıklarından insandan daha güzel hiçbir mahluk yoktur. Çünkü Allah onu hem diri hem bilgili hem güçlü hem irade sahibi hem idareci hem de anlayış ve hikmet sahibi kılmıştır. Bu sıfatlar ise Cenâb-ı Allah'a mahsustur. Bu itibarla bazı ulemâ şöyle buyurmuşlardır: (إن الله خلق آدم على صورته) “Allah Adem'i kendi sûreti (sıfatları) üzere yarattı.” Yâni yukarıda zikredilen sıfatlar kastedilmektedir. Ancak Allah'ın sıfatları maddî değil mânevîdirler.³⁴⁵ “Bu mânâya (من عرف نفسه فقد عرف ربه) “Kendini tanıyan (anlayan) Rabbini de anlamış olur.” sözünün doğruluğu da binâ edilebilir.”³⁴⁶

BİR HİKÂYE VE BİR FETVÂ

“Denildi ki İsâ ibn Mûsâ el-Hâşimî hanımını çok seviyordu. Bir gün ona şöyle dedi: “Eğer dolunaydan daha güzel değilsen benden üç talakla boşsun.” Bunun üzerine kadıncağız mahcubiyetle “Beni boşadın” dedi. Bu olaydan dolayı İsâ ibn Mûsâ (pişmanlık duyarak) çok sıkıntılı bir gece geçirdi. Ertesi günü el-Mansûr'un evine gidip durumu ona anlattı. El-Mansûr (olay) nedeniyle çok üzüldü. Hemen fakihleri toplayıp onlardan fetvâ istedi. Bütün gelenler (İsâ ibn Mûsâ'nın hanımının) boşanmış olduğunu söylediler. Ancak içlerinden Ebû Hanife (Rh. A.)'nin arkadaşlarından bir tanesi susmuş bekliyordu. El-Mansûr ona “sana ne oldu ki hiç konuşmadın” dedi. Bunun üzerine adam: (بسم الله الرحمن الرحيم * واللّٰتين * والزيتون * وطورسينين * وهذا البلد الأمين * لقد خلقنا الإنسان في أحسن تقويم) “Ey emire'l-mü'minîn insan, ondan daha güzeli olmayan ve (mahlukatın) en güzeldir.” dedi. (Bu fetvadan sonra) el-Mansûr, İsâ ibn Mûsâ'ya “İş adamın dediği gibidir ve sen hanımını tut” dedi ve hanımına da “boşanmamış olduğu ve kocasına itâat edip isyan etmemesi gerektiği” haberini yolladı.”³⁴⁷

³⁴⁴ El-İsrâ 17/70.

³⁴⁵ El-Şurûbî, a.g.e., XX, 114. (İbn Arabî'den naklen)

³⁴⁶ Ebû's-Suûd Muhammed İbn Muhammed, *İrşadü'l-Akîlî's-Selîm ilâ Mezâya'l-Şur'ânî'l-Kerîm*, ts., ys., IX, 175.

³⁴⁷ El-Şurûbî, a.g.e., a.y.

Cenâb-ı Allah insanı bu kadar güzel ve idrak sahibi yarattıktan sonra ondan yüklenmiş olduğu vazifeleri diğer mahlukat gibi yerine getirmesini istiyor. Eğer bu güzellikler ile mücehhez olduğu halde hâlâ vazifeden imtina' edip yaratıcısını tanımamazlık ediyorsa buna mukabil onu "Esfelü Safilîn" e iteceğini ifade ediyor. Çünkü insan yaratıcı ile olan imân bağı koparmakla en büyük cinâyeti işlemiş olur. Hayvanlar da dahil bütün mahlukat Allah'ın kendilerine vermiş olduğu görevleri itiraz etmeksizin mütemadiyen yerine getiriyor ve kendi lisanı halleri ile O'nu tanıdıklarını ifade edip zikrediyorlar.³⁴⁸ İnsan buna bakıp bir şeyler anlayıp ders çıkaramayacaksa Kur'an'ın ifadesiyle "hayvanların durumuna hatta daha aşağı bir duruma düşer."³⁴⁹

İnsan Allah Teâlâ'nın mükemmel bir sanatıdır. Tıpkı müzayedede salonundaki sanatkârı tanınan ve bilinen bir tabloya verilen değer misali çok kıymettardır. Aynı tablo sanatkârının tanınmadığı hurdacılar çarşısına götürülürse beş para etmeyip değeri aşağılara düşer. Aynı şekilde insan da kendini yaratan ve sıfatlarının tecelligâhı yapan yaratıcısını tanıdığı zaman kendisine sonu gelmeyen nice mükafatlar verilir. Şirke düşüp yaratıcı ile aralarındaki imân bağı koparanlar da "Esfelü Sâfilîn"e düşmeye müstahak olur. "Çünkü: İmân, insanı Sani-i Zülcelâline nisbet ediyor. İmân, bir intisaptır. Öyle ise insan, imân ile insanda tezahür eden san'at-ı ilâhiye ve nükuş-u esmâ-i Rabbaniye itibarıyla bir kıymet alır. Küfür, o nisbeti kat'eder. O kat'dan san'at-ı Rabbaniye gizlenir. Kıymeti dahi yalnız madde itibarıyla olur. Madde ise; hem fâniye, hem zâile, hem muvakkat bir hayat-ı hayvanî olduğundan kıymeti hiç hükmündedir."³⁵⁰

Cenâb-ı Allah'ın mahlukatından melek, cin, insan ve hayvanlardan mânevî rütbesi değişken olanlar sadece cinler ve insanlardır. Melekler yaratıldıkları gün hangi derecede iseler aynı derecede de vefat ederler. Çünkü kendilerine nefis verilmemiştir ki imtihanı kaybedip derecelerini düşürsünler. Hayvanlar da aynı şekilde yaratıldıkları günkü derecelerinde sabit kalırlar. Bunlara da akıl verilmemiştir

³⁴⁸ Bkz. el-Âhdîd 57/1; el-Fâşr 59/1; es-Saf 61/1; el-Cum'a 62/1; el-İsrâ 17/44 ve en-Nafıl 16/49.

³⁴⁹ Bkz. El-A'râf 7/179.

³⁵⁰ Nursî, Bediüzzaman Saîd, *Sözler*, İstanbul, 1993, s.302.

ki daha yüksek mertebelere çıksın veya imtihanı kaybetmeler. Ancak cinler ve insanlardır ki kendilerine hem akıl hem de nefis verilerek imtihana tâbi tutulmuşlar ve îmân ve ibadetle mükellef olmuşlardır. Bunlardan her kim îmân edip sâlih amel işlerse en üstün mertebelere (a'la-yı illiyyine) çıkar; her kim de şirke düşüp fisku fücûr işlerse hayvanların derecesinden daha aşağı bir derece olan Esfelü Sâfilîn'e düşer.

Altıncı âyetteki istisnânın mânâsında beşinci âyetteki ihtilaftan kaynaklanan bir farklılık söz konusudur. Şöyle ki;

1. "Esfelü Sâfilîn" i "ateş" olarak yorumlayanlara göre istisnâ "muttasıl istisnâ" olup âyetin meâli şöyledir: "Îmân edenler "Esfelü Sâfilîn" e düşmezler."

2. "Esfelü Sâfilîn" i "Erzelü'l-Umr (bunaklık)" olarak yorumlayanlara göre ise istisnâ "münkatî' istisnâ" olup âyetin meâli şöyledir: " Îmân edenler (uzun yaşasalar bile) bunaklığa düşmezler." Nitekim İbn Abbas (R.A.) şöyle demiştir: "Kur'an okuyan kimseler bunamazlar."³⁵¹

(لا) Müstesnâ Edatının Kur'an'da İfâ Ettiği Görevler:

1. İstisnâ Edatıdır³⁵²: (ويخلد فيه مهانا * إلا من تاب وآمن وعمل عملا صالحا) "...ve azap içinde ebedî kalır. Ancak tövbe ederek îmân edip sâlih amel işleyenler bundan müstesnâdırlar."³⁵³

2. İstisnâya benzemekle birlikte istisnâ olmayıp isti'nâf edatıdır.³⁵⁴ : (ثم رددناه أسفل سافلين * إلا الذين آمنوا وعملوا الصالحات فلهم أجر غير ممنون) "Sonra onu (insanı) "Esfelü Safilîn" e ittik. Ancak îmân edip sâlih amel işleyenlere sonu gelmeyen ecirler vardır."³⁵⁵

3. (غير) Mânâsındadır³⁵⁶: (لو كان فيهما الهة إلا الله لفسدنا) "Eğer ikisinde (yer ve gök) Allah'tan başka ilâhlar olsaydı ikisinin de düzeni bozulurdu."³⁵⁷

³⁵¹ Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IX, 173.

³⁵² Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yûn*, s.124; Muqatîl İbn Süleymân, *a.g.e.*, s.146.

³⁵³ El-Furkân 25/69-70.

³⁵⁴ Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yûn*, a.y.; Muqatîl İbn Süleymân, *a.g.e.*, a.y.

³⁵⁵ et-Tîn 95/6.

³⁵⁶ Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yûn*, s.125; Muqatîl İbn Süleymân, *a.g.e.*, s.147

³⁵⁷ el-Enbiyâ 21/22.

4. (ولا تتكحوا ما نكح اباؤكم من النساء إلا ما قد سلف) أي بعد ما قد سلف فإنكم لا تؤ : Mânâsındadır³⁵⁸ (لكن)

. اخذون به. “Babalarınızın nikahladıkları kadınları nikahlamayınız. Fakat geçmişte yaptıklarınız bir tarafa”

³⁵⁹ “Yâni, daha önce yaptıklarınızdan muahaza edilmeyeceksiniz.”³⁶⁰

5. (طه * ما أنزلنا عليك القرآن لتشقى * إلا تنكرة لمن يخشى) أي بل تنكرة : mânâsındadır³⁶¹ (بل)

Biz, güçlük çekesin diye değil, bilakis (Allah'tan) korkanlara öğüt olsun diye sana Kur'ân'ı indirdik.”³⁶²

6. (لئلا يكون للناس عليكم حجة إلا الذين ظلموا منهم) أي ولا الذين ظلموا : mânâsındadır³⁶³ (و)

onlardan zâlim olanların aleyhinize kullanacakları delilleri olasın diye...”³⁶⁴

7. Nefy (olumsuzluk) edatından sonra gelirse hasr ifade eder³⁶⁵: (وما تأتيهم من رسول إلا كانوا به يستهزؤن)

“Onlar kendilerine gelen bütün peygamberlerle alay ederlerdi.”³⁶⁶

8. Şart edatı (إن) ile nefy edatı (لا)'nın birleşmesinden oluşmuş ve bunların görevlerini

yapmaktadır³⁶⁷: (و إلا تغر لي و ترحمني أكن من الخاسرين) “Eğer bana merhamet edip beni bağışlamazsan, ben

hüsrana uğrayanlardan olurum.”³⁶⁸

9. Bir şeyden haber vermek için kullanılan bir haberdir³⁶⁹: (وإن من شيء إلا عندنا خزائنه) “Bütün

hazinelerin anahtarları bizim yanımızdadır.”³⁷⁰

³⁵⁸ Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yûn*, a.y.

³⁵⁹ En-Nisâ 4/22.

³⁶⁰ Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yûn*, a.y.

³⁶¹ ez-Zerkeşî, *el-Bürhân*, IV, 238.

³⁶² Tâ-Hâ 20/ 1-3.

³⁶³ ez-Zerkeşî, *el-Bürhân*, a.y.

³⁶⁴ el-Bakara 2/150.

³⁶⁵ ez-Zerkeşî, *el-Bürhân*, IV, 240.

³⁶⁶ El-Âicr, 15/11.

³⁶⁷ ez-Zerkeşî, *el-Bürhân*, IV, 241.

³⁶⁸ Hûd 11/47.

³⁶⁹ Muqatil ibn Süleymân, *a.g.e.*, s.147.

³⁷⁰ El-Âicr 15/21.

“Esfelu Sâfilîn” ister birinci görüştekilerin dediği gibi “ateş” isterse ikinci görüştekilerin dediği gibi “bunaklık” olsun altıncı âyetteki (لا) istisnâ değil, isti'nâf edatı olduğundan ³⁷¹ mü'min veya kafir hiçbir insanın “Esfele Sâfilîn” e düşmekten kurtulamayacağı muhakkaktır. Çünkü Kur'an'da; (و إن منكم إلا)
 (واردها كان على ربك حتما مقضيا) “Sizin Hepiniz oraya (cehenneme) varacaksınız. Bu Rabbinin katında kesinleşmiş bir hükümdür.”³⁷² Ancak “burada Vürud girme, fakat “uğrayıp geçme” mânâsında bir girme ifade eder. Bu işkali, Hz. Peygamber (S.A.V.)'in şöyle giderdiği rivâyet olunmuştur: “Herkes cehenneme girer, fakat müminler için Hz. İbrâhîm'e olduğu gibi ateş serin ve selâmet olur.”³⁷³ Bunaklığa gelince (السافلون)'nun çocukluk, yatalıklık ve yaşlılıktan dolayı meydana gelen düşkünlük³⁷⁴ olduğu rivayetlerine bakılırsa malum yaş sınırına ulaşmış herkesin bu eksikliğe düşeceği muhakkaktır. Nitekim Hz. Peygamber, “Bu duruma düşmüş müminlerin ecirleri sıhhat zamanındaki gibi eksiksiz verileceğini” buyurmuştur. Bu da mümin olmakla bu durumdan muaf olunmadığının delilidir.

(آمنوا) Ta'birinin Kur'an'da İfade Ettiği Mânâlar:

Bu tabir (إفعال) veznindeki (إيمان) mastarının mâzî, cem'u'l-ğâib sîyğası olduğundan mastarının da bütün mânâlarını içerir. (إيمان) kelimesi ise Kur'an'da şu mânâlara gelmektedir:

1. Tasdik etmeksizin dil ile ikrar demektir³⁷⁵: (إن الذين آمنوا) أي آمنوا بالمنتهم (والذين هادوا والنصارى) أي آمنوا بالله (أي آمن بقلبه) (Bunlardan) her kim ki, (kalbi ile tasdik ederek) Allah'a îmân ederse.³⁷⁶ Bunun bir benzeri âyet de şudur: (يا أيها الذين آمنوا آمنوا) أي يا أيها الذين آمنوا (يا أيها الذين آمنوا) أي آمنوا بقلوبهم واعتقدوا³⁷⁷

³⁷¹ Bkz. 353 nolu dipnot.

³⁷² Meryem 19/71.

³⁷³ Yıldırım, Suat, *Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, s.309.

³⁷⁴ Abdullah ibn Müslim İbn Kuteybe, *Tefsîru Ğaribi'l-Kur'an*, Kahire, 1958, s.533

³⁷⁵ Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yün*, s.146; Muḳatîl ibn Süleymân, *a.g.e.*, s.47.

³⁷⁶ El-Bakara 2/62.

³⁷⁷ Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yün*, a.y.

(kalbinizle tasdik edip amel yaparak) îmân ediniz.³⁷⁸ Ayrıca aşağıdaki âyet de buna bir misal teşkil etmektedir: (يا أيها الذين آمنوا لا تتولوا قوما غضب الله عليهم قد يفسوا من الآخرة) “Ey (sadece dilleri ile ikrar ederek) îmân edenler! Âhiretten ümitlerini kesmiş ve Allah’ın kendilerine gazab ettiği bir kavmi dost edinmeyin (ki îmânınızı kalp ile de tasdik etmiş olasınız).”³⁷⁹

2. Bizatihi tasdik etmek demektir³⁸⁰: (إن الذين آمنوا وعملوا الصالحات أولئك هم خير البرية) “(Kalbi ile tasdik ederek) îmân edip salih amel işleyen ler mahlukatın en hayırlılarıdır.”³⁸¹

3. Tevhîd demektir³⁸²: (إلا من كفره وقلبه مطمئن بالإيمان) “Kalbi tevhitte mutmain olduğu halde (küfre) zorlananlar hariç”³⁸³

4. Şirk ile birlikte îmân demektir³⁸⁴: (وما يؤمن أكثرهم بالله إلا وهم مشركون) “Onların çokları şirke girmeksizin Allah’a îmân etmezler.”³⁸⁵

5. Namaz Demektir³⁸⁶: (وما كان الله ليضيع إيمانكم) أي صلاتكم إلى بيت المقدس (Allah sizin (Beytü’l-Mukaddes’e dönüp kıldığımız) namazlarımızı zayı edecek değildir.”³⁸⁷

6. Dua demektir³⁸⁸: (فلو لا كانت قرية امننت فنفعها إيمانها إلا قوم يونس لما امنوا) أي دعوا (كشفنا عنهم عذاب الخزي في الحيوة الدنيا) “Yûnus’un kavmi hariç hiçbir memleket halkının duası (azap geldiği zaman) kendilerine fayda vermemiştir. Yalvardıkları zaman kendilerinden dünya hayatında rüsvayı edici azabı kaldırdık.”³⁸⁹

³⁷⁸ en-Nisa 4/136.

³⁷⁹ El-Mümtefîne 60/13.

³⁸⁰ Ebû’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Nüzhetü’l-A’yûn*, s.145; Muḳatıl ibn Süleymân, *a.g.e.*, s.47.

³⁸¹ El-Beyyine 98/7.

³⁸² Ebû’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Nüzhetü’l-A’yûn*, s.146; Muḳatıl ibn Süleymân, *a.g.e.*, s.47.

³⁸³ En-Nafıl 16/106.

³⁸⁴ Muḳatıl ibn Süleymân, *a.g.e.*, s.48.

³⁸⁵ Yûsûf 12/106

³⁸⁶ Ebû’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Nüzhetü’l-A’yûn*, a.y.

³⁸⁷ el-Bakara 2/143.

³⁸⁸ Ebû’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Nüzhetü’l-A’yûn*, a.y.

³⁸⁹ Yûnus 10/98.

7. Şeriat'ta tarifini bulan îmân demektir³⁹⁰: (وبشر الذين آمنوا وعملوا الصالحات) “İmân edip salih amel işleyenleri müjdele”³⁹¹

En iyisini Allah Teâlâ bilir.

(فما يكذبك بعد بالدين * أليس الله بأحكم الحاكمين)

“Bundan sonra dîn (konusunda) kim seni yalanlar? Allah hükmedenlerin en üstünü değil midir?”

Müfessirler yedinci âyetteki (ما)'nın gelebileceği mânâlar hakkında ihtilafa düştüklerinden âyete iki ayrı şekilde meâl vermek mümkündür. Şöyle ki;

1. (ما) Kendi mânâsındadır. Bu durumda muhatap kafirler olup kendileri tehdit edilmektedir. “Yâni ey insan (kafirler)! Allah'ın seni en güzel biçimde yarattığını, daha sonra yaşlandırdığını, bir halden diğer bir hâle soktuğunu öğrendikten ve bunları Hz. Muhammed (S.A.V.) sana haber verdikten sonra âhiret günü ve cezayı yalanlaman nedendir?”³⁹²

2. Âyet teki (ما), (من) mânâsındadır. Bu durumda âyet şöyle takdîr edilir: (فمن يكذبك يا محمد بعد هذه) “Yâ Muhammed (S.A.S.) bu kadar delilden sonra seni kim yalanlar ?” et-Taberî bu görüşü benimsiyor.³⁹³ Burada muhatap Hz. Muhammed (S.A.S.) olup şöyle takdîr edilir: (استيقن مع ما جاءك من الله)³⁹⁴ “Allah'tan sana gelenlere yakînen inan ki O hükmedenlerin en üstünüdür.”

³⁹⁰ Ebtü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetu'l-A'yün*, a.y.

³⁹¹ el-Bağara 2/25.

³⁹² El-Şurûbü, a.g.e., XX, 116.

³⁹³ Et-Taberî, a.g.e., XXX, 160.

³⁹⁴ El-Şurûbü, a.g.e., XX, a.y.

“Birinci görüş cumhûrun görüşüdür.”³⁹⁵ “İkinci görüş ise Kâtâde ve el-Ferrâ’dan nakledilmiştir.”³⁹⁶

(ما)’nın Kur’an’da İfade Ettiği Diğer Mânâlar:

(ما) İki kısma ayrılır:

A. Harf Olan (ما) Şu Mânâlara Gelir:

1. (لا) Mânâsındadır³⁹⁷: (قل ما أسئلكم عليه من أجر) “De ki; Ben tebliğden dolayı sizden bir ücret istemiyorum.”³⁹⁸

2. (لیس) Mânâsındadır³⁹⁹: (وإلي ثمود أخاهم صالحا قال يا قوم اعبوا الله ما لكم من إله غيره) “Semûd (kavmine) kardeşleri Sâlih’i (peygamber olarak) gönderdik. (Onlara) “Ey kavmim Allah’a ibadet edin! (Çünkü) sizin O’ndan başka tanrımız yoktur.” Dedi.”⁴⁰⁰

3. (لم) Mânâsındadır⁴⁰¹: (والله رينا ما كنا مشركين) أي لم تكن مشركين “Rabbimiz olan Allah’a yemîn olsun ki biz müşrik olmadık.”⁴⁰²

4. Masdariyye görevini yapar⁴⁰³: (بما كانوا يكذبون) أي بتكذيبهم أو بكذبهم على القرآن “Kur’an’ı yalanlamalarından dolayı...”⁴⁰⁴

5. Amilin amelini engeller⁴⁰⁵: (إنما الله إله واحد) “İlâh ancak bir tek olan Allah’tır.”⁴⁰⁶

³⁹⁵ el-Âlûsî, *a.g.e.*, XXX, 177.

³⁹⁶ İbn Kâyyım el-Cevzî, *a.g.e.*, s.34.

³⁹⁷ Muqatıl ibn Süleymân, *a.g.e.*, s.117.

³⁹⁸ Sâd 38/86.

³⁹⁹ Muqatıl ibn Süleymân, *a.g.e.*, a.y.

⁴⁰⁰ Hûd 11/61.

⁴⁰¹ Muqatıl ibn Süleymân, *a.g.e.*, s.118

⁴⁰² el-En’am 6/23.

⁴⁰³ ez-Zerkeşî, *el-Bürhân*, IV, 407.

⁴⁰⁴ Et-Tevbe 9/77.

⁴⁰⁵ ez-Zerkeşî, *el-Bürhân*, IV, 408.

⁴⁰⁶ En-Nisa 4/171.

6. Lafzi te'kit eder⁴⁰⁷: (فأينما تولوا فثم وجه الله) “Nereye dönerseniz Allah’ın vechi (zâtı) oradadır.”⁴⁰⁸

B. İsim Olan (ما) Şu Mânâlara Gelir:

1. (الذي) Mânâsındadır⁴⁰⁹: (وما خلق الذكر والأنثى) “Erkeği ve dişiği yaratana yemîn olsun ki.”⁴¹⁰

2. İstifhâm Bildirir⁴¹¹: (ما تعبدون من بعدي) “Ölümümden sonra kime ibadet edeceksiniz?”⁴¹²

3. (كما) Mânâsındadır⁴¹³: (لتتذر قوما ما أنذر أبائهم) “Atalarının uyarıldığı gibi bir kavmi uyarasın diye.”⁴¹⁴

4. (من) Mânâsındadır⁴¹⁵: (والسماء وما بنيتها * والأرض وما طحاها * ونفس وما سويها) “Göğe ve onu yapana, yere ve onu döşeyene, her bir nefse ve onları düzenleyene yemîn olsun ki.”⁴¹⁶

5. Taaccüb İfade Eder⁴¹⁷: (قتل الإنسان ما كفره) “Kahrolası insan ne kadar da nankördür.”⁴¹⁸

6. Cümlelerin Başında Şartiyeye Olarak Gelir⁴¹⁹: (ما ننسخ من آية أو ننسها نأت بخير منها أو مثلها) “Biz bir âyeti yürürlükten kaldırır yada unutturursak (ertelersek) mutlaka benzerini veya daha iyisini getiririz.”⁴²⁰

7. (إن الله نعمًا يعظكم به) (أي نعم شينا يعظكم به) Mânâsında Nekre Olur⁴²¹: “Allah size ne güzel şeylerle öğüt veriyor.”⁴²²

⁴⁰⁷ ez-Zerkeşî, *el-Bürhân*, IV, 409.

⁴⁰⁸ El-Bağara 2/115.

⁴⁰⁹ Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yün*, s.566; Muqatil ibn Süleymân, *a.g.e.*, s.117.

⁴¹⁰ El-Leyl 92/3

⁴¹¹ Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yün*, s.567; Muqatil ibn Süleymân, *a.g.e.*, s.118

⁴¹² el-Bağara 2/133.

⁴¹³ Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yün*, a.y.; Muqatil ibn Süleymân, *a.g.e.*, a.y.

⁴¹⁴ Yâ Sîn 36/6.

⁴¹⁵ Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yün*, a.y.

⁴¹⁶ eş-Şems 91/5-6-7.

⁴¹⁷ Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yün*, s.566.

⁴¹⁸ Abese 80/17.

⁴¹⁹ ez-Zerkeşî, *el-Bürhân*, IV, 402.

⁴²⁰ El-Bağara 2/106.

⁴²¹ ez-Zerkeşî, *el-Bürhân*, IV, 404.

⁴²² En-Nisa 4/58.

8. Bazen muzmar (gizli) Olur⁴²³: **أى ما بينكم (لقد تقطع بينكم) “Andolsun aranızdakiler (putlarımız) sizden ayrılacaklardır.”**⁴²⁴

9. Bazen de Tefsîrde Herhangi Bir Mânâ İfade Etmeden Bağlaç Olarak Gelir⁴²⁵: **إن الله لا يستحي أن (يضرب مثلا ما بعوضة) “Allah bir hakikati anlatmak için sivri sineği misâl vermekten çekinmez.”**⁴²⁶

(ما) İster kendi mânâsında isterse (من) mânâsında kullanılsın her iki durumda da Allah Teâlâ, delillerinin apaçık ve kat’iliği ile tüm insanlara özellikle de kafirlere meydan okuyor. Cenâb-ı Allah hüküm vermede en üstün ve bunun gereği olarak namütenâhî adaletli olduğunu ifade ederek âhîret hayatının gerçekliğine işaret ediyor. Çünkü yeniden dirilip, müstahaklarının ceza veya mükafat görmeleri adaletin olmazsa olmaz şartlarındandır. İnsanın bir damla sudan, çocukluktan, gençlikten, ve ihtiyarluktan geçerek kuvvet ve akıl yönünden tekrar çocuk seviyesine gelip ölmesi onun yeniden dirileceğinin en büyük bir delilidir. Cenâb-ı Allah bu durumu her an âfâkî ve enfüsî delillerle sayılamayacak miktarlarda bizlere ispatlamaktadır: Uyku, nefes alıp vermek, bahar mevsimi, tohumcukların filiz verebilmeleri için toprağın altında çürüyüp dağılmalarının şart oluşu...gibi daha nice misaller.

İnsanın mükemmel bir şekilde Cenâb-ı Allah’ın sıfatlarının aynası ve kainatın küçültülmüş bir misâli olarak yaratıldığını ifade etmiştik. Hiç mümkün müdür ki bu kadar mükemmel yaratılan, tezyîn edilen ve donatılan insan bu âlemde başıboş bırakılsın, yaptıklarından mesul tutulmasın ve daha hakiki bir dünyaya ulaştırılmasın. Elbette bu abes olurdu. Cenâb-ı Allah da abes iş yapmaktan münezzehtir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyrulmaktadır: **أحسب الإنسان أن يترك سدى * ألم يك نطفة من منى يمنى * ثم كان علقة * فخلق فسوى * فجعل منه الزوجين الذكر والأنثى * أليس ذلك بقادر على أن يحيى الموتى** (İnsan kendisinin başıboş bırakıldığını mı zanneder? O, (rahme) akıtılan menîden bir nutfе (sperm) değil miydi? Sonra o, alaka

⁴²³ ez-Zerkeşî, *el-Bürhân*, IV, 405.

⁴²⁴ El-En’âm 6/94.

⁴²⁵ Ebû’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Nüzhetü’l-A’yün*, s.565; Muḳatil ibn Süleymân, *a.g.e.*, a.y.

⁴²⁶ el-Bakara 2/26.

(zigot) olmuş ve Allah'da onu yaratıp biçimlendirmişti. Ondan da iki eşi, yani erkek ve dişi yaratmıştı. Peki böyle birinin ölümleri tekrar diriltmeye gücü yetmez mi?"⁴²⁷

Allah'ın Hâkimiyeti ve Adaleti:

Allah Teâlâ'nın hâkimiyet ve adaletinden bahsetmeden önce sıfatlarıyla birlikte Allah'ı bize tanıtan, dinin ne demek olduğunu bilmek ve iyice anlamak lazımdır. Çünkü bizimle Allah arasındaki irtibatı sağlayan O'nun emir ve nehiyelerini bize bildiren tek kurum "dîn" dir. Yukarıda dinin tarifini yaptığımız için yeniden bir tarif yapmayacağız. Ancak "ed-Dîn" kelimesi hangi mânâda kullanılırsa kullanılsın şurası açıktır ki; İslâm dini, insan hayatının tüm noktalarına konulmuş kurallar bütünü olarak her zaman karşımıza çıkmaktadır. Çünkü insanların hiçbir zaman başıboş bırakılmadığı⁴²⁸ yine dinin yegâne sahibi tarafından bildirilmiştir. Dinin (İslâmın) fûrûat kısmına bakıldığı zaman hoşumuza gitse de gitmese de iktisâdî, hukûkî ve âlevî hayatımızda, en mahrem sayılan fiillerimize bile kurallar konulduğu açıkça görülmektedir. Dünyada işlenen suçların âhirette cezalandırılması Allah'ın hakimiyetinin ve adaletinin gereği olduğu gibi dünyada da insanların ihtiyarı ile cereyan eden hadiselerde Allah'ın koyduğu kuralların geçerli olması da adaletinin gereğidir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi zaten "İslâm emirlerinde hayatın diğer cepheleriyle siyasî cephesini birbirinden ayırmaz. Ona göre hayat, birbirine su geçirmez bölmelerle kısımlara bölünemez; çünkü, hayatın her cephesi bir diğerinden ayrılmayacak kadar birbirine girmiştir. İnsan hayatında siyasî, içtimâî, dînî tesirlerin yekdiğerinden tefriki imkansızdır. İslâma göre insan nev'inin seviyesini yüceltmek için ahlâkî bir temel ve bazı esas amiller zarûrîdir. Bunun için de dünyevîyi ruhânîden ayırmak mümkün değildir."⁴²⁹ Zirâ Allâhu Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle

⁴²⁷ el-Şûrâ 75/36-40.

⁴²⁸ El-Şûrâ 75/36.

⁴²⁹ Karaman, Hareddin, *Mukayasesi İslâm Hukuku*, İstanbul, 1991, I, 58.

buyurmaktadır: (قل إن صلاتى ونسكى ومحياى ومماتى لله رب العالمين) “De ki; “Benim namazım, ibadetlerim, hayatım ve ölümüm kesinlikle âlemlerin Rabbi olan Allah içindir.”⁴³⁰

Kur’ân’ın ifadesiyle mutlak hakimiyet ve saltanat sadece Allah’a mahsustur. Ancak insanlar O’nun halifesi (vekili) olarak⁴³¹ yine O’nun adına ve O’nun emirleri doğrultusunda saltanatı emanet alabilirler. Bu durum Kur’ân’da tereddüde yer bırakmayacak şekilde ifade edilmiştir: (قل اللهم مالك الملك تؤتى الملك من تشاء وتنزع الملك ممن تشاء وتعز من تشاء وتذل من تشاء بيدك الخير إنك على كل شئ قدير) “De ki; “mülkün gerçek sahibi olan Allah’ım! Sen mülkü dilediğine verir, dilediğinden de geri alırsın dilediğini azîz, dilediğini de zefîl yaparsın (çünkü) bütün hayırlar senin elindedir ve sen her şeye kâdirsin”⁴³² Şu halde insan Rabbinin emirleri doğrultusunda hareket etmek zorundadır. Aksi halde emirlere itaatsizlik durumunda, dünyada zillet âhirette de azâp Allah’ın hakimiyeti ve adaletinin gereğiğdir.

Malumdur ki insanlar doğuştan medenî olup birbirlerine muhtaç ve o oran da da birbirlerine karşı sorumludurlar. Zaten insanı hayvandan ayıran en önemli özelliklerden biri de taşınması gereken sorumluluk duygusudur. İnsanlar işte bu duygu sayesinde gerçekleşen yardımlaşma sonucunda ancak hayatın meşakkatlerine göğüs gerip yaşayabiliyorlar. İnsanlar en zayıf hayvandan daha aciz olduklarından⁴³³ bu yardımlaşma olmadan yaşayamazlar. Zirâ bir kuzu doğumu tâkîb eden üç-beş saat içinde ayağa kalkıp, iki-üç ay içinde de ot yiyip kendi başının çaresine bakbildiği halde; İnsan doğduğu andan itibaren sırasıyla göbeğinin kesilip sarılmasına, en az altı ay emzirilmesine, bütün fizyolojik ihtiyaçlarını gördürme de annesine, iki ile yedi yaş arasında tehlikelerden korunmasına ve onbeş yaşına kadar da iyi ile kötünün öğretilmesine muhtaçtır. Buna rağmen yine de hiçbir insan hiçbir zaman yalnız

⁴³⁰ El-En’am 6/162.

⁴³¹ El-Bakara 2/30.

⁴³² Alu İmrân 3/26.

⁴³³ en-Nisâ 4/28 de insanların zayıf yaratıldığı belirtilmektedir.

başına yaşayamaz. Çünkü, fertler maddî yönden nekadar güçlü olurlarsa olsunlar yine de birbirlerine muhtaçtırlar. Kuyumcunun fırıncıya, fırıncının terziye, terzinin doktora ve doktorun da başka başka insanlara olan ihtiyacı bedaheten bilinmektedir. Binaenaleyh bu ihtiyaçların karşılanması için insanların birbirleriyle olan muameleleri çoğalır. Çoğalan bu muamelelerin bir kargaşaya sebebiyet vermemesi için bir disipline bağlanması lazımdır. Yoksa keyfî ve indî hareketlerin kan dökülmesine ve bozgunculuğa sebep olacağı daha Hz. Âdem (A.S.)' dan beri tecrübe ile sabittir. ⁴³⁴

O halde kimin disiplinine uyulmalı ve kimin kuralı tâkip edilmelidir ki haklı da haksız da zulme uğramasın ve ikisi de haksızlığa uğramışlığın ezikliğini yaşayıp kendi fitratına ters düşen bir muamele görerek rûhen bunalıma düşmesin? Bu soruya cevap ararken “hem davalı hem de davacının fitratlarının, yaratıcısı olan Allah Teâlâ tarafından ancak bilinebileceği”⁴³⁵ hakikatinin Kur’ân’da ifâde edildiğini belirtmek lazımdır. Zîrâ zayıf ve kudretsiz bir yavrunun ağzına ve midesine uygun bir gıdayı kendinden merhamet ve şefkat katarak annenin göğsüne gönderen Allah, bu şekilde insanı hem annesinden hem babasından daha çok sevdiğini, kendisine şâh damarından daha yakın olduğunu⁴³⁶ ve kendisini herkesten daha iyi tanıyıp bildiğini çok güzel bir şekilde isbatlıyor.

Daha önce de ifâde ettiğimiz gibi hiç mümkün müdür ki, “Ahsen-i Takvîm” olarak yaratılan insana neyi nasıl yapacağı bildirilmeyip başıboş bırakılsın. Basit bir makine yapılırken bile nasıl kullanılması gerektiği bir kataloğa yazılıp ambalajına konuluyor da, bu kadar hârika bir sanatla nakş edilen insanın nasıl yaşaması gerektiği, kendisine fayda ve zarar veren şeylerin içinde yazıldığı bir

⁴³⁴ “...insan medeniyü'tabî' olduğundan sair hayvanat gibi münferiden yaşamayıp bast-ı bisât-ı medeniyet ile yekdiğerine muâvenet ve müşarekete muhtaçtır. Halbuki her şahıs kendüye mülâyim olanı taleb ve müzahim olan şeye gadap eder olduğundan beynlerinde adl ve nizamın halelden mahfûz kalması için gerek izdivaç ve gerek mâbihi't-temeddün olan teâvün ve iştirak hususlarında bir takım kavânin-i müeyyide-i şeriyeye muhtaç olur ki evvelkisi fikhın münakehat kısmı, ikincisi muamelât kısmıdır. Ve emr-i temeddün'ün bu minval üzere pâydar olması için ahkâm-ı ceza tertibi lâzım gelüp bu dahî fikhın uqubat kısmıdır...” “Mecelle, Madd. 1.”

⁴³⁵ er-Rûm 30/30.

⁴³⁶ Kâf 50/16.

muamelât kitabı kendisine verilmez mi? İnsanı planlayıp yaratabilen, yaratılanın nasıl yaşaması gerektiğini de bilir. Evet yapan bilir.

Yoksa nefse ve şeytana uyup, dünyaya sadece madde gözûyle bakıp, ölümlerin ve öldürülmüşlerin hakkını tanımayıp mutlak hakimiyetin sahibi olan Allah'ın adaletinin karşısına daha adaletlidir diye alternatif sistemler koymaya kalkışmak zulümden başka bir netice doğurmaz. Nitekim genel olarak insan topluluklarında vukubulan ve görülen de budur. Evet din (İslâm), bütün beşerî sistemlere rağmen Allah'ın ihtiyarî ve izdırârî hakimiyetini kabul edip nefsin hoşuna gitmese de boyun eğmektir. Yoksa din, sadece ölüm sonrası hayat için yapılan dua ve ayinlerden ibaret değildir. Çağdaş dünyanın asıl yanlışı dini bu dar çerçeveye hapsederek ortadan kaldırmak isteyip “dinin yerine laik bir kültü (yüce varlık veya siyasi bir önderin putlaştırılması) veya kesin, emredici ve dokunulmaz bir dogma düzeyine çıkartılmış sosyal, siyasi veya ırkçı felsefe koymak eğilimi”⁴³⁷ olmuştur.

Tarih boyunca bazı insanlar, Allah'ın tabiat olaylarının hâkimi olduğunu kabul edip, cüzî iradeye bırakılan işlerde de hâkimiyetini reddetmişlerdir. Bu durum Kur'an'da şöyle ifade edilmiştir: (ولئن سألتهم من خلق السموات والأرض وسخر الشمس والقمر ليقولن الله فأنى يؤفكون * ... * ولئن سألتهم من نزل من السماء ماء فأحيا به الأرض من بعد موتها ليقولن الله قل الحمد لله بل أكثرهم لا يعقلون * وما هذه الحياة الدنيا إلا لهو ولعب وإن الدار الآخرة لهي الحيوان لو كانوا يعلمون) “Eğer onlara yeri ve göğü kimin yarattığını, güneşi ve ayı kimin buyruğu altında tuttuğunu sorsan mutlaka “Allah” diyeceklerdir. Nasıl oluyor da (kendi tarafların dan bir şeyler) uyduruyorlar. Eğer onlara “gök yüzünden su göndererek kurumuş olan yeryüzünü yeşerten kimdir?” diye sorsan mutlaka “Allah” diyeceklerdir. De ki, “(Öyleyse) hamd sadece Allah'a mahsustur.” Ancak onların çoğu (bunu) anlamıyorlar. Bu dünya hayatı ancak oyun ve eğlenceden ibarettir. Asıl gerçek hayat ise âhîret yurdundadır. Keşke bunu bilmiş olsalardı.”⁴³⁸ Âyetlerin ifâdesine göre sırf tabiat olaylarında Allah'ın

⁴³⁷ Meydan Larousse, “Din” madd. , III, 706.

⁴³⁸ El-Ankebût 29/61-63-64.

hakimiyetini kabul etmek insanı şirkten kurtarmaya yetmez bilakis bu durum şirkin tâ kendisidir. Çünkü Allah'ın hakimiyeti dünya ve âhiret olarak tecezzî edilemez. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de (أفئذ منون ببعض) (أفئذ منون ببعض) الكتاب وتكفرون ببعض "Yoksa siz kitabın (Kur'ân'ın) bir kısmına inanıp (diğer) bir kısmını inkar mı ediyorsunuz?"⁴³⁹ buyrulmaktadır.

6. SÜREDEDEN ÇIKARILABİLECEK HÜKÜMLER:

1. İncir ve zeytin mübarek ve çok faydalı birer gıda olmakla beraber bunların yetişebileceği yerler de insan sağlığına elverişli ve yerleşmeye uygun mekânlardır.⁴⁴⁰

2. "Zeytin ve incirin zekatlarının varlığı" İmâm Mâlik, İmâm Şafî'nin kadîm fetvâlarında⁴⁴¹ ve İmâm Ahmed İbn Hânel'den gelen bir rivayette⁴⁴² mevcut olmakla beraber çoğu ulemâ zirâi ürünlerin zekatı konusunda kendince bazı kurallar koyarak bir çok ürünü zekattan muaf tutmuşlardır.⁴⁴³ Ancak İbn Arabî bu durumu "zorla zekat toplayıp hazinelerini dolduran zâlim devlet adamlarına karşı ulamânın bir tepkisi"⁴⁴⁴ olarak değerlendirdikten sonra her ikisinde de zekâtın gerekli olduğunu ifâde etmektedir.

İncir ve zeytinin ekilip dikilen ve zahire olarak saklanabilecek birer gıda oluşları İbn Arabî'nin haklılığını göstermektedir. Zaten Kur'ân'ın; (وهو الذى أنشأ جنات معروشات وغير معروشات والنخل والزرع مختلفا أكله) "Çardaklı ve çardaksız bahçeleri, yemişleri çeşitli hurma ve ekinleri, birbirine benzeyen ve benzemeyen zeytin ve narları yaratan O'dur. Meyve verdikleri zaman meyvelerini yiyin. Hasat zamanı da hakkını (zekatını) verin. Ancak israf etmeyin. Çünkü O israf edenleri sevmez."⁴⁴⁵ ifadesi de bu fetvânın apaçık bir delilidir.

⁴³⁹ El-Bakara 2/85.

⁴⁴⁰ Ahmed Hüsameddîn, *Qur'ân'ın XX. Asra Göre Anlamı (Fatıha ve Amme Cüzü)*, İzmir, 1994, s.185-186.

⁴⁴¹ Muhammed el-Hatîbü's-Şirbînî, *Müğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Elfâzi'l-Minhâc*, Beyrût, ts., I, 382.

⁴⁴² Ebu Muhammed Abdullah İbn Ahmed İbn Kudâme, *el-Muğni*, Beyrût, 1994, II, 552.

⁴⁴³ Ebü'l-Ferec Abdurrahman İbn Ebî Amr Muhammed İbn Ahmad İbn Kudâme el-Mağdisî, *Eş-Şerhü'l-Kebîr alâ Metni'l-Mağna*, Beyrût, 1994, II, 547-552.

⁴⁴⁴ Ebu Bekr Muhammed İbn Abdillâh (İbn Arabî), *Ahkâmü'l-Qur'ân*, ys., 1994, IV, 1951.

⁴⁴⁵ El-En'am 6/141.

3. Mekke çok şerefli ve dokunulmazlığı olan bir şehirdir.

4. İnsan mahlukatın içinde en şerefli, en üstünü ve en güzel olanıdır.

5. Yaşlılığın sebep olduğu rahatsızlıklardan dolayı ibadetlerde meydana gelen eksikliklerin sorumluluğu olmadığı gibi bu eksikliklere bakılmaksızın sevaplar tam verilip âhirette de karşılığı bulunmayan bu sevaplar hiç kimsenin başına kakılmaz.

6. Şirk ve amelsizlik insanın mükemmel olan yaratılışını bozar, idraklerini yok, gözlerini kör, ve kulaklarını sağır edip anlayışını bitirir. Hakikata karşı bu duruma düşmekte insanı cehenneme kadar götürür.

İmân ve sâlih amel ise insanın yaratılışının değerine değer katar, kalp gözünü açıp feraset sahibi kılar. Bu ferasete sahip olanlar da cennete girmeye lââyık olurlar.

7. Suçluların cezalandırılıp faydalı işler yapanların da mükafatlandırılması adaletin gereğidir. Adaletin tecellisi için de “âhiret” (cezâ ve mükafat) gününe ihtiyaç vardır. Allah hükmedenlerin en üstünü olduğuna göre “âhiret” gününün tecellisi de muhakkaktır. Çünkü, “âhiret Allah’ın adaletinin kaçınılmaz sonucudur.

8. Cenâb-ı Allah istediği şey ile yemîn edebilir. Ama insanlar ancak Allah’ın isimleriyle yemîn edebilirler. Bunun haricindeki yemînler şer’an yemîn sayılmazlar.

9. “Bu sûreyi okuyup bitirenlerin (بلى وأنا على ذلك من الشاهدين) “Bilakis ben buna şahidim” demeleri müstehaptır.”⁴⁴⁶

10. Sûrenin ilk üç âyetlerinde incir ve zeytinin yetişebildiği dağların sıhhat bakımından şehirleşmek için “emîn beldeler” olduğuna işaret vardır. Bu nedenle deniz seviyesinden yaklaşık 400 m. Yükseklikteki yerleri oturmak için tercih etmek hem emniyet hem de sıhhat bakımından gereklidir.⁴⁴⁷

⁴⁴⁶ Ebu Bekr Câbir, *Eyserü't-Tefâsîr li Kelâmi'l-Âliyyi'l-Kebîr*, Medine, 1993, V, 592.

⁴⁴⁷ Bkz. Ahmed Hüsameddîn, *Kur'ân'ın 20. Asra Göre Anlamı (Fatihâ ve Amme Cüzü)*, İzmir, 1974, 185-187.

7. SÛRENİN FAZİLETİ:

Resulullah (S.A.V.)’den şöyle nakledilmiştir: “Cenâb-ı Allah (c.c.) “Tîn” sûresini okuyana dünyada durduğu müddetçe iki haslet verir. Bunlar: âfiyet ve (kalp) itminanıdır.”⁴⁴⁸

Yine bir hadisinde Resulullah (S.A.V.) şöyle buyuruyor: “Kim (أليس الله بأحكم الحاكمين) âyetini okursa (بلى وأنا على ذلك من الشاهدين) desin”⁴⁴⁹

⁴⁴⁸ Ez-Zemahşeri, *a.g.e.*, IV, 223 ve Ebu’s-Sütüd, *a.g.e.*, IX, 175.

⁴⁴⁹ Ebu İsa Muhammed İbn İsa İbn Sevreh et-Tirmizî, *el-Câmiu’s-Sahîh*, tah: Kemâl Yusuf el-Hût, Beyrut, ts., Tefsîru’l-Kur’ân, 3347.

II. BÖLÜM

SÛRE IŞIĞINDA

KUTSAL ZAMAN VE MEKÂN MEFHÛMU

1. KUTSALIN TANIMI:

A. SÖZLÜKTE KUTSALLIK

AA. Türkçe'de Kutsallık: "Kutsal" mefhûmu bütün din ve kültürlerde mevcûd olup muhtelif terimlerle ifâde edilmektedir. Bu mefhûm "İngilizce'de "holy", Almanca'da "heilig", Fransızca'da "saint" ve Latince'de de "sanctus" olarak nitelendirilmektedir."⁴⁵⁰ Türkçe'de ise kutsal, mukaddes, kutlu, muazzez, azîz, mübarek, mübeccel dinî ve her türlü fenalıktan arınmış olma halî"⁴⁵¹ olarak tarif edilmektedir.

Orta Asya Türklerinde ise "kutsal" mefhumu "ıduk" kelimesi ile karşılanmaktadır.⁴⁵² "İzzetli, hürmetli, mukaddes, mübarek anlamlarına gelen "ıduk", kutlu ve mübarek olan, aslında sahibinin adadığı adak için saklanarak yünü kırılmayan, sütü sağılmayan yük vurulmayarak başıboş bırakılan, salıverilen hayvan denilmektedir."⁴⁵³

Türkçe de "kutsal" kelimesi "kut" tan türetilmiştir.⁴⁵⁴ "Kut" kelimesi ise "uğur, bereket, iyilik, devlet, baht, talih, mübarek ve kutsal manalarına gelir."⁴⁵⁵

Felsefî bir terim olarak "kutsal" şu şekillerde tarif edilmiştir:

1. "Tanrı'ya adanmış olan"⁴⁵⁶
2. "Tanrısal olan, bütün var olanların, yeryüzüne ilişkin olanın üstünde yükselen, ondan bütünüyle başka olan"⁴⁵⁷

⁴⁵⁰ Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Ankara, 1975, s.114.

⁴⁵¹ Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, 687, "Kuds" md., yrsz., trsz.

⁴⁵² Kutluay, a.g.e., s.1

⁴⁵³ Kutluay, a.g.e., a.y. (Divânü Lügati't-Türk'ten naklen).

⁴⁵⁴ Kutluay, a.g.e., a.y.

⁴⁵⁵ Geniş bilgi için Bkz.: Kaşgarlı Mahmud, Divânü Lügati't-Türk.

⁴⁵⁶ Akarsu, a.g.e., a.y.

⁴⁵⁷ Akarsu, a.g.e., a.y.

3. “Ahlâksal yetkinliğe ulaşan, bu yolla Tanrı’ya yakınlaşan kişilerin niteliği (azizler, evliyalar, ermişler.)”⁴⁵⁸

4. “Dünyevînin zıddı olan şey”⁴⁵⁹

5. “İslâmî inanışta kutsallık, tenzîh, yani eksikliklerden uzak ve yüce tutmaktır.”⁴⁶⁰

AB. Arapça’da Kutsallık: Kutsal, Arapça’da “takdis olunmuş, pâk, avâib ve nevâkisten müberrâ ve mübarek”⁴⁶¹ demek olan “mukaddes” terimiyle ifade edilmektedir.⁴⁶²

ARAPÇA’DA KUTSALI İFÂDE EDEN BAZI TERİMLER:

a. “el-Hurmet الحُرْمَةُ : Bizim konumuz olan (الحرمة) kelimesi V. bâbtan olan (حُرْمٌ) fiilinin (فُعْلَةٌ)

veznindeki masdarı olup, saygı, hürmet, Allah’ın hükümlerinden yapılması zarûfî ve yapılmaması yasak olan, lekelenmesi doğru olmayan, şeref nâmus; kutsallık, kadın, hanım, dokunulmazlık, yasak, haram, ve câiz (helâl) olmayan demektir.

(الحرمة) nin Kur’an’da bu mânâları ifâde ettiğini şu âyet göstermektedir:

(ومن يعظم حرمات الله فهو خير له عند ربه) “Kim Allah’ın emir ve yasaklarına saygı gösterirse, bu Rabbinin katında onun için daha hayıllı olur.”⁴⁶³

⁴⁵⁸ Akarsu, a.g.e., a.y.

⁴⁵⁹ Sezen, Yünni, *Sosyoloji Açısından Din*, (R. Caillois’tan naklen), İstanbul, 1993, 36.

⁴⁶⁰ Sezen, a.g.e., a.y.

⁴⁶¹ Şemseddin Sami, *Kamûs-i Türki*, 1389, İstanbul, 1318(h).

⁴⁶² Es-Safsâfî, A. Mursî, *Mu’cemu Safsâfî*, istanbul, 1983.

⁴⁶³ El-Hac, 22/30.

Kısaca haram demek olan (الحرمة), dokunulmazlığı bulunan ve yasaklanan demek olup helâlin zıddıdır. Bu yasaklama “ya ilâhî bir bağlılık, ya zorlama, ya beşerî bir engelleme, ya akıl ve şeriatın emri ya da sözü dinlenen birinin isteğiyle olur.”⁴⁶⁴

“Âyette geçen (حُرْمَات), (حُرْمَة)’in cem’i olup, edası kullar için vacip, ifrat ve tefriti ise haram olan amellerdir.”⁴⁶⁵ Edâsı vâcib olan bu ameller, ذلك ومن يعظم شعاً تر الله فلا لها من تقوى القلوب, “İşte, kim Allah’ın şeâirine saygı gösterirse muhakkak ki bu ancak kalplerin takvâsındandır.”⁴⁶⁶ Ve يا أيها الذين آمنوا لا تحلوا شعاً تر الله “Ey imân edenler! Allah’ın şeâirine (“Allah’a ibadete vesile olmak üzere haklarında saygı göstermeye, kulluk vazifelerini onlar vesilesiyle yapmaya insanları davet ettiği eserler”⁴⁶⁷) saygısızlık yapmayın”⁴⁶⁸ âyetleriyle şeâir olarak nitelenip dokunulmazlıkları ifade edilmiştir. Dolayısıyla kudsî (dinî) olmakla dokunulmazlık arasında bir bağ vardır. Ancak bu bağ Freud’un ortaya koyduğu “Tabu” daki gibi duyguları bastırmak ve korkuları yenmek için körükörüne konulmuş ve insan hayatına rağmen çiğnenmemesi gereken bir yasaklama değildir. Çünkü Allah, mâsivâyı insana hizmet etsin diye yaratmıştır. İnsan hayatının üstünde ve ondan daha değerli hiçbir mahluk yoktur. Mutlak kutsal sadece ve sadece Allah’tır. İbadetler bile O’na saygıya vesile olduklarından dolayı kutsaldırlar. Yoksa ortada Allah’a ait bir emir olmaksızın yapılacak hiçbir hareketin şekil olarak mânâsı olamaz. İnsan fiillerine konulan yasaklamaların altında tamamen yine insana sağlanan fayda yatmaktadır. Zirâ الأصل في الأشياء الإباحة

“Eşyada aslolan mübahlıktır.” kuralı İslâm Hukuku’nun en temel prensiplerindedir. Konulan yasaklar ise insan hayatı düşünülerek sadece zararlı olanlara yöneliktir. İnsan hayatı söz konusu olduğunda yasaklar

⁴⁶⁴ İsfehâni, *el-Müfredât*, 229.

⁴⁶⁵ Asım Efendi, *a.g.e.*, III, 426.

⁴⁶⁶ El-Hac, 22/32.

⁴⁶⁷ Yıldırım, Suat, *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, 335.

⁴⁶⁸ El-Mâide, 5/2.

kaldırılır. Nitekim إنما الضرورات تبيح المحرمات إن لم يكن بسوء القصد “Kötü niyetle olmamak şartıyla, zaruretler haramları mübah kılar.” Kuralı da İslâm Hukuku’nun prensiplerindedir. Meselâ; domuz eti yemek İslâm’da şiddetle haramdır. Ancak açlıktan hayatı tehlikeye girmiş bir fert aşırıya gitmemek kaydıyla domuz etinden yemek mecburiyetindedir. Kendi hayatı söz konusu olduğu için bu seferde yemekten imtina’ etmesi yasaktır. Çünkü aslolan insan hayatıdır.

O halde bize zararlı olan fiileri nasıl tespit edebileceğiz? Biz deriz ki; madem insan olarak çok aciziz madem yaratmaya ve yaratılmaya müdahale edmiyoruz madem biliyoruz ki; hiçbir şey sebepsiz cereyân etmiyor madem biliyoruz ki; evrende herşey birşeye yarıyor o halde bu var ları var eden ve varlığı mutlak olarak kendinden olan bir yaratıcı vardır. Yapan ve yaratan en iyisini bilir. Bize de düşen hevamıza tâbî olmadan O’nu dinlemek, duyduklarımızı anlamak ve anladıklarımızla amel etmektir.

b. “el-Bereket البركة”: “el-Bereke”, “Masdarı olan (بروك)’un”⁴⁶⁹ mânâsını sadece “sübût” yönünden yansıtmaktadır. Çünkü (بروك); “devenin dizlerini ve göğsünü yere koyup çökmesi ve yerleşmesi”⁴⁷⁰ iken –ki bu mânâdan lüzûm ve sübût itibar olunmuştur. – (البركة) “Bir şeyde ilâhî hayrın sübûtudur.”⁴⁷¹ Bu fiilin müfaale babının ismu mefulu olan (المبارك) ise “Bu ilâhî hayrın içinde bulunduğu şeydir.”⁴⁷²

⁴⁶⁹ TDV İslâm Ansiklopedisi, “Bereket” madd., V, 487.

⁴⁷⁰ Asım Efendi, a.g.e., III, 72.

⁴⁷¹ İsfehâni, el-Müfredât, 119.

⁴⁷² İsfehâni, el-Müfredât, a.y.

(تبارك)'ye gelince “Teâlâ gibi tefâul bâbindan mâzî bir fiildir. Bütün sıfgalara çekimi yoktur ve Allah'tan başkasına isnâd edilmez. İştikakta bereket kelimesinin bununla açık bir alakası vardır. Tefâul bâbindan olması da bu mânânın mübalağa ile kendisinden zühurunu ifâde eder.”⁴⁷³

“(تبارك) kelimesi son derece kapsamlı olup “mübarek” kelimesi ile karşılanamayacağı gibi, bir cümleyle bile ifâde edilemez.”⁴⁷⁴ Bu kelime en lütufkar, en büyük, en yüce, en kutsal, en pâk, en kâmil, rütbe bakımından en ulu, kainatın yegane yaratıcısı vetakdir edeni demektir.⁴⁷⁵

c. “el-Kuds القدس”: Bu lafız “(القدس) yada (القدس) şeklinde telaffuz edilip Necid'de bir dağın, Cebrâil (A.S.)'ın ve el-Beytü'l-Mukaddes'in (bulunduğu şehrin) ismidir.”⁴⁷⁶

“(القدس) yada (القدس) isim olup temizlik ve temiz olmak demektir.”⁴⁷⁷ Bu temizlik ise “maddî değil, mânevî temizliktir. Nitekim Cebrâil (A.S.)'a insanları günah kirlerinden temizleyen ve ilâhî bir feyz ve hikmet olan Kur'ân ile nâzil olduğu için Kur'ân ve hadiste kendisine (روح القدس) “Ruhu'l-Çudüs” denilmiştir.”⁴⁷⁸ El-Mescidü'l-Aşâ'ya da “Beytü'l-Muqaddes” denilmesinin sebebi yine oranın da günah kirlerinden ve şirkten temizlenmiş olmasındandır.”⁴⁷⁹

(القدس) kelimesi yukarda ifâde edilen mânâlarla Kur'ân'da açık bir şekilde kullanılmıştır. Şöyle ki;

“Oysa biz sana hamd ile tesbîh ve seni (bütün kötülüklerden) tenzîh ediyoruz.”⁴⁸⁰ ونحن نسيح بحمدك ونقدس لك —

⁴⁷³ Kutluay, a.g.e., 10.

⁴⁷⁴ Mevdudî, a.g.e., III, 570.

⁴⁷⁵ Bkz. Mevdudî, a.g.e., III, 571.

⁴⁷⁶ Mecdüddin Muhammed İbn Ya'şûbi'l-Fîrîzâbâdî, el-Çamusu'l-Muhîf, I, 773.

⁴⁷⁷ Asım Efendi, a.g.e., II, 273.

⁴⁷⁸ İsfehânî, el-Müfredât, 660.

⁴⁷⁹ İsfehânî, el-Müfredât, a.y.

⁴⁸⁰ el-Bakara, 2/30.

2— قل نزله روح القدس من ربك بالحق —
Қудүс'түр.⁴⁸¹

3— “Ey kavmim! Allah’ın size va’dettiği mukaddes topraklara girin.”⁴⁸²

d. “el-Fazl الفضل”: el-Fadl, “ziyade mânâsıyla artmak ve artık demek olup noksanlığın zıddıdır.”⁴⁸³ “Fazl, olumlu ve övülen fazlalığı, “Füzûl” ise olumsuz ve kötülünen fazlalığı ifade eder.”⁴⁸⁴

Rağıb el-İsfehânî bir şeyin diğer bir şeyden faziletini üç grupta incelemektedir:

1. Tür (cins) bakımından fazilet: Hayvan türünün bitki türünden fazileti gibi...
2. Nevi’ bakımından fazilet: İnsanların hayvanlara karşı olan fazileti gibi...

“Hakikaten biz Adem oğullarını şerefli kıldık.”⁴⁸⁵ ولقد كرمتنا بنى آدم

3. Zat bakımından fazilet: Bir insanın diğerlerine olan fazileti gibi...

“Allah rızık hususunda bazılarımızı bazılarınıza üstün kıldı.”⁴⁸⁶ والله فضل بعضكم على بعض في الرزق

İlk iki fazilet gurubu cevher itibariyle olan faziletlerdir. Burada nakısın noksanlığını giderip faziletliiden istifade etmesine imkan yoktur. Merkep ve atın insanlara ait olan fazileti kazanmalarına imkan bulunmayışı gibi. Üçüncü çeşit fazilet ise arazî bir fazilet olup başkasında bulunduğu halde sonradan kazanabilmek mümkündür.⁴⁸⁷

⁴⁸¹ En-Nahl, 16/102.

⁴⁸² El-Mâide, 5/21.

⁴⁸³ Asım Efendi, *a.g.e.*, III, 315.

⁴⁸⁴ İsfehânî, *el-Müfredât*, 639.

⁴⁸⁵ El-İsrâ, 17/70.

⁴⁸⁶ En-Nahl, 16/71.

⁴⁸⁷ İsfehânî, *el-Müfredât*, a.y.

(الفصل) Kur'ân'da Şu Yedi Mânâyı İfâde Etmektedir⁴⁸⁸:

1. İslâm: "Bu Allah'ın lutfettiği (İslâmiyet) dir. Dilediğine verir."⁴⁸⁹

2. Nübüvvet: "Allah'ın sana lutfettiği (nübüvveti) pek büyük (bir nimettir.)"⁴⁹⁰

3. Cennet'teki rızık: "Onlar Allah'ın nimeti, lutfettiği (cennetteki rızıklar) ve ecirlerini zayi etmemesi ile sevinirler."⁴⁹¹

4. (Dünyaki) rızık: "Allah'tan size bir lutuf (rızık) ulaşır."⁴⁹²

5. Arkadan gelen, değiştirilen, yerine konan: "Allah ise size mağfiret ve (verdiğiniz sadakamn yerine konacak) bir lutuf va'd ediyor."⁴⁹³

6. Nimet ve ihsan: "Eğer Allah'ın size olan nimet ve ihsanı olmasaydı pek azınız hariç çoğunuz şeytana tâbî olurdu."⁴⁹⁴

7. Cennet: "Sen mü'minlere Allah'ın kendilerine büyük bir lutuf (cennet) vereceğini müjdele."⁴⁹⁵

e. "el-Hayr الخیر": "Genelde akıl, adalet, fazilet ve faydalı şeyler gibi rağbet edilen şeylere "hayr" denir. Zıddı ise "şerr" dir. Hayr mefhûmu iki kısma ayrılır:

⁴⁸⁸ Muḳkatıl, *el-Vücûh ve 'n-Neẓâir*, 48-49-50.

⁴⁸⁹ el-Cum'a, 62/4.

⁴⁹⁰ En-Nisa, 4/113.

⁴⁹¹ Âlu İmrân, 3/171.

⁴⁹² En-Nisa, 4/73.

⁴⁹³ El-Bakara, 2/268.

⁴⁹⁴ En-Nisa, 4/83.

⁴⁹⁵ El-Ahzâb, 33/47.

1. Mutlak Hayr: Her zaman ve herkes için hayr olan şeyler; cennet, ahlâkî değerler, salih amel, ma'rûf, hasene... gibi.

2. Mukayyed Hayr: Birine hayr iken diğerine şerr olabilen şeyler; çok mal, maddî nimetler... gibi.⁴⁹⁶

“İslâm düşüncesinde hayır ve şer hem ontolojik hem de ahlâkî kavramlar olarak kullanılmış, her iki yönüyle de daha çok kelâmcılar ve filozoflar tarafından işlenmiştir. Kelâmcılar konuyu genellikle hüsün-kubuh terimleriyle ve ahlâkî boyutuna ağırlık vererek ele alırken filozoflar hayır-şer terimlerini kullanmış ve konunun metafizik yönü üzerinde durmuşlardır...

İslâm düşünürleri, ayrıca bazı fukaha, kelâmcı ve mutasavvıflar en genel ifâdesiyle hayrı varlık (vücûd), şerride yokluk (adem) diye açıklamışlardır.⁴⁹⁷

(الخیر) Kur'ân'da Şu Yirmi İki Mânâyı İfâde Etmektedir⁴⁹⁸:

1. İmân: ان يعلم الله في قلوبكم خيرا “Eğer Allah sizin kalplerinizde hayrı (îmânı) bulursa.”⁴⁹⁹

2. İslâm: مناع للخير معتد أئيم “Hayrı (İslâmı) hep engelleyen, günaha önem veren (kimselere itaat etme)”⁵⁰⁰

3. Mal: قل ما أنفقتم من خير “De ki; İnfak ettiğiniz hayır (mal)”⁵⁰¹

4. Âfiyet: و إن يمسسك بخير “(Allah) sana hayrı (âfiyeti) verirse”⁵⁰²

⁴⁹⁶ İsfehânî, *el-Müfredât*, 300.

⁴⁹⁷ TDV *İslâm Ansiklopedisi*, “Hayır” madd., XVII, 44.

⁴⁹⁸ Ebtü'l-Ferec el-Cevzî, *Nizhetü'l-A'yün*, 285-89.

⁴⁹⁹ El-Enfâl, 8/70.

⁵⁰⁰ El-Ğalem, 68/12.

⁵⁰¹ El-Bakara, 2/215.

⁵⁰² El-En'âm, 6/17.

5. Ücret: البُذْنُ جعلناها لكم من شعائر الله لكم فيها خير “Büyük baş hayvanları da sizin için Allah’ın (dininin) işaretlerinden (kurban) kıldık. Onlarda sizin için bir hayır (ücret) vardır.”⁵⁰³
6. Efdaliyyet: و أنت خير الراحمين “Sen merhametlilerin en merhametlisisin”⁵⁰⁴
7. Yiyecek: رب إنلما أنزلت إلى من خير فقير “Ya Rabbi! Bana vereceğin her hayra (yiyeceğe) muhtacım”⁵⁰⁵
8. Hiçbirşey (eli boş): و ردّ الله الذين كفروا بغيظهم لم ينالوا خيرا “Allah, o kafirleri hiçbir şeye kavuşturmadan (eli boş olarak) öfkeleriyle geri çevirdi.”⁵⁰⁶
9. At: إني أحببت حب الخير عن ذكر ربّي (أى : حب الخيل) “Rabbimi hatırlattıklarından dolayı hayrı (atı) sevmek bana sevdirdi.”⁵⁰⁷
10. Kur’ân: أن يُرسل عليكم من خير من ربكم من Kur’ân: “Rabbinizden size hayrın (Kur’ân’ın) indirilmesini (istemezler)”⁵⁰⁸
11. En Faydalı: نأت بخير منها أو مثلها (أى: أنفع) “Benzerini ya da daha faydalısını getiririz.”⁵⁰⁹
12. Fiyat Ucuzluğu (bolluk): إني أرىكم بخير “Ben sizi hayırda (bolluk içinde fiyatları ucuzlattığımızı) görüyorum.”⁵¹⁰

⁵⁰³ El-Hac, 22/36.

⁵⁰⁴ El-Mü’minîn, 23/118.

⁵⁰⁵ El-Kasas, 28/24.

⁵⁰⁶ El-Ahzâb, 33/25.

⁵⁰⁷ Sâd, 38/32.

⁵⁰⁸ El-Bakara, 2/105.

⁵⁰⁹ El-Bakara, 2/106.

⁵¹⁰ Hûd, 11/84.

13. Doğruluk ve Güvenilirlik: فكاذبوهم إن علمتم فيهم خيرا “Eğer kendilerinde bir hayır (doğruluk ve güvenilirlik) görürseniz, hemen onlarla (elinizin altındaki köle ve cariyelerle) mükatebe yapın.”⁵¹¹
14. Kuvvet ve Kudret: أهم خيرا أم قوم تبع “Onlar mı daha kuvvetli yoksa Tubba’ (halkı) mı?”⁵¹²
15. Dünya: و إنه لحب الخير لشديد “Ondaki hayır (dünya) hırsı çok şiddetlidir.”⁵¹³
16. Islâh: ولتكن منكم أمة يدعون إلى الخير “İçinizden hayra çağıran (ıslâh eden) bir topluluk bulunsun”⁵¹⁴
17. Salih Evlat: فمسی ان تکرهوا شیئا ویجعل الله فيه خيرا كثيرا “Olabilir ki; bir şey (kadın) hoşunuza gitmez de Allah onda bir çok hayır (sâlih evlat) takdir etmiş bulunur.”⁵¹⁵
18. İffetini Koruma: لو لا اذ سمعتموه ظن المؤمنون و المؤمنات بانفسهم خيرا و قالوا هذا اذك مبین “Siz bu dedikoduyu duyduğunuz zaman mü’min erkekler ve kadınlar olarak hayırlı bir zan besleyerek (iffeti koruyarak), “bu apaçık bir iftiradır.” Demeniz gerekmezmiydi?”⁵¹⁶
19. Edep: و لو أنهم صبروا حتى تخرج إليهم لكان خيرا لهم “Eğer sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretseleirdi kendileri için daha hayırlı (edep) olurdu.”⁵¹⁷
20. Nâfileler: و أوحينا إليهم فعل الخيرات “Onlara hayırlı işler (nafile ibadetler) vahyettik.”⁵¹⁸

⁵¹¹ En-Nûr, 24/33.

⁵¹² Ed-Dühân, 44/37.

⁵¹³ El-Âdiyât, 100/8.

⁵¹⁴ Âlu İmrân, 3/104.

⁵¹⁵ en-Nisâ, 4/19.

⁵¹⁶ En-Nûr, 24/12.

⁵¹⁷ El-Hücrât, 49/5.

⁵¹⁸ El-Enbiyâ, 21/73.

21. Faydalı Şeyler: *لو كنت اعلم الغيب لاستكثرت من الخير* “Eğer gaybı bilseydim elbette çok hayır (faydalı şeyler) kazanırdım.”⁵¹⁹

22. Şerrin Zıddı Olan Hayır: *بيدك الخير* “Bütün hayırlar (güzel şeyler) senin elindedir.”⁵²⁰

f. “**et-Ta’zîm** *العظيم*”: “Tefil vezninde; ululamak, ulu etmek,⁵²¹ büyütme, ağırlamak, hürmet ve ikramda bulunmak⁵²² demektir. Arapça’daki “Ta’zîm”, Türkçe’de yaygın bir şekilde “saygı” olarak karşılığını bulmaktadır.⁵²³

“İslâmî anlayışa ve bazı ahlak düşünürlerine göre saygı kavramı özü itibarıyla bir aşkınlık ve kutsallık fikriyle bağlantılıdır; yani temelde ancak aşkın ve kutsal olana saygı duyulur; sıradan insanlara veya kurumlaraduyulan saygı ise o aşkın ve kutsal olanın bu saygıyı emretmiş olmasının bir sonucudur. Gerçekte asıl aşkın ve kutsal varlık Allah’tır; dolayısıyla bütün hayırların kaynağı olan, buyrukları vazife olarak algılanan ve asıl saygıya layık olan da O’dur.”⁵²⁴

Esmâü’l-Hüsna’dan olan (*العظيم*) “el-Azîm” ise “emirlerine hiçbir şekilde karşı gelmek mümkün olmayan ve âciz bırakılmayan, zatının ve sıfatlarının mâhiyeti anlaşılamayacak kadar ulu varlık”⁵²⁵ demektir.

⁵¹⁹ El-A’raf, 7/188.

⁵²⁰ Âlu İmrân, 3/26.

⁵²¹ Asım Efendi, *a.g.e.*, III, 517.

⁵²² Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, 416.

⁵²³ Bkz. *İslâm’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşam Ansiklopedisi*, IV, 72, İFAV Yayınları, İstanbul, 1997.

⁵²⁴ *İslâm’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşam Ansiklopedisi*, a.y.

⁵²⁵ *TDV İslâm Ansiklopedisi*, “Azîm” madd., IV, 329.

Cenâb-ı Allah Kur'ân'da dokuz yerde "Aẓîm" sıfatıyla tavsîf edilmiştir.⁵²⁶ Bunlardan ikisinde "ulûv" kavramıyla birlikte zikredilmiş; birinde "Allah" lafzına ve altısında da "Rabb" lafzına sıfat olmuştur. "Rabb" lafzına sıfat olanlardan üçü ise tenzîh ifâde eden "tesbih" kavramıyla birlikte zikredilmişlerdir.

B. ISTILAHTA KUTSALLIK:

"Kutsal, bilinmesi, anlaşılması, tahlil edilmesi, tecrübe edilmesi, tartışılması mümkün olmayan, inanılan, saygı ve itaat edilen, demektir. Bilindiği gibi üç türlü kutsal vardır. 1-Tenzihî, 2- Tecsîmî, 3-İtibarî (izafî). Birincisi Allah için kullanılır. Hiçbir şeye benzemeyen, insan idrakinin ve aklının, bilimin ötesinde "Var" olana kutsal varlık denir. İkincisi bu vasıfların nesnel bir varlığa atfedilmesidir. Bitki veya hayvana, yahut bir taş parçasına, bir mezara, bazan bir insana kutsal vasfı atfedilmesidir. Ya aracı bir kutsallıktır ya doğrudan birinci dereceden kutsaldır. Üçüncüsü itibarî ve izafîdir. Kâbe kutsaldır, Kudüs ve çevresi kutsaldır, Kadr gecesi kutsaldır, ramazan ayı kutsaldır. Daha çok toplumsal yüklemeler vardır. Bayrak kutsaldır, vatan kutsaldır gibi. Bunlar da din ile birçok şeyi paylaşırlar."⁵²⁷

"Üç türlü kutsal kavramının birinci ve üçüncüsü İslâm'da mevcuttur. İkincisi çok tehlikelidir ve İslâm bunu reddeder. İzafî manâdaki kutsallar, tarihî, geleneksel, dinî yüklemelerdir. Saygı ve itaat görürler. Sembol, işte bu çeşit kutsalda kullanılır. Fakat islâm'da, kültür dinlerindeki gibi, din bu tür kutsala bağlanmaz. Bu kutsallıklar, dinin içinde bir yerde bulunurlar."⁵²⁸

Kutsal, düşünce dünyamıza etki eden, şuurumuzla varlığını bildiğimiz, duyularımızla idrak edemediğimiz için tarifini yapamadığımız, çok derin bir saygı uyandıran, manevî sahada mükemmel, tam ve yetkin olandır. Mükemmellik ve yetkinlik ise en son derecesini Allahu Teâla'da bulur. Nitekim

⁵²⁶ Bkz. el-Bakara, 2/49-255; el-A'râf, 7/141; İbrâhîm, 14/6; eş-Şûrâ, 42/4; el-Vâkıa, 56/74-96 ve el-Hakka, 69/33-52.

⁵²⁷ Sezen, Yümnî, *İslâmın Sosyolojik Yorumu*, İstanbul, 2000, s.145.

⁵²⁸ Sezen, a.g.e., a.y.

Kur’ân’da şöyle buyrulmaktadır: الملك القدوس السلام “(O),mülkün sahibi, mükemmel, yetkin ve tüm eksikliklerden münezze olup selâmet verendir.”⁵²⁹

İleride de açıklanacağı gibi İslâm’da mutlak kutsal sadece Allahu Teâlâ’dır. Diğer kutsallar ise izafi olup sembolik olarak dinin içinde yer almaktadırlar. Bâtıl dinlerde ise din tamamen kutsalın içinde bulunmaktadır.

2. KUTSALIN KAYNAKLARI:

Şunu hemen belirtelim ki; İslâm’daki “kutsallık” anlayışı ile genel, küllî din kavramının tarifine uyan diğer bütün dinlerdeki “kutsallık” anlayışı arasında çok büyük farklar mevcuttur. Genel olarak dinlerdeki “kutsallık” meselesi çok farklı yorumlanmış ve anlaşılmıştır. Çünkü vahye dayanmayan dinler, yaratılıştan itibaren mevcut olan inanma ihtiyacının, insanların korku, endişe ve ruh hâletleri sonucunda sosyal çevrede oluşan hurafelerle karşılanmaya çalışıldığı bir faaliyet olduğu için pek tabiidir ki; oluşacak “kutsallık” anlayışının kaynağını da bu yanlış teveccühler oluşturacak ve “kutsallık”, bu yanlış dinin içinde bir parça olarak yerini alacaktır. Zaten Commt, Frazer, Marx ve Freud gibilerin tenkit ettikleri, kabullenemedikleri, basit ve ilkel gördükleri “din” de budur. Kaynağı vahye dayanan “Hak Din” ise tarih boyunca bu tür ifrat ve tefrît noktalarındaki sapıklıklarla mücadele etmiş ve bu aşırılıkları terbiye etmeye çalışmıştır. Bu ateist bilim adamlarının (!) yaptıkları ise, “etki tepkiyi doğurur” esasınca yanlış gösterilen aşırı bir tepki olup zıt uçta sapıklığa düşmekten başka bir şey değildir. Oysa vahye dayanan dinde durum hiç de bu zevatın gördüğü gibi değildir. Bu ateist fikirler hep tek yönlü kalmış, --muharref semâvî dinler de dahil— bâtıl dinler esas alınarak yapılan eleştiriler genelleştirilip bütün dinlere yöneltilmiştir. Freud’un kendisi de bu yanlışlığı görmüş ve şu itiraflarda bulunmuştur: “Bir kere biz tek bir dini ve onun zengin kaynaklarını incelemiş, diğerlerine ise ışık tutmadan geçmiştik. Diğer dinler hakkında maalesef

⁵²⁹ el-Haşr 59/23.

ih̄tisas sahibi olmadığımdan bilgi veremeyeceğim için özür dilerim. Bu Şekilde incelememiz yarım kalmış olacağından okuyucularımın bana anlayışla davranacağımı mit etmekteyim. Az olan bilgimle belki de İslām'ın yahudi dininin hlusa edilmiş bir Şekli olduğu ve değişik bir tarzdaki tekrarı olduğunu zannediyorum.”⁵³⁰

Freud'un içinde yaşadığı katı, mutaassıp, bilime düşman yahudi ve hıristiyan kültürü, onun sadece “zann” ile İslāmiyeti de bu irkin eleŐtirilere hedef yapmasına vesile olmuştur. Oysa İslāmiyet diğer müşriklerle beraber bilhassa bu iki din mensuplarının sapıklık ve azgınlıklarını Freud'dan asırlarca önce tenkit etmiş ve hakikatleri ortaya koymuştur. Zannedildiği Şekilde diğer dinlerdeki gibi İslām'daki “Allah inancı” yasaklamalardan değil, yasaklar Allah inancından kaynaklanmaktadır. Çünkü Allah'ın bir emri bulunmadıkça eşyada aslolan mbahlıktır. Her Şey temiz ve mbahıttır. Ancak Allah'ın yasaklamasıyla irkinleŐir ve yasak hale gelir. Yoksa yasaklar tabudaki gibi sorgulanamaz ve doğmatik değildirler.

Binaenaleyh aşağıda kutsallığın kaynağı olarak göstereceğimiz dinler, efsaneler ve menfaatler, diyer dinler için geçerli olup İslāmiyet için hiçbir geçerlilik arzetmezler.

A. DİNLER: Aslında “kutsallık” anlayışı bütün dinlerin özünde mevcuttur. İslām dinindeki bu anlayıŐın “mutlak kutsal” olan Allah'ın emirlerine dayandığını ve hatıravı olarak birer sembol olduğunu belirttikten sonra, diyer dinlerdeki “kutsallık” anlayışının birinci kaynağının din haline gelmiş animizm, totemizm, natrizm ve by olduğunu belirtebiliriz. Çünkü statik (kültür) dinlerinde dinin tamamı kutsalın içindedir. Dolayısıyla kutsal ile din aynı Şey sayılmakta ve korkulan, endişe edilen ve zarur ihtiyaç duyulan Şeyler kutsal sayılıp din bu nesnelere müteveccihen Őekillenmektedir.

Şimdi din haline gelmiş bu “izm” lerin ne olduğunu görelim;

⁵³⁰ Katipoğlu, Bedri, *Din Psikolojisi Açısından Freud Psikanalizi ve Din*, İzmir, 1991, s. 66.

1. Animizm: “Bağımsız bir ruhsal varlığın insanda ve doğa nesnelinde yerleşik olduğuna inanan ilkel dinsel görüş”⁵³¹ olarak tarif edilmiştir.

“Animizm nazariyesine göre uyku, rüya ve nefes alma gibi durumlarda bedeni yöneten ve ölümle ondan ayrılan mânevî, hayat verici bir cevher vardır. Bu cevher ilk insan tarafından hareket eden, canlılık gösteren ırmak, Güneş, Ay, ağaç gibi varlıklarda da kabul edilmiştir. Böylece insan; onlara korkusu, saygısı, ihtiyacı ölçüsünde tapınmaya başlamıştır. Önce bedenden ayrı bir ruh fikrine ulaşan insan, sonra çevresindeki hayvan ve maddelere, daha sonra da tabii olaylara bu düşüncesini uygulamıştır. Buradan çoktanrıcılık (politeizm) doğmuştur. Bir çok tanrının kuvvetinin bir tek tanrıya verilmesiyle de tektanrıcılık (monoteizm) meydana gelmiştir.”⁵³²

Bu nazariyenin fikir babalığını yayınladığı “Primitiv Culture” (İlkel Kültür) adlı kitabıyla Edward Būrnette Tylor yapmıştır.

2. Animatizm: “Animizmden önce bir ilk safhanın bulunduğunu kabul eden diğer bir evrim nazariyesi “Animatizm” adını almaktadır. Animatizm, bir taraftan maddeleri husûsî bir kuvvete sahip olduğuna, diğer taraftan ruhlara inanılmasıdır. Bu terim, bütün tabiatın canlı olarak kabul edildiğini ifade etmektedir. Bu nazariyeye göre “ilkel insan”, ayrı ayrı varlıklara şahsiyet kazandırmadan önce, bütün âleme yayılan, tek bir hayat veren “güç” düşünmüş olmalıdır. Böyle bir kavram, “mâna” fikri ile desteklenmiş görünmektedir.”⁵³³

⁵³¹ Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Ankara, 1975, s.38.

⁵³² Tümer, Günay ve Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ankara, 1997, s.28

⁵³³ Tümer, Günay, Küçük, Abdurrahman, *a.g.e.*, s.28.

3. Totemizm: “İlkel budunlarda, özellikle Amerika ve Avusturalya yerlilerinde belli insan topluluklarının kendilerinin bir hayvan türüyle, bazan da bir bitki ile, doğal bir nesne ile soyca akraba oldukları inancı. Bu hayvan türü ya da nesne (totem) sonradan kutsal sayılmıştır.”⁵³⁴

“Totemci görüşe göre, bütün insanlar, bir noktada, bu merhaleden geçmişlerdir. Çeşitli kabileler, kendilerini belli bir hayvan veya bitki (totem) ile kan bağı içinde akraba telakki etmişlerdir. Toteme tapınılır ve özel ayinlerle belli zamanlarda yenilir. Böylece zamanla ilâhî varlıklara tapınma ve kurban gelişmiştir.”⁵³⁵

Bu nazariyenin fikir babalığını yayınladığı Totem and Taboo (Totem ve Tabu) adlı kitabıyla Sigmund Freud yapmıştır.

4. Natürizm: “Tabiat kuvvetlerinin ve hadiselerinin zamanla insan şekillerinde tasavvur edilmesiyle ve onlara karşı duyulan korku neticesinde dininin ortaya çıktığını ileri süren görüş”⁵³⁶ olarak tarif edilmiştir.

Bu görüşe göre, ilk insan için tabiat; büyük bir korku ve hayret sebebi, eşsiz bir mucize ve sonsuz bir harikadır. Dinî düşünceye ilk hız veren şeyi , bu hayret, korku ve saygıda aramak gerekir. Dinin kaynağı tabiatçılık olup bu daha sonra “atalara tapınma” ya yol açmıştır. Böylelikle de diğer safhalar ortaya çıkmıştır.⁵³⁷

Bu görüşün fikir babalığını Max Müller yapmıştır.

⁵³⁴ Akarsu, *a.g.e.*, s.167.

⁵³⁵ Tümer ve Küçük, *a.g.e.*, s.29.

⁵³⁶ Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Ankara, 1997, s.117.

⁵³⁷ Bkz. Tümer ve Küçük, *a.g.e.*, s.30.

5. Sosyolojik Nazariye: Bu nazariyenin din hakkındaki ifadelerine göre “dinin temel fikri kutsallıktır, bu da sosyal yaptırıma dayanır. Kutsal, toplumun kutsal kabul ettiğidir.”⁵³⁸

6. Büyü: Bu görüşe göre İnsan, varlık güçlerine karşı ilk tepkisini hatalı bir düşünüş tarzına dayanan “büyü” hareketleriyle gösterip onları kontrol altına almaya çalışır. Büyü vasıtaları da etkisiz kalınca dine dönülür.⁵³⁹

Bu görüşün fikir babalığını yayınladığı “The Golden Bough The Roots of Religion and Folklore” (Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökleri) adlı kitabıyla James G. Frazer yapmıştır.

7. Monoteizm: Bütün bunlara rağmen dinin kaynağının yegane ve tek tanrı (monoteizm) inancı olduğu Endriyu Lang tarafından iddia edilmiştir. Lang’a göre son araştırmalar Güneydoğu Avustralya ilkel kabilelerinde animizmin değil, ahlâkî âdâba uyulup uyulmadığını denetleyen ve gökte bulunan bir Yüce Tanrı inancının varlığını ortaya koymaktadır.⁵⁴⁰

B. EFSANELER:

Avrupa dillerinde Mytos (Alm.) ve Miythe (İng., Fr.)⁵⁴¹, Arapçada da (أسطورة — ج — أساطير) olarak karşılığını bulan efsane “Kahramanlar, ilâhî varlıklar, Yunan ilâhları hakkında anlatılanlar, tarihi hikayeler, masallar, hayal mahsulu olarak estetiğin konusu olan hikayeler, milletlerin çok eski hayat tarzlarının sembollerle ifade edilişi”⁵⁴², “tanrıların veya tanrısal varlıkların Zaman’ın başlangıcında yaptıklarının anlatısı”⁵⁴³ ve “yalan yanlış olarak yazılanlar”⁵⁴⁴ şeklinde tarif edilmiştir.

⁵³⁸ Tümer, Günay, “Din” madd., *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, IX, 317.

⁵³⁹ Bkz. Tümer ve Küçük, *a.g.e.*, s.29.

⁵⁴⁰ Bkz. Tümer ve Küçük, *a.g.e.*, s.30.

⁵⁴¹ Bolay, *a.g.e.*, s.422.

⁵⁴² Bolay, *a.g.e.*, s.423.

⁵⁴³ Eliade, Mircea, *Kutsal ve Dindışı*, trc. Mehmetali Kılıçbay, Ankara, 1991, s.74

⁵⁴⁴ İsfehânî, *el-Müfredât*, s.410.

Efsanenin Arapça karşılığı olan “esâfir”, Kur’ân’da “geçmiş kavimler” mânâsına gelen “el-Evvelîn” kelimesiyle birlikte “esâfiru’l-evvelîn” şeklinde dokuz yerde geçmektedir.⁵⁴⁵ Bu âyetlerde geçen “esâfir” tarifte de ifade edildiği gibi “ilkel ve putperest kavimlerin tanrılarına ilişkin anlattıkları efsaneleri” ifade eder. Kur’ân ise müşriklerin kendisi için de efsane yakıştırmasında bulunmalarına “i’câz”ı ile meydan okuyarak cevap vermektedir.

İlkel kabilelerin kültürlerinde “efsane mutlak kutsallığı ifşa etmektedir, çünkü tanrıların yaratıcı faaliyetini anlatmakta, onların eserinin kutsallığını ifşa etmektedir.”⁵⁴⁶

Efsane kutsalın anlatımı olduğu için bu anlatımın gerçekleştiği zaman dilimi de bu ilkel insanlarca kutsal sayılmaktadır.

Efsanelerin anlatılmasındaki gaye ise, “tanrıların örnek alınacak hareketlerini, onların eylemlerini tekrarlamak”⁵⁴⁷ tır. Bu örnek almak ise ilkel insanın “kutsallık arzusunu, hem de ontolojik özlemine ifade etmektedir.”⁵⁴⁸

Efsanelerin tekrarlanmasının sonucunda ise anlatılan “tanrıları taklit ederek, kutsalda ve bunun sonucunda da hakikate tutunmakta; öte yandan, örnek alınacak tanrısal hareketlerin kesintisiz yeniden güncelleştirilmesiyle dünya kutsallaştırılmaktadır.”⁵⁴⁹

Gerek Eliade ve gerekse daha bir çok kişinin çok hassas bir konu olan “din ve kutsallık” ile alakalı olarak ortaya attıkları fikirler tamamen subjektif ve delile dayanmayan yorumlardır. Çünkü bu tür eserler –daha önce de ifade ettiğimiz gibi– ya sadece ilkel ve yamyam kavimler ya da muharref ve aslından çok uzaklaşmış hıristiyanlık ve yahudilik gibi dinler esas alınarak kaleme alınmış ve sonuca gidildiği

⁵⁴⁵ M. Fuad, Abdalbâkı, *a.g.e.*, s.445.

⁵⁴⁶ Eliade, *a.g.e.*, s.76.

⁵⁴⁷ Eliade, *a.g.e.*, s.78.

⁵⁴⁸ Eliade, *a.g.e.*, s.86.

⁵⁴⁹ Eliade, *a.g.e.*, s.79.

zannedilmiştir. İkel kavimlerin “kutsallık” anlayışlarını bütün dinlerdeki “kutsallık” anlayışına örnek göstermek ve bunu bir şablon olarak görmek ise tamir edilemez bir hatadır. Çoğu batılı araştırmacının yaptığı gibi Eliade de geçmiş kavimlerin inançlarını incelerken bütün dinleri “efsane” potasında görmüş ve “vahiy” mefhumuna inanmadığını göstermiştir.

C. MENFAATLAR:

İnsanlar hak din (vahiy) den uzaklaştıkça fitratlarında var olan inanma ihtiyacından kaynaklanan inanç boşluğunu doldurmak, korku ve endişelerden emîn olmak için ruhlarına pençe atmış bulunan şeytanlarla elele verip sapık inanışlara saplanmış ve “fetişizm” denilen şirke ve putperestliğe düşmüşlerdir. Tecrübelerle sabittir ki; inanç boşluğu nefis ve şeytanın işbirliğiyle doldurulursa, Allah’tan başka sadece menfaatlere cevap veren varlık ve güçler kutsallaştırılıp hurafelere sapılır. Hurafelerin kol gezdiği bir toplumda da akla ve ilme önem verilmez. Dolayısıyla böyle toplumların ruh sağlığı bozulmakta ve her alanda geri kalınmaktadır. İnsanlık tarihi bunun yüzlerce örnekleriyle doludur. Yoksa Freud’un zannettiği gibi inananlar ruh hastası değil; inanma ihtiyacından hasil olan boşluğu menfaatler icabı bilgisizce dolduran toplumlar ruhen hastalanmaktadırlar. Freud’un zannını hakikat kabul edersek tarih boyunca yeryüzüne gelmiş bütün toplumları ruh hastası kabul etmemiz lazım gelir. Oysa –Freud gibi korku ve endişelerden dolayı ruh hastası olmuş ve cinsel sapıklığa düşmüş birkaç ateist hariç– tarih boyunca hiçbir toplum dinsiz yaşamamıştır ve yaşayamaz. Freud’un ortaya attığı ve dinin kaynağı olduğunu iddia ettiği “totemciliğin” temelinde korku ve endişelerin ya da cinsel dürtülerin değil; “iktsâdî sebeplerin bulunduğu”⁵⁵⁰ bilimsel bir tesbittir.

Dinler Tarihine baktığımız zaman cehalet ve menfaatlerin, “mantikî tabanı olmayan, gerçek hayatla ilişkisi bulunmayan inanç ve uygulamalar, iyilik veya kötülük getirebileceğine inanılan

⁵⁵⁰ Tümer, Günay, “Din” madd., *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, IX, 317.

kuvvetler⁵⁵¹ olarak tarif edilen ve putperestliğin başka bir uygulaması olan hurafelerin kaynağı olduğunu görmemiz hiçte zor olmayacaktır. Çünkü bilgiye dayanmadan ortaya konan bu inançlar peygamberlerin getirdikleriyle bağdaşmadıkları gibi tamamen menfaatlere dayanmaktadırlar. Gönderilen bütün peygamberler ise insanları bu yanlış inançlardan uzaklaştırmak ve hakikate ulaştırmak için mücadele vermişlerdir. Hz. Muhammed (S.A.S.)'in hak peygamber olduğunu bildikleri halde sırf kibir, kıskançlık ve iktisadî menfaatleri uğruna hakikata cephe alan Ebu Cehl'ler ve zamanın yahudi ve hıristiyanları bunun en güzel örnekleridirler. Günümüzde de menfaat, şöhret ve ihtiras gibi duygularla ortaya çıkan şahısların insanları kandırıp menfaat elde etmek ve kendi sapık duygularını tatmin etmek için baş vurdukları saçma ve asılsız düşünceler ve kurdukları sıra dışı cemaat ve tarikatlar da hep bu sapıklığın uzantıları değiller mi?

“Dinî metinlerin zamanla yok olmasının sonucunda bu tür hurafe ve sapıklığın ortaya çıktığı⁵⁵² ve menfaatlerin kutsallaştırıldığı hakikatına rağmen, kendilerinin yaptığı din, vahiy ve hakikat düşmanlığına bilimsellik(!) adını veren, karışıklıklardan ve halkın rahatsızlığından menfaat uman pozitivist(!) ilim düşmanı yobazların da menfaat, ihtiras ve şöhret uğruna tarihteki emsalleri gibi “fetişist” olmadıklarını kim iddia edebilir?

4. İSLÂM ÖNCESİ KÜLTÜRLERDE KUTSALLIK ANLAYIŞI:

Hz. Adem (A.S.)'dan beri vahiyden uzaklaşan toplumlar hanif (doğru) dine yersiz korku ve endişelerden dolayı çeşitli hurafeler karıştırmış, bu hurafelerin tesiriyle kainatta fevkalade ve ulaşılamaz gördükleri varlıklara ya uluhiyet atfetmiş ya da onları kendi anlayışlarına göre ilâh bildikleri başka varlıklar adına kutsal saymış ve menfaatları icâbı yeni bir din anlayışını ortaya koymuşlardır. Bütün peygamberlerin putperest kavimleriyle yaşamış oldukları diyalog bu tablonun apaçık delilleridirler.

⁵⁵¹ Yavuz, Yusuf Şevki, “Hurafe” madd., *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1998, XVIII, 381.

⁵⁵² Yavuz, a.g.e., XVIII, 382.

Nitekim Hz. İbrâhîm (A.S.)’da putperest kavmiyle diyaloga girmiş ve onları tahkikî îmâna ulaştırmak için onların mantığıyla kabullenmelerde bulunmuş, ilk önce en güzel mekânı kaplayan ve zamanı tabit edenr görünen bir yıldız uluhiyet atfetmiş, daha sonra da bunun battığını görünce muhataplarına hanif dininin yaklaşımını ifade etmek için “sönüp batanlara” uluhiyet atfedilemeyeceğini ve kutsal sayılmayacağını söylemiştir.⁵⁵³ Bu mantikî yaklaşım Ay ve Güneş için de ortaya konunca⁵⁵⁴ anlaşılıyor ki; müşrikler, Hz. İbrâhîm (A.S.)’ın putlar ve yıldızlar tarafından çarpılacağını söyleyip onu psikolojik bir baskı altına alarak korkutmak istemişler ve Hz. İbrâhîm (A.S.)’da onlara şu cevabı vermiştir:

“Siz, Allah’ın size **ولا تخافون أنكم أشركتم بالله ما لم ينزل به عليكم سلطانا فأي الفريقين أحق بالأمن إن كنتم تعلمون**”⁵⁵⁵ **و كيف أخاف ما أشركتم ولا تخافون أنكم أشركتم بالله ما لم ينزل به عليكم سلطانا فأي الفريقين أحق بالأمن إن كنتم تعلمون** tanrı oldukları hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri O’na ortak saymaktan korkmuyorsunuz da, ben neden sizin O’na ortak koştüğünüz şeylerden korkayım? O halde bu iki taraftan hangisi korkudan emîn olmakta haklıdır? Biliyorsanız eğer...”⁵⁵⁵

Bu diyalog açıkça gösteriyor ki; putperest ilkel kavimler fevkalade güçlere sahip olan ve karşısında korunmakta âciz kalınan varlıklara uluhiyet atfedip kutsal saymakta ve ancak bu şekilde onlardan emîn olunabileceklerini savunmaktadırlar. Özetleyecek olursak; ilkel insanın kutsallık anlayışını şekillendiren iki unsur vardır: Korku ve endişelerden emîn olmak ve menfaat sağlamak.

Günümüzde bile “İran’ın muhtelif yerlerinde, Tiflis, Bakû, Batum, Erivan’ın köylerine, Irak’taki Şingal (Sincâr) dağlarında, Türkiye’de Mardin’in Midyat, Urfa’nın Viranşehir, Siirt’in Kurtalan ve Beşiri ve Batman ilçelerinin köylerinde ve Hakkari dolaylarında”⁵⁵⁶ bulunup kendilerine “Yezidi” denilen bir

⁵⁵³ el-En’am 6/76.

⁵⁵⁴ el-En’am 6/77-78

⁵⁵⁵ el-En’am 6/81.

⁵⁵⁶ Fiğlalı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, Ankara, 1993, s.222.

gurup “satanist”, Şeytan’ın kötü olup “cehenneme atıldığını”⁵⁵⁷ bildikleri halde kendisine kudsiyet atfedip “Melek Tavus”⁵⁵⁸ adını vermiş ve peygamber payesi vermişlerdir.⁵⁵⁹

Aslında tezatlarla dolu olan bu sapık akide tamamen Hz. İbrâhîm (A.S.)’ın kavminin ortaya attığı gibi “çarpmasından korktukları ve gazabını celp etmemek için düşünülen saçma bir felsefeye” dayanmaktadır. Yine günümüzde türbelere yapılan ziyaretlerden sonra adanan adaklar, tutulan dilekler, yakılan mumlar ve bağlanan çaputlar hep bu iki unsurun şekillendirdiği ilkel kültürlerin kalıntısını taşıyan davranışlardır.

5. İSLÂM’DA KUTSALLIK ANLAYIŞI:

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi “kutsallık” mefhûmu bütün kültür ve dinlerde mevcuttur. Ancak İslâmiyet’teki “kutsallık” anlayışıyla diğer dinlerdeki “kutsallık” anlayışı arasında çok büyük farklar vardır. Çünkü İslâmiyet’te kutsal dinin içinde mevcut iken, diğer dinlerde din kutsalın içinde olup asl olan kutsaldır ve bu kutsal ise araştırılmaz, tartışılmaz, incelenemez, dokunulamaz, hem bilim hem de fizik ötesidir. Kısaca diğer dinlerde “kutsal” etrafı tabularla çevrilmiş birer “totem” ve “fetiş” ten başka bir şey değildirler. İslâmiyet’te ise “kutsal” ya tarihî ya hatravî ya da sembolik olup kaynağını mutlak ve tek kutsal olan Allah’tan alır.

İslâmiyet’te Ka’be kutsaldır. Bu Ka’be Hz. Adem ve Hz. İbrâhîm (A.S.)’ların tarihî vakalarını müşahhas bir şekilde hatırdâ tutmak ve soyut olan îmânı somut ile beraber hale getirmek için seçilmiş bir sembolden başka bir şey değildir.

İslâmiyet’teki kutsallık anlayışında soyuttan somuta yönelme, aşk-ı mecâzîden aşk-ı hakikîye ulaşılma söz konusudur. Zirâ îmân soyut bir şeydir. Bu soyutu somut ile irtibatlandırmak ise insanın

⁵⁵⁷ Fiğlalı, *a.g.e.*, s.224.

⁵⁵⁸ Fiğlalı, *a.g.e.*, a.y.

⁵⁵⁹ Bkz. Fiğlalı, *a.g.e.*, s.225.

yapısında vardır. Nitekim Hz.İbrâhîm (A.S.), yapısında var olan bu isteği tatmin etmek için Cenâb-ı Allah'a رَبِّ ارِنِ كَيْفَ تَحْيِي الْمَوْتَى “Rabbim! Ölülere nasıl dirilttiğini bana göster.” demiş, Cenâb-ı Allah'ta ona بَلَى وَلَكِنْ لِيَطْمَئِن قَلْبِي “Yoksa inanmıyor musun?” diye sormuş, bunun üzerine Hz. İbrâhîm (A.S.)’da “Bilakis (inandım) fakat kalbim mutmain olsun diye (bunu istedim)”⁵⁶⁰ demişti. Hz. İbrâhîm’in bu isteği soyutu somut olarak lüzûmuna en büyük delildir. Zirâ kudsî değerlere îmân, soyut olarak yaşayamaz ve yaşanamaz. Cenâb-ı Allah’ın insanları kendisine inanmaya davet edince soyut olan bu îmân أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى “Bakmıyorlar mı ki; deve nasıl yaratılmış, gök nasıl yükseltilmiş, dağlar nasıl dikilmiş ve yeryüzü nasıl yayılmış?”⁵⁶¹ gibi bir takım somut hadiselerle dayandırması bu ilginin gerekliliğinin bir delilidir. Çünkü “îmân edin!” demek tek başına yetmez. Eğer yetseydi bu deliller serdedilmez ve ibadetler emrolunmazdı. Nitekim hac ibadeti tamamen somut bir ibadettir.

Demek ki; îmânın her zaman canlı ve diri olması için kudsî değerler ve somut ibadetler gereklidir. Aksi halde îmân kendi kendini yenileyemez ve ayakta duramaz. Beyin ve sinir hücrelerinin kendilerini yenileyemedikleri zaman bedenin felç olması gibi îmânda kendini somut olan kudsî değerler ve ibadetlerle yenileyemezse din felç olur. Çünkü din için îmân beyin ve sinir sistemi pozisyonundadır.

İslâmiyet’te “kutsallık” tamamen semboliktir. Sembollerin kendileri ise asla kutsal değildirlir. Nitekim Hz. Ömer (R.A.) Ka’be’yi tavaf ederken “Hacerü’l-Esved” i öpmüş ve, إِنَّ لِأَعْلَمَ أَنَّكَ حَجَرٌ لَا تَنْفَعُ وَلَا تَضُرُّ “Biliyorum ki; sen bir taşsın, ne bir fayda ne de bir zarar veremezsin. وَلَوْ لَا أَنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّمَ) يُقَبِّلُكَ مَا قَبَّلْتُكَ

Ben Resulullah (S.A.V.)’i seni öperken görmeseydim asla seni öpmezdim.”⁵⁶²

⁵⁶⁰ el-Bakara 2/260.

⁵⁶¹ El-Ğâşiye 88/17-18-19-20.

⁵⁶² Buhârî a.g.e., el-Hacc, 1597.

Bunun yanında Kur'ân'da **وما يعلم تأويله إلا الله** "Allah'tan başka hiç kimse mânâsını bilemez"⁵⁶³

şeklinde ifâde edilen bazı şeyler tamamen müteşâbih (sembolik) tirler. Yedüllah (Allah'ın eli), Beytüllah (Allah'ın evi) gibi... Elbetteki Cenâb-ı Allah insanlar gibi bir organa veya bir eve muhtaç değildir. Çünkü O hiçbir şeye benzemeyeceği gibi mekandan da münezzehtir. Burada "el" kuvvetin ve kudretin sembolü iken, "ev" de güvenliğin ve emniyetin sembolüdür. Zirâ bir evde sağlanabilecek emniyet ve huzur harem sınırları içerisinde yine Allah tarafından insanlara va'dedildiğinden Ka'be'ye de sembolik olarak Allah'ın va'da atfen "Beytüllah (Allah'ınevi)" denilmiştir.

Burada söz konusu olan sembol ile "illüzyon" u kesinlikle karıştırmamak lazımdır. Çünkü sembol gerçeği illüzyon ise vehmi (yanımayı) ifâde eder. Din ise kesinlikle duyulan korku ve çaresizlikten sonra meydana gelmiş bir illüzyon değildir. Dinin temelinde korku ve çaresizlikten ziyade önü alnamaz bir ihtiyaç yatmaktadır. Dindeki korku ise yüce yaratıcıya ta'zîmle eğilmenin ve O'na saygı duymanın bir sembolüdür. Oysa Freud'un ileri sürdüğü korku patolojik mânâda olup ortadan kaldırılsa bile dinin çıkışına engel olamaz. Eğer Freud haklı olmuş olsaydı herhangi bir dine gönül vermiş bütün insanlar için ruh hastası dememiz gerekirdi. Hem sonra Freud'un "Allah inancı, psikolojik olarak yüceltilmiş bir baba imajından başka bir şey değildir."⁵⁶⁴ şeklindeki ifâdesi tamamen saçma olup özellikle İslâm dini açısından kâle alnamaz. Çünkü İslâmiyet Hıristiyanlıktaki baba – oğul felsefesini şiddetle reddetmiş ve **قل هو الله احد *** "De ki; O Allah tektir. Allah Samed'dir. Ne doğurdu ne de doğuruldu. Ne de tek bir şey O'na denk oldu."⁵⁶⁵ İfâdeleriyle Allah'ın sıfatlarını ortaya koymuştur.

⁵⁶³ Alu İmrân 3/7.

⁵⁶⁴ Katipoğlu, Bedri, *a.g.e.*, s.58.

⁵⁶⁵ El-İhlâs 112/1-2-3-4.

Freud'un "zâlim baba ve sapık evlatlar"⁵⁶⁶ hikayesiyle dini "cinsel arzuların bastırılmasından meydana gelen duygulardır."⁵⁶⁷ Şeklinde yorumlamaya çalışması da ruhundan akseden sapıklıktan kaynaklanmaktadır. Erkeklerin cinsî duygularının şekillenmesinden itibaren annelerini arzulamaları mümkün değildir. Ancak bu tür düşüncelerin hatırate bulaşması ve hassas kişilikli insanlar tarafından hakikat gibi zamedilmesi söz konusudur. Bu durum ise Freud'un cinnî dostları olan şeytanların vesveselerinden kaynaklanmaktadır. Hatırate bulaşan bu vesveseleri hakikat zannetmek ise kişiyi "ya herçıbad abâd (kalbe gelenler doğrudur) deyip dalalete götürür ya da divane eder."⁵⁶⁸ Bu iddialardan anlaşılıyor ki; Freud kendi tabirleriyle obsesyon (düşünce) ve kompülsiyonları (hareketleri) bozulmuş bir ruh hastasıdır.

6. İSLÂM İLE DİĞER KÜLTÜR VE DİNLERDEKİ KUTSALLIK ANLAYIŞI ARASINDAKİ FARKLAR VE ORTAK NOKTALAR:

Dinlerde, kutsallık anlayışının farklılık arzemesinin sebebi daha çok varlık hakkındaki farklı anlayışlardan kaynaklanmaktadır. Çünkü, "bir nesnenin kutsallaştırılmasında, onun varlık olarak Allah'ın bir eseri oluşu, önemli bir etkiye sahiptir. Bu durum varlığın nasıl algılandığı, onun Allah'ın sıfatlarının varoluşsal bir tezahürü mü yoksa bir ürünü mü olduğu anlayışıyla alakalıdır."⁵⁶⁹

İslâm'daki kutsallık anlayışında soyut olan îmânın somut olan sembollerle irtibatlandırılması söz konusudur. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi İslâm'daki "kutsal" ya tarihî ya hatıravî ya da tamamen semboliktir. İslâm'da îmân bile emredilirken (tezekkür, tefekkür, teakkul... vb) ifadelerle aklın ve mantığın ölçüleri verilmekte, îmân akıl, mantık ve ilim temeline oturtulmakta ve başkalarının sapık anlayışlarının

⁵⁶⁶ Sigmund, Freud, *Totem ve Tabu*, trc. K. Sahir Sel, İstanbul, 1996, s.196-197.

⁵⁶⁷ Katipoğlu, *a.g.e.*, s.59.

⁵⁶⁸ Nursî, Said, *Lemalar*, s.76.

⁵⁶⁹ Kutluay, *a.g.e.*, s.49.

taklit edilmesi şiddetle yasaklanmaktadır. Oysa İslâmın dışındaki kültür ve dinlerde kutsallık anlayışı akla, mantığa ve ilme aykırı olup tamamen efsanelerden kaynaklanmaktadır. Bu dinlerde bir insan, bir hayvan veya bir taş parçası kutsal sayılıp tapınıldığında bunlara yapılan ibadetler için “böyledir, çünkü böyle olduğu söylenmiştir.”⁵⁷⁰ açıklaması yeterli görülmekte ve zorunlu bir ihtiyaç olan din bu çürük temele oturtulmaktadır. Bu durumda da insanların mânen tatmin olması, dinî yönden sömürülme kurtulması veya Darwin, Marks, Engels ve Freud gibilerin saldırılarına maruz kalmaması mümkün değildir.

Aslında İslâm'da da ilkel dinlerinkine benzerlik arzeden bazı doğmalar (delilsiz, kesin ve değişmez bir kanaate sahip olma, görmediği, anlamadığı ve bilmediği halde inanma) bulunabilir. Ancak bu tür inançlar (melek, cin, şeytan, cennet, cehennem...vb. varlıklar hakkındaki bilgiler) doğma olmayan, akıl, mantık ve ilimle isbatlanmış olan üluhiyyet, nübüvvet ve âhiret prensiplerine ve akla aykırı olmayan vahiy esaslarına dayandıkları için doğma olmaktan çıkmışlardır.

Kutsallık anlayışı İslâm dini ile diğer dinler arasında farklı olduğu gibi, muharref ilâhî dinlerle ilkel kabile dinleri arasında da farklılıklar göstermektedir. İslâm'a göre “din”, insanın fitratında varolan ve önü alınamayan bir ihtiyaç olup mutlak kutsal olan Cenâb-ı Allah'tan kaynaklanmakta, dolayısıyla hem kutsalın hemde dinin yegane kaynağı Allah sayılmakta ve “kutsal” sadece dinin içinde bir sembol olarak yer almakta iken, muharref ilâhî dinlerde “kutsallık”, ruhban sınıfının indî ve mantıksız görüşleri olan “Tanrının varlıkta tezahür ettiği” inancından kaynaklanmaktadır. İlkel kabile dinlerinde ise bu anlayışı buna benzer bazı kırıntıların yanında korku, endişe, ihtiyaç, menfaat ve efsaneler şekillendirmekte ve İslâm'ın tam tersine din kutsalın içinde bulunmakta ve kaynağını ondan almaktadır.

⁵⁷⁰ Eliade, *a.g.e.*, s.75.

Yahudilikte Hz. Uzeyr, Hıristiyanlıkta da Hz. İsâ Tanrı'nın bir tezahürü olarak görülüp kutsal addedilirken İslâm'da Allah, hiçbir varlıkta tezahür etmemekte ve varlık Allah'tan ayrı olarak Allah'ın sıfatlarının tezahür ettiği şeyler değil, ancak O'nun varlığına delalet eden şeyler olarak görülmektedir.

İslâm'da "kutsallık" akla ve mantığa uygundur. Ancak insan aklının herşeyi idrak etmekten aciz olduğu bilinmelidir. İslâmdaki takdis akla aykırı değildir ama akıl her zaman bu takdisin hikmetlerini idrak edememiş olabilir.

Ayrıca İslâmın dışındaki dinlerde "kutsal" sorgulanamaz dokunulamaz ve eleştirilemez. İslâm'da ise (لا يسئل عما يفعل) yaptıklarından sorgulanmayan sadece ve sadece Allah Teâlâ'dır. Bunun isbatı olarak, Hz. Ömer (R.A)'in "Hacerü'l-Esved" hakkındaki ifadelerini daha önce zikretmiştik.

7. Mekânın Kutsallığı:

Her mekân taşıdığı hususiyetlerle diğer mekanlardan ayrı bir şekilde değerlendirilmektedir. Dindar insan da dindışı davranan insanda bu değerlendirmelerde bulunabilir. İşte bu değerlendirmeler sonucunda mekânlar kutsal olan ve olmayan diye ikiye ayrılmaktadır. Mü'mine göre mekânın kutsiyeti ancak Allah'ın istifâsından kaynaklanır. Bunun hâricinde ferdin kendi kendine "kutsal" tesbitinde bulunması mümkün değildir. Hz. Mûsâ (A.S.)'in bulunduğu mekânın kudsiyetinden haberdar olmadan bunu ancak Allah Teâlâ'nın ihtârı sonucu öğrenmesi⁵⁷¹ bu hakikatın ifadesidir.

Bununla birlikte İslâm'da mekânlar, شرف المكان بالمكين "Mekân, orada bulunanlardan dolayı şeref kazanır." esasınca değer bulur ve orada yaşamış olanlara, bir hürmetin ve ihtirâmın ifâdesi olarak hâtıravî yönlerinden dolayı kutsal sayılırlar.

⁵⁷¹ Tâhâ 20/12.

Dindışı düşünen insana göre ise doğup büyüyen yerler, ilk aşkların yaşandığı yerler veya ilk ziyaret edilen yabancı şehirler özel bir yere sahiptirler.⁵⁷² Bu da dindar olmayan insanın “kutsal” ı tesbit ederken menfaat gözettiğinin alâmetidir.

Netice olarak diyebiliriz ki; ihtiyaç duyulan “kutsal” , mutlak kutsal olan Allah Teâlâ tarafından tesbit edilmezse, insan, fitratı gereği bu boşluğu doldurmaya çalışacaktır. Zâten kendi mânevî cephesini tanıyamayan ve tanımakta da âciz olacak olan insanın yanlış yapacağı ve dolayısıyla da ilacını bulamayan bir hasta misâli bunalmaya girip huzursuz olacağı da muhakkaktır. Çünkü yaş ilerleyip hayat çekilmez hâle gelince artık insanlar ne aşktan ne de baktıkları güzel manzaralardan zevk alamaz hale gelirler. Böylece her taraftan bağı kopan fertler kalabalığın içinde yalnız ve mutsuz olarak yaşamaya mahkum olurlar. Böyle bir insanın mutlu olması, rûhen huzur bulup tatmîn olması mümkün değildir.

8. Zamanın Kutsallığı:

Dindar insan için zaman da mekân gibi farklılıklar arzietmekte ve kutsal zaman ile kutsal olmayan zaman olarak ikiye ayrılmaktadır.

Îmân olgusu mukaddesi yaşamak demek olan ibadetle beslenir. İbadet ise ancak zaman ve mekan olmak üzere iki buudda gerçekleştiğinden îmânın zaman ve mekanla olan alakası kaçınılmazdır.

Kutsal olanı aynı zamanda “dinî olan” olarak tarif edersek ister istemez bu durum ortaya çıkar. Çünkü dinin kurucusu tarafından emredilen “ibadetler umumiyetle zaman ve mekan olmak üzere iki buudda gerçekleşir. Bununla beraber, bir çok ibadetlerde mekânın şart olmamasına karşılık, istisnasız bütün ibadetler zamanla mukayettir. Başka bir ifadeyle, bir çok ibadetler “mekan” ile sınırlandırılmadığı halde, istisnasız bütün ibadetler “zaman” ile sınırlandırılmıştır.

⁵⁷² Bkz. Eliade, *a.g.e.*, s.4-5.

Hac müessesesinden başka bütün ibadetlerde “mekan”, “zaman” dan sonra gelmiş, daima ikinci planda kalmıştır. Hatta “oruç” gibi bazı ibadetlerde “mekan” yerini tamamen “zaman” a bırakmıştır.

Bu ise bizlere mutlak-zamanın mutlak-mekandan çok daha umumî ve çok daha değerli olduğunu gösterir.

İslâmiyette “cemaatle kılınan namazda, başlama tekbirine ulaşmayanın sevaptan mahrum olacağı” esası vardır. Hal böyle olunca, başlama tekbirine yetişip yetişememe bir saniyelik bir iş olarak karşımıza çıkar. Yani bir saniyelik bir gecikme, başlama tekbirinin kaçmasına neden olacaktır. Bu ise Müslümanların yaptıkları bütün cami-içi, cami-dışı hayatlarında bir saniyeyi değerlendirecek şekilde dakik olmaları demektir.

İslâm’dan başka hiçbir din, hiçbir inanç, hiçbir felsefi ve iktisadî sistem, İslâm kadar kendi taraftarlarından bir saniyenin hesabını bu kadar ciddiyetle aramaz ve bir saniyelik ihmali bu kadar ağır şekilde cezalandırmaz.

Yollarda, birtakım engellerden ötürü camiye geciken ister yaşlı, ister genç bir çok kimselerin doğru olmamakla beraber koşuşmaları sık sık görülen bir olaydır. Bu acelelerin, bu koşuşmaların hepsi sadece bir saniye içindir.

Affi ve cömertliği sonsuz olan Allah Teâlâ’nın bu esaslarda hiçbir şekilde müsamaha göstermemesi, bizlerde, yani şuurumuzda zaman kavramının daha kuvvetli beliginleşmesi içindir.

Böylece bir saniye, İslâm’ın kendine verdiği değer yüzünden Müslümanların şuurunda bir çağ, bir asır kadar büyüyecek ve değer kazanacaktır. Yani “En kısa zaman olan “Saniye”, en büyük değeri taşıyacaktır .” Zira zaman subjektiftir, herkese göre değişir. Sabaha kadar uyuyamayan bir hasta ile sabaha kadar eğlenen bir insan için “Vakit” mefhumu eşit değildir. Bu vakit, birisi için çok uzun, diğeri için de çok kısadır.

Kısacası, günde beş defa, bu bir saniyenin peşinde koşan kimselerde ister istemez “zaman kavramı” gerçekte olduğundan çok daha fazla değer ve kıymet kazanacaktır.

Yine hac müessesesinde dünyanın neresinden gelirse gelinsin, Arefe günü olarak sadece belirli yarım günün kabul edilmesi ve bu yarım gün zarfında Arafat Dağı’nda bulunulmasının şart olması ve buna karşılık hiçbir mazeretle gecikmenin kabul edilmemesi, fazlasıyla üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. Zira bu Arefe günü iki, üç veya daha fazla sayılarda, yahut senenin belirli zamanlarına taksim edilmiş olabilirdi veya Arefe günü Arafat Dağında bulunamayanlar için namazda, oruçta olduğu gibi pekâlâ kaza müessesesi kurulabilirdi. Kullarına zorluk, güçlük dilemeyen Allah Teâlâ’nın yukarıda zikredilen tarzlardan hiçbirine iltifat etmeyerek hac müessesesini bu şekilde tesbit etmesinin birçok sebep ve hikmetlere mebni olduğu muhakkaktır. Başka bir ifadeyle tabii zamanı uzatmamasına gerekçeleri olacaktır.

Şöyle ki: Ortalama olarak bir yarım gün, yirmi dört saat üzerinden on iki saat tutar. Bu da dakika olarak “720” dakika eder. Bu hac ibadeti senelik ibadet olduğu için elde ettiğimiz 720 dakikayı ortalama bir seneye (360) bölersek, her gün için, yani her yirmi dört saat için iki dakika elde ederiz. Bu ise, tayyare, tren vs. süratli vasıtaların bulunmadığı bir zamanda, kıtalar aşarak binlerce km. uzaklardan gelen kimselerin ayları çok aşan bu faaliyetlerinde daha önce yaptıkları plan icabı her gün kaç saat veya kaç km. yol gideceklerse bunun her halükârda, muhakkak surette yerine getirilmesi demektir. Söylenmek istenileni bir misalle şu şekilde açıklamak mümkündür.

Altı aylık bir yoldan Hacca gelen bir kimse yaptığı hesap ve planları harfiyyen, tamamiyle yerine getirmeye mecburdur. Aksi takdirde, her gün yürümeye mecbur olduğu zamandan dörder dakikalık bir ihmal, bir plansızlık veya her gün yapacağı km. den yüz-yüzelli metrelik daha önce yapılmış hesap ve plan dışı bir gecikme, bir laubalilik, bir ihmal Arefe gününün kaçmasına sebep olacaktır. Çünkü bu dörder dakikalar altı ay zarfında bir yarım gün edecektir ve bu da Arefe gününün kaçmasına kafi gelecektir. Yahut günde yapılan yüz-yüzelli metrelik ihmal, altı ay zarfında yirmi-yirmibeş km. gibi yarım günde yürümesi mümkün olmayan bir meblağ olarak karşımıza çıkacaktır. Yine bu hal de Arefe gününün kaçmasına kafi gelecektir. Burada dikkat etmemiz ve ders almamız gereken mühim hususlar mevcuttur. Şöyle ki: Saatin ve uzunluk ölçen hassas aletlerin bulunmadığı bir zamanda İslâmiyetin daha önce yapılmış olan hesap ve planların günde dörder dakikalık veya yüz-yüzelli metrelik eksik tatbikatından hasıl olacak hatayı hoş görüp affetmemesi, başka bir ifadeyle af dileyince günahı sevaba çeviren Allah Teâlâ'nın bu hususta hiç müsamaha göstermemesi, Müslümanların, planla yaşayan, bütün hareket ve davranışlarını zamana göre tayin ve tanzim eden insanlar olmasını istemesindedir...

Günlük hayatımızda saniye günün "en küçük" ana birimidir. Buna karşılık senelik faaliyetlerimizde de gün, sene içinde "en küçük" ana birimidir. Haftalar, aylar ve nihayet yıl bu ana birim olan günlerin toplamıdır. Asır veya ömür içinde de sene ana birimidir.

Hal böyle olunca, saniyelerin değerlendirilmesi, günün, günlerin değerlendirilmesi, yılın ve yılların değerlendirilmesi demek olacağından, saniyenin değerlendirilmesi mânâ ve ehemmiyetini taşıyacaktır. Başka bir deyişle, bu esaslar senelik faaliyetlerimizde güne, günlük faaliyetlerimizde de saniyeye dikkat edip onu en iyi şekilde değerlendirmemiz gerektiğinin delilidir.

İslâm'ın Arefe günü olarak ana-birim olan bir tek günü seçmesi bu sebeplerden ötürüdür.⁵⁷³

⁵⁷³ Daryal, Ali Murat, *Dini Hayatın Psiko-Sosyal Temelleri*, İstanbul, 1999, s.57-58-59.

9. Eşyanın Kutsallığı:

Daha önce de ifade edildiği gibi insanların varlığa bakış açısı “eşyada kutsallık” anlayışını doğurur. Dindar insan kainatta var olan canlı—cansız her şeyin Allah’ın bir eseri ve sanatı olduğunu ve yaratılan bu mahlukatın bir hikmet ve gâye ile yaratıldığını bilir ve onlara değer verir. Çünkü her bir varlık yaratıcısına işaret eder ve onun varlığını isbatlar.

Bu itibarla İslâm dini yaratılanları yaratandan ötürü sever vesayar. Allah’ın sembol olarak seçmesi hariç (Ka’be...vs) hiçbir şey diğer şeylerden farklı ve üstün değildir. Üstünlük ancak Allah’ın koymuş olduğu kurallarla ve bu kurallara uymakla gerçekleşir. Nitekim Kur’ân’da Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:
إن أكرمكم عند الله أتقاكم “Muhakkak ki Allah katında enüstününüz O’ndan en çok korkanızdır. Bu korku ilkel dinlerdeki gibi Tanrının zarar ve zulumünden korkma değil, îmân ve ibadeti kaçırma sonucu doğru yoldan sapma ve dolayısıyla Allah’ın sevgisini kaybetme korkusudur.

Şurası da bir hakikattir ki; eşyalar bazı kutsal mânâlar için sembol olarak kullanıldıklarında kutsiyet kazanırlar. Meselâ, bayrak kutsaldır çünkü, toplumu oluşturan fertlerin dinini, kimliğini, vatanını ve devletini sembolize eder. “Ağaç” kelimesi ağacı sembolize eder. Ağacı anlamak için her zaman ağacı göremeyiz ama “ağaç” kelimesi ses kalıbı olarak kökü, gövdesi, dalları ve yaprakları bulunan ağaç maddesinin sembolüdür.

İslâm’da “Beytüllah —Ka’be— kutsaldır” Çünkü beytüllah, bir evde sahip olunan güven ve emniyetin Allah tarafından kullara sağlandığının sembolüdür. Bunun yanında beytüllah denilince Allah, Hz. Muhammed, Hz. İbrâhîm ve Hz Adem akla geldiğinden bu sembol aynı zamanda hatırâvidir.

Daha öncede ifade edildiği gibi İslâm'da mutlak kutsal sadece Allahu Teâlâ'dır. Bunun haricinde Allah için bir şey, bir zaman veya bir mekan diğerlerinden farklı değildir. Zîrâ Allah hiçbir şey gibi olmadığı gibi zaman ve mekandan da münezzehtir. O'nun zâtı ve sıfatları eşyaya benzemedikleri gibi zaman ve mekan ile de mukayyet değildirler. Ancak insanların idrakleri sınırlı olduğundandır ki, mevlâ onların kudretlerinin sınırlı olduğunu onlara ifade etmek için eşyayı, zamanı ve mekanı parçalara bölmüş ve kutsal olan ve olmayan diye ikiye ayırmıştır. Bu sayede de insanın soyut olan îmânı somut olan kutsalla beslenmiş ve sürekli canlı kalmıştır. Görme, duyma ve anlama gibi duyular, sınırlı ve zaman ve mekanla mukayyet olduklarından Allah ile olan irtibatın devamı için farklı zaman ve mekânlara ihtiyaç vardır. Zaten Allah tarafından tesbit edilen kutsallar da insanların maddî menfaatlerinin yanında mânevî menfaatlerini de sağlar. Nitekim Kur'ân'da bu hakikat şöyle dile getirilmiştir:

و اذ جعلنا البيت مثابة للناس و امنا ⁵⁷⁴ “Kâ'be'yi insanlar için toplanılacak ve emniyetli bir yer kıldık.”

⁵⁷⁴ El-Bakara 2/125.

III. BÖLÜM

İSLÂM'A GÖRE KUTSAL ZAMAN VE MEKANLAR VE

BUNLAR HAKKINDA VÂRİD OLAN ÂYET VE

HADİSLER

1. KUTSAL ZAMANLAR:

a. Arefe Günü:

Arefe günü, haram aylardan olan Zilhicce ayının dokuzuzuncu günü olup, hac ibadetinin rükünlerinden olan “Arefe Vakfesi”nin yapıldığı günün adıdır. Yılın günleri için de en faziletlisi olduğuna dair hadisler mevcuttur. Ancak Cum’a günü için de bu tarzda hadisler mevcuttur. Binâenaleyh “Arefe”nin yılın, “Cum’a”nın da haftanın günleri içinde en faziletlisi olduğu” şeklinde yorumlar yapılmıştır.⁵⁷⁵

Cenâb-ı Allah bu mübarek gün hakkında değişik âyetlerde şöyle buyurmaktadır:

* والفجر * وليال عشر * “Fecre ve on geceye yemîn olsun”⁵⁷⁶

“On gece (Arefe günü de dahil) Zilhicce ayının on gecesi”⁵⁷⁷ diye tefsir edilir.

”O sayılı günlerde (tekbir getirerek) Allah’ı zikredin.”⁵⁷⁸ واذكروا الله في أيام معدودات

” (الأيام للمعدودات) “sayılı günler” teşrîk günleri, (الأيام للمعلومات) “bilinen günler” de (Zilhicce’nin) on günleridir.”⁵⁷⁹

Bu mübarek gün hakkında Resulullah (S.A.S.) şöyle buyurmaktadır:

عن عائشة رضي الله عنها أن رسول الله (صلى الله عليه وسلم) قال: ما من يوم أكثر من أن يعتق الله عز وجل فيه عبداً أو أمة من النار من يوم عرفة، وأنه ليدنو ثم يباهي بهم الملائكة فيقول: ما أراد هؤلاء. “Hz. Âişe (R.A.) anlatıyor: Resulullah (S.A.S.) buyurdular ki: “Allah hiçbir günde, arefe gününde ki kadar çok başka hiçbir günde bir kulu ateşten âzâd etmez. Allah (rahmetle) yaklaşır ve onlarla meleklere karşı iftihar eder ve “Bunlar ne istiyorlar?” der.”⁵⁸⁰

⁵⁷⁵ Kutluay, a.g.e., s.128.

⁵⁷⁶ El-Fecr 89/1-2

⁵⁷⁷ Celâluddîn Muhammed İbn Afîmed el-Mahallî ve es-Süyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, İstanbul, ys., II, 261.

⁵⁷⁸ el-Bakara 1/203.

⁵⁷⁹ Ebû'l-Fedâ' İsmâîl İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrût, ts., I, 213.

⁵⁸⁰ Ebu Bekr Ahmed İbn Muhammed İbn İshak İbn es-Sünnî, *Sünenü'n-Nesâi*, Beyrut, 1997, Menâsikü'l-Hacc, 3003.

عن طلحة بن عبيدالله بن كرز (رضي الله عنه)، أن رسول الله (صعلم) قال: أفضل الدعاء دعاء يوم عرفة وأفضل ما قلت أنا والنبيون من قبلي: لا إله إلا الله وحده
“Hz. Talha İbn Ubeydillah İbn Kerîz anlatıyor: Resulullah (S.A.S.) buyurdular ki: “Duaların en
faziletlisi arefe günü yapılan duadır. Benim ve benden önceki peygamberlerin söylediği en faziletli söz
de: Lâ ilâhe illallâhu vahdehû lâ şerîke lehû “Allah’tan başka ilâh yoktur ve O tektir, O’nun ortağı da
yoktur.” Sözüdür.”⁵⁸¹

عن أبي قتادة ، قال : قال رسول الله (صعلم) : صيام يوم عرفة ، أحسب على الله أن يكفر السنة التي قبله و التي بعده.

“Ebu Kâtâde (R.A.) anlatıyor: Resulullah (S.A.S.) dedi ki: “Arefe gününün orucunun bir sene
öncesi ve bir sene sonrası için (günahlara) kefaret yapacağımı Allah’tan bekliyorum.”⁵⁸²

b. Âşûrâ Günü:

Haram aylardan Muharrem ayının onuncu günüdür. Nûh (A.S.)’ın ve beraberindekilerin bugün de
tufandan selâmetle kurtuldukları ve İsrâîl oğullarının düşmanlarına bugün de gâfip geldikleri rivâyet
edilerek “Âşûrâ” gününün târihî ve dinî özellikleri belirtilmektedir. Ayrıca Hz. Hüseyin (R.A.)’ın bu
günde şehît edilmesi bu günün Şîa tarafından da kutsal sayılmasına neden olmuştur.⁵⁸³

Resulullah (S.A.S.) bu gün hakkında şöyle buyurmaktadır:

عن ابن عباس (رضي الله عنهما) قال: قدم النبي (صعلم) للمدينة فرأى اليهود تصوم يوم عاشوراء فقال ما هذا قالوا هذا يوم صالح هذا يوم نجى الله بني إسرائيل من

“Abdullah İbn Abbas (R.A.) anlatıyor: Resulullah (S.A.S.)
عدوهم فصامه موسى قال: فأنا أحق بموسى منكم فصامه وأمر بصيامه

Medineye geldiğinde yahudileri aşura gününde oruç tuttıklarını gördü ve “bu nedir ?” dedi. Yahudiler;
“Bu Allah’ın Musa’yı düşmanlarından kurtardığı ve Musa’nın oruç tuttuğu hayırlı bir gündür.” Dediler.

⁵⁸¹ Mâlik İbn Enes, *el-Muvatta’*, tah.: Abdullah İbn Muhammed İbn Sıddîk, Beyrut, 2000, Hacc, 442.

⁵⁸² Ebu Abdillâh Muhammed İbn Yezid İbn Abdillâh İbn Mâceh, *Sünenü İbn Mâceh*, tah.: Halil Me’mun Şîha, Beyrut, 1996, -
Sıyâm, 1730.

⁵⁸³ Kutluay, *a.g.e.*, s.106.

(Bunun üzerine) Resulullah (S.A.S); “Ben sizden daha çok Musa’ya layığım” deyip oruç tuttu ve o günde oruç tutulmasını da emretti.”⁵⁸⁴

“Ebu Musa (R.A.) anlatıyor: عن أبي موسى (رضي الله عنه) قال: كان يوم عاشوراء تعده اليهود عيداً قال النبي (صلى الله عليه وسلم): فصومه أتم

“Yahudiler aşura gününü bayram sayıyorlardı. Resulullah (S.A.S.): “Siz de o günde oruç tutun” dedi.”⁵⁸⁵

عن سلمة بن الأكوع (رضي الله عنه) قال: أمر النبي (صلى الله عليه وسلم) من أسلم أن أذن في الناس أن من كان أكل فليصم بقيومومه ومن كان لم يكن أكل فليصم فإن اليوم

يوم عاشوراء “Seleme İbn el-Ekve’ (R.A.) anlatıyor: “Resulullah (S.A.S.) Eslem kabilesinden bir adama

insanlara şunu duyurmasını emretti: “Kim bu gün yemek yediye günün geri kalan kısmını oruçlu olarak tamamlasın, kim de yemediyse oruç tutsun. Çünkü bu gün Aşurâ günüdür.”⁵⁸⁶

c. Bayram Günleri:

Bayramlar cemiyet hayatında birlik, beraberlik, dayanışma ve sılâ-i rahim bakımından önemli bir yere sahiptirler. Her milletin hayatında çeşitli bayramlar mevcuttur. Ancak daha önce de ifade edildiği gibi insanlar kendi başlarına bırakıldıklarında, gördüğü her şeyi oyuncak sanan çocuklar misâli nefsin ve hevânın hoşuna giden her şeyi mübâh görür. Zîrâ bu durum behîmi duygularını tatmîn etmek için fırsat arayan câhiliye devri insanının durumundan açıkça anlaşılıyordu. Zararlı bir âletle oynayan çocuğun elinden o âlet yerine zararsız bir oyuncak vermek gerektiği gibi, Allahu Teâla da sağlam fitrata uygun

⁵⁸⁴ Buhari, *Sahîh*, Savm, 2004.

⁵⁸⁵ Buhari, *Sahîh*, Savm, 2005.

⁵⁸⁶ Buhari, *Sahîh*, Savm, 2007.

âdet ve uygulamaları ibkâ ederken bâtil ve yanlış olanları iptal ederek yerine hak ve doğru olanlarını ikâme ettirmiştir. İşte bayram günleri böyle bir değiştirmenin sonucunda ortaya çıkmışlardır.

ca. Kurban Bayramı:

Hac ve harâm aylarından Zilhicce'nin onuncu günüdür. Daha önce de ifade edildiği gibi İbn Kesîr'in İbn Abbas (R.A.)'tan rivâyetine göre "Eyyâmü'l-Ma'lûmât (bilinen günler)" Zilhicce'nin on günü, "Eyyâmü'l-Ma'dûdât (sayılı günler)" ise Arefe ve Kurban Bayramının ilk günü de dâhil olmak üzere tekbirlerin getirilmesi gereken "Teşfik günleri"dir.

Resulullah (S.A.S.) bu gün hakkında şöyle buyurmaktadır:

عن عقبه بن عامر (رضي الله عنه) قال: قال رسول الله (صعلم): يوم عرفة ويوم النحر وأيام التشريق عيدنا، أهل الإسلام وهي أيام أكل وشرب * قال ابو عيسى:
وحدیث عقبه بن عامر حدیث حسن صحیح "Ukbe İbn Âmir anlatıyor: Resulullah (S.A.S.) dedi ki; "Arefe günü, naır (kurban kesme) günleri ve teşfik günleri bizim bayram günlerimizdir. Ehl-i İslâm bu günler yeme ve içme günleridirler."⁵⁸⁷ Ebu İsa (İmam Tirmizî), "Ukbe İbn Amirin hadisi hasen sahîhtir."⁵⁸⁸ Demiştir.

عن عبدالله بن قرط (رضي الله عنه) قال: قال رسول الله (صعلم): إن أعظم الأيام عندالله تبارك وتعالى يوم النحر ثم يوم القر . قال عيسى : قال ثور : و هو اليوم الثاني ، قال : و قرب لرسول الله (صعلم) بدنان خمس أو ست ، فطفقن يزدلفن إليه بأيتهن يبدأ ، فلما وجبت جنومها ، قال : فتكلم بكلمة خفية لم أفهمها ، فقلت: ما قال : قال : من شاء اقتطع.

"Abdullah İbn Kurt (R.A.) anlatıyor: "Resulullah (S.A.S.) dedi ki; Allah Teâlâ katında en yüce gün (Kurban bayramının) birinci günü sonra da karr günüdür. (İsâ dedi ki: Sevr: "karr günü ikinci gündür." dedi.) (Râvî diyor ki) Resulullah (S.A.S.)'e beş veya altı deve yaklaştırıldı. Develer hangimizden başlayacak diye gidip resulullah (S.A.S.)'e yaklaşıyorlardı. Develar yanları üzerine yatınca Resulullah

⁵⁸⁷ Tirmizî, *Sünen*, tah.: Muhammed Fuad Abdulbaki, Savm, 773.

⁵⁸⁸ Tirmizî, *a.g.e.*, a.y.

(S.A.S.) anlayamadığım gizlilikte bir kelime söyledi. Ne dedi diye sordum. “Kim isterse kesip (alsın)” dedi”⁵⁸⁹

cb. Ramazan Bayramı:

Hac aylarından Şevvâl ayının birinci günüdür. İslâm dinin denge dini olduğu, hem ifrât hem de tefriti yasaklayarak insanları ibadette bile aşırılıklardan sakındırdığı herkesin mâlumudur. Bir ay boyunca oruç ibadetinin meşakkatinden sonra böyle bir günde sevinç ve sürûr imkanı tanınması kadar daha tabîî bir şey olamaz.

Resulullah (S.A.S.) bu gün hakkında şöyle buyurmaktadır:

عن أنس بن مالك (رضي الله عنه) قال: قدم رسول الله (صلى الله عليه وسلم) للمدينة وهم يومان يلعبون فيهما ، فقال : ما هذان ؟ قالوا : كنا نلعب فيهما في الجاهلية . فقال رسول الله (صلى الله عليه وسلم) : إن الله قد أبدلكم بهما خيرا منهما : يوم الأضحى ويوم الفطر .

“Enes İbn Malik (R.A.) anlatıyor: “Resulullah (S.A.S.) Medine’ye geldiğinde onların oynadıkları iki günleri vardı. Resulullah (S.A.S.) bunlar nedir ? diye sorduğunda “Biz câhiliyede bu günlerde oynardık” dediler. Bunun üzerine Resulullah (S.A.S.) “Muhakkak ki Allah Teâlâ bunları bunlardan daha hayırlılarıyla değiştirdi. Bunlar: Kurban ve fitr (Ramazan bayramı) günleridir.” Dedi.”⁵⁹⁰

d. Berâe Gecesi:

Hadis-i Şerîflerde “Nısfu Şa’bân” olarakta ifâde edilen “Berâe Gecesi” Şa’bân ayının on beşinci gesesidir. Ed-Dühân sûresinde bahsi geçen “içinde Kur’ân’ın indirildiği mübârek gece” den kastın Kadr

⁵⁸⁹ Ebu Davud, Süleyman İbn Eş’as, *Sünenü Ebi Davud*, Menasik, 1765.

⁵⁹⁰ Ebu Dâvud, *Sünen*, Salât, 1134.

gecesi olduğu rivâyetinin yanında, kastedilenin Şa'bân'ın on beşinci gecesi olan Berâe Gecesi olduğu rivâyeti de vardır.⁵⁹¹

Resulullah (S.A.S.) bu gece hakkında şöyle buyurmaktadır:

عن عائشة (رضي الله عنها) قالت: فقدت رسول الله (صعلم) ليلة فخرجت فإذا هو بالقيع فقال: أكنت تخافين أن يجيف الله عليك ورسوله؟ قلت يا رسول الله إني ظننت أنك أتيت بعض نساءك، فقال: إن الله عز وجل يتزل ليلة النصف من شعبان إلى السماء الدنيا. فيغفر لأكثر من عدد شعر غنم كلب. قال أبو عيسى: حديث عائشة لا نعرفه إلا من هذا الوجه من حديث الحجاج. وسمعت محمدا يضعف هذا الحديث.

“Hz. Âiše (R.A.) anlatıyor: “Bir gece (uyandığında) Resulullah (S.A.S.)’ı yanımda görmeyip aramaya çıktığımda onu Beğî’ de gördüm ve bana dedi ki; “Yoksa sen Allah ve Resulünün sana zulmetmesinden mi korktun ?” Dedim ki; “Ya Resulallah ben senin bazı hanımlarına gittiğini zannetmiştim.” Dedi ki; “Allah azze ve celle şabanın yarısının (onbeşinin) gecesinde yeryüzüne iner ve Kelb (kabileinin) koyunlarının tüyünün sayısınca insanları avfeder.”⁵⁹²

Ebu İsâ der ki; Âiše’nin hadîsini Haccac’ dan rivayet ettiği bu vecihten başka bir vecihle bilmiyoruz. Muhammed’den bu hadisin zayıf olduğunu duydum.⁵⁹³

عن علي بن أبي طالب (كرم الله وجهه) قال: قال رسول الله (صعلم): إذا كانت ليلة النصف من شعبان فقوموا ليلها وصوموا نهارها فإن الله يتزل لغروب الشمس إلى سماء الدنيا فيقول: ألا من مستغفر لي فأغفر له ، ألا مسترزق فأرزقه ، ألا مبتلى فأعافيه ، ألا كذا كذا ، حتى يطلع الفجر. في الروايد: إسناده ضعيف قال فيه أحمد بن حنبل وابن معين: يضع الحديث.

⁵⁹¹ El-Mağallî ve es-Süyûfî, a.g.e., II, 167.

⁵⁹² Tirmizî, Sünen, es-Savm, 739.

⁵⁹³ Tirmizî, a.g.e., a.y.

“Ali İbn Ebî Talib anlatıyor: “Resulullah (S.A.S.) dedi ki; “Şabanın yarısı (onbeşi) geldiğinde gecesinde namaz kılın, gündüzünde de oruç tutun. Çünkü Allah o gecede güneşin batmasından sonra dünya semasına inerek şafak atıncaya kadar: “Haydi yokmu bana istiğfar edecek mağfiret edeyim, yokmu benden rızık isteyecek rızık vereyim, yokmu (hastalıklara) mübtelâ olmuş şifa vereyim, yokmu şöyle, yokmu böyle”der.”⁵⁹⁴ “Zevaid de bu hadisin isnadının zayıf olduğu belirtilmiştir. Ahmed İbn Hanbel ve İbn Maîn bu hadisin mevzu olduğunu söylemişlerdir.”⁵⁹⁵

e. Cum’a Günü:

Müslümânların ictimâî ve siyâsî işlerini görüşmek ve topluca namaz kılmak için haftada bir toplandıkları günün adıdır. Âdeta bir kongre günü niteliğini taşıyan bu günde farz kılınan namazı terk edenler için Resulullah (S.A.S.) şöyle buyurmaktadır:

عن أبي الجعد الضمري ، و كانت له صحبة ، أن رسول الله (صعلم) قال : من ترك ثلاث جمع تماونا طبع الله على قلبه.

“Ebü’l-Ca’d ez-Zamrî anlatıyor: Resulullah (S.A.S.) buyuruyor: Kim üç Cum’a namazını mazeretsiz terk ederse Allah onun kalbini mühürlesin.”⁵⁹⁶

Bu gün hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُوذِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ.

“Ey îmân edenler! Cum’a günü namaza çağrıldığınız zaman alış verişini bırakıp namaza koşun! Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır.”⁵⁹⁷

⁵⁹⁴ İbn Maceh, *Sünen*, İkameti’s-Sala ve Sünneti fihâ, 1388.

⁵⁹⁵ İbn Maceh, *a.g.e.*, a.y.

⁵⁹⁶ Ebu Dâvud, *Sünen*, Salat, 1052.

⁵⁹⁷ el-Cum’a 62/9.

Resulullah (S.A.S.) de şöyle buyuruyor:

عن أبي هريرة (رضي الله عنه) قال: قال رسول الله (صعلم): اليوم الموعود يوم القيامة ، واليوم المشهود يوم عرفة ، والشاهد يوم الجمعة وما طلعت الشمس ولا غربت على يوم أفضل منه ، فيه ساعة لا يوافقها عبد مؤمن يدعو الله بخير إلا استجاب الله له ، ولا يستعيز من شر إلا أعاده الله منه قال أبو عيسى: هذا حديث حسن غريب لانعرفه إلا من حديث موسى بن عبيدة ، وموسى بن عبيدة يضعف الحديث.

“Ebu Hüreyre (R.A.) anlatıyor: “Reulullah (S.A.S.) dedi ki; “Va’d edilen gün kıyamet günü, şahitlik edilen gün arefe günü ve şahitlik eden gün de cum’a günüdür. Güneş bu günden daha hayırlı bir günün üzerine ne doğmuş ne de batmıştır. Onda öyle bir an vardır ki; o anda kul Allah’tan bir hayır dilediğinde muhakkak Allah ona verir ve bir şerden Allah’a sığında muhakkak Allah onu muhafaza eder.”⁵⁹⁸ “Ebu İsa dedi ki; “Bu hadis “hasen garib” tir. Çünkü biz bu hadisi sadece Musa İbn Ubeyde (rivayeti) ile biliyoruz. Musa İbn Ubeyde ise Hadiste zayıftır.”⁵⁹⁹

عن أبي لباة بن عبد المنذر قال: قال النبي (صعلم): إن يوم الجمعة سيد الأنام وأعظمها عند الله. وهو أعظم عند الله من يوم الأضحى ويوم الفطر فيه خمسة خلل: خلق الله فيه آدم وأهبط الله فيه آدم إلى الأرض وفيه توفى الله آدم وفيه ساعة لا يسأل الله فيها العبد شيئا إلا أعطاه ما لم يسأل حراما. وفيه تقوم الساعة. ما من ملك مقرب ولا سماء ولا أرض ولا رياح ولا جبال ولا بحر إلا وهن يشفقن من يوم الجمعة. وفي الزوائد إسناده حسن.

“Ebu Lübabe İbn Abdilmunzir anlatıyor: “Resulullah (S.A.S.) dediki; “Muhakkakki Allah katında günlerin en büyüğü ve en değerlisi cum’a günüdür. O Allah katında kurban ve ramazan bayramları günlerinden daha büyüktür. Onda beş haslet vardır: Allah o günde Adem (A.S.)’ı yarattı, yeryüzüne indirdi ve öldürdü. O günde öyle bir an vardır ki; kul haramın haricinde ne isterse muhakkak Allah ona

⁵⁹⁸ Tirmizî, *Sünen*, Tefsîru’l-Kur’ân, 3339.

⁵⁹⁹ Tirmizî, *a.g.e.*, a.y.

verir ve o gün de kıyamet kopacaktır. Bütün mukarreb (Allah'a yakın) melekler, gökler, yer, rüzgar, dağ, deniz hepsi o günden korkarlar.⁶⁰⁰ “Zevâid de hadisin hasen isnadla rivayet edildiği kayıtlıdır.”⁶⁰¹

عن عبدالله بن عمر (رضى الله عنهما) قال: قال رسول الله (صلى الله عليه وسلم): ما من مسلم يموت يوم الجمعة أو ليلة الجمعة إلا وقاه الله فتنة القبر * قال أبو عيسى:

هذا حديث حسن غريب. و هذا حديث ليس إسناده بمتصل.

“Abdullah İbn Ömer (R.A.) anlatıyor: “Resulullah (S.A.S.) dedi ki; “Cum’a günü veya cum’a gecesi ölen hiçbir müslüman yoktur ki illa Cenâb-ı Allah onu kabrin fitnesinden korumamış olsun.”⁶⁰²

Ebû İsâ derki; bu hadîs isnâdı muttasıl olmadığı için “hasen ğarîb” tir.⁶⁰³

“Bu hadis Tirmizîden başka kütübü sittede rivayet edilmemiştir.”⁶⁰⁴

f. Eyyâm-ı Bîz:

Kâmerî ayların on üç, on dört ve on beşinci günleridir. Resulullah (S.A.S.) bu günler hakkında şöyle buyurmaktadır:

عن أبي هريرة (رضى الله عنه) قال: عهد إلى النبي (صلى الله عليه وسلم) ثلاثة: أن لا أنام إلا على وتر ، وصوم ثلاثة أيام من كل شهر ، وأن أصلي الضحى.

“Ebu Hüreyre (R.A.) anlatıyor: “ Resulullah (S.A.S.) üç şey hakkında benden söz aldı: Vitri kılmadan uyumamam, her aydan üç gün oruç tutmam ve kuşluk namazı kılmam.”⁶⁰⁵

⁶⁰⁰ İbn Mâceh, *Sünen*, İkametü’s-Salat ve’s-Sünneti Fîha, 1084

⁶⁰¹ İbn Mâceh, *a.g.e.*, a.y.

⁶⁰² Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz, 1074.

⁶⁰³ Tirmizî, *Sünen*, a.y.

⁶⁰⁴ Muhammed Fuad Abdulbâkî, *a.g.e.*, a.y.

⁶⁰⁵ Tirmizî, *Sünen*, Savm, 760.

عن موسى ابن طلحة (رضى الله عنه) قال: سمعت أبا ذر يقول: قال رسول الله (صعلم): يا أبا ذر إذا صمت من الشهر ثلاثة أيام فصم ثلاث عشرة وأربع عشرة وخمس عشرة * قال أبو عيسى: حديث أبي ذر حديث حسن.

“Musa İbn Talha (R.A.) anlatıyor: Ebu Zerr’in şöyle dediğini duydum: Resulullah (S.A.S.) dedi ki; “Ey Ebâ Zerr eğer ayın üç gününü oruç tutacaksan on üç, on dört ve on beşinci günlerinde tut.”⁶⁰⁶

“Ebu İsâ dedi ki; Ebu Zerr’in hadisi hasen bir hadistir.”⁶⁰⁷

عن أبي ذر (رضى الله عنه) قال: قال رسول الله (صعلم): من صام من كل شهر ثلاثة أيام ، فذلك صيام الدهر. فأنزل الله عز وجل تصديق ذلك في كتابه: من جاء بالحسنة فله عشر أمثالها ، اليوم بعشرة أيام * قال أبو عيسى: هذا حديث حسن صحيح.

“Ebu Zerr (R.A.) anlatıyor: “Resulullah (S.A.S.) dedi ki; Kim her aydan üç gün oruç tutarsa bu bütün yılın oruç tutulması gibidir. Bunun üzerine Cenâb-ı Allah bu sözü tasdik ederek şöyle buyurdu: “Kim bir iyilik yaparsa ona on katı verilir.”⁶⁰⁸ Her bir gün on gün sayılır.”⁶⁰⁹ Ebu İsâ der ki: bu hadîs “hasen sahîh” tir.

g. İcâbet Saati:

Cum’a gününde duânın kabûle şâyân olduğu kısa bir ândır. Ancak bunun hangi vakit olduğu hususunda ihtilaf söz konusudur. Şöyle ki; Bir çok rivâyetin yanında Kütübü Sitte de üç tanesi göze çarpmaktadır:

⁶⁰⁶ Tirmizî, *Sünen*, Savm, 761.

⁶⁰⁷ Tirmizî, *a.g.e.*, a.y.

⁶⁰⁸ El-Enâm 6/160.

⁶⁰⁹ Tirmizî, *Sünen*, Savm, 762.

1. Cum'a namazının kâmetiyle selâmı arası olan zamandır.
2. İkinci namazından sonra güneş batımına kadar olan zamandır.
3. İmâmın minbere çıkmasıyla selâm arası olan zamandır.

Resulullah (S.A.S.)'in îcâbet saati hakkındaki hadîsleri şöyledir:

عن أبي هريرة (رضي الله عنه) قال: قال رسول الله (صعلم): إن في الجمعة ساعة لا يوافقها رجل مسلم ، قائم يصلي ، يسأل الله فيها خيرا إلا أعطاه. قللها بيده.

“Ebu Hureyre (R.A) anlatıyor: “Resulullah (S.A.S.) dedi ki; Cum'a gününde öyle bir an vardır ki, bir müslüman namaz kılarken Allah'tan hayır dilediğinde muhakkaki Allah ona verir.” Elleriyle (bu vaktin) azlığını işaret etti.”⁶¹⁰

عن كثير بن عبدالله بن عمرو بن عوف اللزني عن أبيه عن جده قال: سمعت رسول الله (صعلم) يقول: في يوم الجمعة ساعة من النهار. لا يسأل الله فيها العبد شيئا إلا أعطى سؤله قيل أى ساعة ؟ قال: حين تقام الصلاة إلى الإنصراف منها.

“Keşîr İbn Abdillâh anlatıyor: Resulullah (S.A.S.) dedi ki; Cum'a gününün gündüzünde öyle bir an vardır ki, kul o anda Allah'tan bir şey istediğinde muhakkak ki Allah onun istediğini verir. Denildi ki, o ne zamandır ? Dedi ki; namazın kılınışından bitimine kadar olan zamandır.”⁶¹¹

عن أنس بن مالك عن النبي (صعلم) أنه قال: إلتمسوا الساعة التي ترجى في يوم الجمعة بعد العصر إلى غيبوبة الشمس. قال أبو عيسى: هذا حديث غريب من هذا الوجه وقد روى هذا الحديث عن أنس من غير هذا الوجه . و محمد بن أبي حميد يُضَعِّف ، [ضَعَّفَهُ بعض أهل العلم] من قبل حفظه.

“Enes İbn Mâlik (R.A.) anlatıyor: “Resulullah (S.A.S.) dedi ki; Cum'a günü ikinciyle güneşin batımı arasında bulunan ve (duaların kabul olunduğu) umulan ânı arayın.”⁶¹² “Ebu İsâ dedi ki; bu hadis

bu senedle “ğarîb” dir. Ancak Enes'ten başka bir tarikle rivayet edilmiştir. (Râvîlerden) Muhammed İbn

⁶¹⁰ İbn Mâceh, *Sünen*, İkametü's-Salat ve's-Sünneti Fîha, 1137.

⁶¹¹ İbn Mâceh, *Sünen*, İkametü's-Salat ve's-Sünneti Fîha, 1138.

⁶¹² Tirmizî, *Sünen*, Salat, 489.

senedle “ğarîb” dir. Ancak Enes’ten başka bir tarikle rivayet edilmiştir. (Râvîlerden) Muḥammed İbn Ebî Ḥumejd bazı ilim adamları tarafından hıfzından dolayı zayıf görülmüştür.”⁶¹³

عن أبي بردة بن أبي موسى الأشعري (رضي الله عنه) قال: قال لي عبدالله ابن عمر أ سمعتَ أباهك يحدث عن رسول الله (صعلم) في شأن الجمعة يعني الساعة ؟ قال: قلت نعم ، سمعته يقول: سمعت رسول الله (صعلم) يقول: هي ما بين أن يجلس الإمام إلى أن تقضى الصلاة. قال أبو داود: يعني على المنبر.

“Ebu Bürde İbn Ebî Musâ el-Eş’arî anlatıyor: Abdullah İbn Ömer (R.A.) bana, “Babann Resullah (S.A.S.) den cum’a günü yâni (îcâbet) saati hakkında rivayetini duydun mu ?” dedi. “Evet” dedim. Babamın Resulullahın şöyle dediğini duyduğumu duydum: “O (îcâbet saati) imamın (minbere) oturmasıyla namazın kılınışı arsındadır.”⁶¹⁴

عن عبدالله بن سلام قال: قلت ، وريول الله (صعلم) جالس: إنا لنجد في كتاب الله: في يوم الجمعة ساعة لا يوافقها عبد مؤمن يصلي يسأل الله فيها شيئا إلا قضى له حاجته. قال عبد الله: فأسار إلي رسول الله (صعلم): أو بعض ساعة. فقلت: صدقت أو بعض ساعة. قلت: أي ساعة ؟ قال: هي آخر ساعات النهار. قلت: إنها ليست ساعة صلاة. قال: بلى إن العبد للمؤمن إذا صلى ثم جلس ، لا يجسه إلا الصلاة فهو في الصلاة. وفي الزوائد إسناده صحيح ورجاله ثقات.

“Abdullah İbn Selâm anlatıyor: Resulullah (S.A.S.) oturmuşken dedim ki; mü’minlerin namaz kılarken Allah’tan istedikleri halde muhakkak ki Allah’ın ihtiyaçlarını verdiği bir anın varlığını Allah’ın kitabında gördük. Bunun üzerine Resulullah (S.A.S.) bana işaretle dedi ki; “bazı anlar” dedi. Ben de, “Doğru söyledin bazı anlardır, ama onlar hangi anlardır ? dedim. Dedi ki; “Günün son anlardır.” Dedim “Bu anlar namaz anları değildir.” Dedi ki; “Evet, ancak kul namaz kılıpoturduktan sonra (diğer namazı) beklerse namazdaymış gibidir.”⁶¹⁵ Zevâid de hadisin sahî ve ravilerinin güvenilir olduğu kayıtlıdır.”⁶¹⁶

⁶¹³ Tirmizî, *a.g.e.*, a.y.

⁶¹⁴ Ebu Davud, *Sünen*, Salat, 1049.

⁶¹⁵ İbn Mâceh, *Sünen*, İkametü’s-Salat ve’s-Sünneti Fiha, 1139.

⁶¹⁶ İbn Mâceh, *a.g.e.*, a.y.

“Tirmizî”de bu hadisi “Hasen Sahîh” olarak nitelendirmektedir.”⁶¹⁷ Tirmizînin Sünenini tahkik eden Ahmed Muhammed Şâkir bu hadis hakkında şunları kaydetmektedir: “Ahmed, Ebu Davud ve Nesâî de bu hadisi rivayet etmişlerdir. Ancak icâbet saati hakkında ihtilaf edilmiştir. Bazı ulemâ Abdullah İbn Selâm’ın hadisini tercîh ederlerken bazıları da Amr İbn Avf’ın hadisini tercîh etmişlerdir. Nitekim Ebu Bürde İbn Ebî Musâ el-Eş’arî’nin sahîh hadisi de bunu te’yîd etmektedir.”⁶¹⁸

Ulemânın bu değerlendirmesinden sonra anlaşılıyor ki; “İcâbet Saati” hakkında tıpkı “Kadr Gecesi” hususunda olduğu gibi, her ân İcâbet Saati olabilir şuurıyla değerlendirilsin diye kesin ifadeler kullanılmamıştır. Bununla birlikte hadisler iyice değerlendirildiklerinde “imamın minbere çıkışından itibaren selâm verinceye kadar geçen zamandır.” Rivayetinin daha sahîh olduğu kanaatindeyiz.

h. Kadr Gecesi:

Kur’ân’ın nâzil olmaya başladığı ve Kur’ân’da isim zikredilerek övülen tek gecedir. Ed-Dühân suresinde bahsi geçen ve içinde Kur’ân’ın indirildiği mübarek geceden kastın “Berâe Gecesi” olduğu rivâyeti zâhiren bir çelişki arz ediyorsa da ulemâ bu iki rivâyetin arasını şöyle te’lîf etmişlerdir: Kur’ân ed-Dühân suresinde bahsedilen mübarek “Berâe Gecesi”nde toptan olarak yedinci semâdan dünya semâsına, “Kadr Gecesi”nde de dünyâ semâsından Resulullah (S.A.S.)’e kısım kısım indirilmeye başlandı.⁶¹⁹

Bu mübarek gece Kur’ân’da şöyle övülmüştür:

انّا انزلناه في ليلة القدر * وما ادريك ما ليلة القدر * ليلة القدر خير من الف شهر * تنزل الملكة والروح فيها باذن ربهم من كل امر * سلام هي حتى مطلع

* الفجر

⁶¹⁷ Tirmizî, *Sünen.*, es-Salat, 491.

⁶¹⁸ Bkz. Tirmizî, *Sünen*, tah.: Ahmed Muhammed Şâkir, Mısır, 1997, II, 363,364.

⁶¹⁹ Bkz. Elmahlı, *a.g.e.*, VII, 68-69.

“Muhakkakki biz onu (Kur’ân’ı) sana kadr gecesinde indirdik. Kadr gecesinin ne olduğunu bilirmisin ? Kadr gecesi bin aydan daha hayırlıdır. O gece melekler ve Rûhî (Cebrâîl) Rablarının izniyle her iş için inerler. O gece fecre kadar esenlik vardır.”⁶²⁰

Resulullah (S.A.S.) de bu geceyi şöyle anlatmıştır:

عن عائشة (رضى الله عنها) قالت: كان رسول الله (صعلم) يجاور في العشر الأواخر من رمضان ، ويقول: تحروا ليلة القدر في العشر الأواخر من رمضان. قال أبو عيسى: حديث عائشة حسن صحيح.

“Hz. Âişe (R.A.) anlatıyor: Resulullah (S.A.S.) ramazanın son on gününde i’tikafa girer ve kadr gecesini ramazanın son on gününde arayın derdi.”⁶²¹ “Ebu İsrâ derki; Âişe’ nin hadisi “hasen-sahîh” bir hadistir.”⁶²²

عن أبي هريرة (رضى الله عنه) عن النبي (صعلم) قال: من صام رمضان إيماناً واحتساباً غفر له ما تقدم من ذنبه ومن قام ليلة القدر إيماناً واحتساباً غفر له ما تقدم من ذنبه

“Ebu Hüreyre (R.A.) anlatıyor: Resulullah (S.A.S.) dedi ki; kim inanarak ve karşılığını yalnız Allah’tan bekleyerek ramazanda oruç tutarsa geçmiş (küçük) günahları affolunur. Kim kadr gecesini inanarak ve karşılığını yalnız Allah’tan bekleyerek ihyâederse geçmiş (küçük günahları affolunur.”⁶²³

⁶²⁰ Kıadr 97/1-5.

⁶²¹ Tirmizî, *Sünen*, Savm, 792.

⁶²² Tirmizî, *a.g.e.*, a.y.

⁶²³ Buhârî, *Sahîh*, Fadlu Leyleti’l-Kadr, 2014.

عن عائشة (رضي الله عنها) أن رسول الله (صعلم) قال: تحمروا ليلة القدر في الوتر من العشر الأواخر من رمضان.

“Hz. Âiše (R.A.) anlatıyor: Resulullah (S.A.S.) dedi ki; Kadr gecesini Ramazanın son on gecelerinin teklilerinde arayın”⁶²⁴

1. Mi'râc Gecesi:

Resulullah (S.A.S.)'in müşriklerden gördüğü eziyetlerden sonra bir mükafat olarak kendisine verilen en büyük mu'cize “İsrâ ve Mi'râc” hadisesinin gerçekleştiği mübârek gecenin adıdır. İsrâ hadisesi bu isimle bilinen sûrenin birinci âyetinde zikredilirken Mi'râc hadisesinden bahsedilmemektedir. Buna dayanarak “İsrâ'ya inanıp Mi'râc'ı inkâr edenler kafir olmazlar. Çünkü bu durum âyetle sâbit değildir.” Gibi görüşler tamamen yanlıştır. Çünkü Mi'râc hadisesi en-Necm sûresinin 1-18. âyetlerinde açıkça beyân edilmektedir. Dolayısıyla Mi'râc da İsrâ gibi âyetle sâbit olduğundan îmân etmeyen dinden çıkar.

Bu iki mu'cize Kur'ân'da şöyle ifade edilmektedirler:

سبحان الذى اسرى بعبده ليلا من المسجد الحرام الى المسجد الاقصا الذى باركنا حوله لئريه من آياتنا انه هو السميع البصير.

“Kulunu bir gece el-Mescidü'l- Haram'dan bir kısım âyetlerimizi göstermek için çevresini mübarek kıldığımız el-Mescidü'l-Akşâ'ya götüren Allah bütün noksanlıklardan münezzehtir. Muhakkak ki O, her şeyi görür ve işitir.”⁶²⁵

و النجم اذا هوى * ما ضل صاحبكم وما غوى * وما ينطق عن الهوى * ان هو الا وحى يوحى * علمه شديد القوى * ذو مرة فاستوى * وهو بالافق الاعلى *
ثم دنا فتلدلى * فكان قاب قوسين او ادنى * فاوحى الى عبده ما اوحى * ما كذب الفؤاد ما رأى * اقتمارونه على ما يرى * ولقد راه نزلة اخرى * عند سدره
المنتهى * عندها جنة المأوى * اذ يغطى السدره ما يغطى * ما زاغ البصر وما طغى * لقد رأى من آيات ربه الكبرى *

⁶²⁴ Buhârî, *Sahîh*, Fadlu Leyleti'l-Kadr, 2017.

⁶²⁵ El-İsrâ 17/1.

“Battığı zaman ki yıldız andolsun. Arkadaşımız (Muhammed) sapıtmadı ve azmadı da. O hevâsına göre konuşmaz. O’nun konuştuğu muhakkak vahye dayanır. O’na üstün bir gücü olan (Cebrâîl) öğretti. (Cebrâîl) güzel görünüşlüdür. Ve O en yüksek ufukta iken (asıl şekliyle) doğruldu. Sonra yaklaştı ve iyive indi. Derken arları yayın iki ucu kadar veya daha az kaldı. O (Allah)’da kuluna vahyetmek istediğini vahyetti. Gördüğü şeyler gönlü de yalanlamadı. O’nun gördükleri hakkında mücadele mi ediyorsunuz ? Ve (Muhammed) O’nu Sidretü’l-Müntehâ’nın yanında bir kez daha gördü ki, El-Me’vâ cenneti de onun yanındadır. O anda Sidre’yi kaplayan kaplamıştı. (Peygamberin) gözü ne kaydı nede şaştı. Muhakkak ki O rabbinin delillerinin bir kısmını gördü.”⁶²⁶

Bu konu da Mâlik İbn Sa’saa’dan rivâyet edilen ve Buharî’nin Sahîhi’nin “Büd’ü’l-Halk” kitabının 6. bâbında kaydedilen ve daha çok başka konuları içeren uzunca bir hadis vardır. Konu bütünlüğünü bozmamak için burada nakletmeği uygun görmedik.

j. Muharrem:

İçinde Âşûrâ gününün bulunduğu, hem cahiliye hem de İslâm döneminde harâm sayılan aylardandır. Resulullah (S.A.S.) bu ay hakkında şöyle buyurmaktadır:

عن أبي هريرة (رضي الله عنه) قال: قال رسول الله (صعلم): أفضل الصيام بعد شهر رمضان شهر الله المحرم و إن أفضل الصلاة بعد المفروضة صلاة من الليل.

“Ebu Hüreyre (R.A.) anlatıyor: Resulullah (S.A.S.) dedi ki; Ramazan ayından sonra en faziletli oruç Allah’ın ayı olan Muharrem orucu, farz namazlardan sonra da en faziletli namaz gecenin (herhangi) bir namazıdır.”⁶²⁷

⁶²⁶ En-Necm 53/1-18.

⁶²⁷ Ebu Dâvud, *Sünen*, Savm, 2429.

عن علي (رضي الله عنه) قال: (سأله رجل) فقال: أي شهر تأمرني أن أصوم بعد شهر رمضان؟ قال له: ما سمعت أحدا يسأل عن هذا إلا رجلا سمعته يسأل رسول الله (صعلم) وأنا قاعد فقال: يا رسول الله أي شهر تأمرني أن أصوم بعد شهر رمضان فصم الحرم فإنه شهر الله فيه يوم تاب فيه علي قوم ويتوب علي قوم آخرين. قال أبو عيسى: هذا حديث حسن غريب.

“Hz. Ali (R.A.) anlatıyor: Bana bir adam dedi ki; “Ramazan’dan sonra hangi ayı oruçlu geçirmemi emredersin ? Ona dedim ki; “Ben orada oturuyorken bir adamın bunu Resulullah (S.A.S.)’den (şöyle) sorduğunu duydum: “Ramazan’dan sonra hangi ayı oruçlu geçirmemi emredersin ?” (O’da) dedi ki; “Eğer Ramazan’dan başka bir ayı oruçlu geçireceksen Muharrem ayını tut. Çünkü, o Allah’ın ayıdır. Onda bir gün vardır ki, Allah o günde bir kavmin tevbesini kabul etti, diğer bir kavmin tevbesini de kabul edecek.”⁶²⁸ “Ebu İsa dedi ki; bu hadis “hasen-ğarîb” dir.”⁶²⁹

k. Pazartesi ve Perşembe Günleri:

Haftanın bu iki günü hakkında Resulullah (S.A.S.) şöyle buyurmaktadır:

عن عائشة (رضي الله عنها) قالت: كان النبي (صعلم) يتحرى صوم الإثنين والخميس . قال : و في الباب عن حفصة ، و أبي قتادة ، و أبي هريرة ، و أسامة بن زيد . قال أبو عيسى : حديث عائشة حديث حسن غريب من هذا الوجه .

“Hz. Âişe (R.A.) anlatıyor: Resulullah (S.A.S.) Pazartesi ve Perşembe günlerinde oruç tutmaya çalışıyordu.”⁶³⁰ Ebu İsa der ki; bu konuda Hafsa, Ebu Katâde, Ebu Hüreyre ve Üsâme İbn Zeyd’den de (rivâyetler) vardır. Ancak Âişe’nin hadisi bu şekliyle “hasen ğarîb” dir.⁶³¹

⁶²⁸ Tirmizî, *Sünen*, Savm, 741.

⁶²⁹ Tirmizî, *a.g.e.*, a.y.

⁶³⁰ Tirmizî, *Sünen*, Savm, 745.

⁶³¹ Tirmizî, *a.g.e.*, a.y.

عن أبي هريرة (رضى الله عنه): أن النبي (صلى الله عليه وسلم) كان يصوم الإثنين والخميس. فقيل يا رسول الله إنك تصوم الإثنين والخميس؟ فقال: إن يوم الإثنين والخميس يغفر الله فيهما لكل مسلم إلا متهاجرين يقول دعهما حتى يصطلحا. وفي الزوائد إسناده صحيح غريب.

“Ebu Hüreyre (R.A.) anlatıyor: Resulullah (S.A.S.) Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tuttuğunda kendisine “Ya Resulallah sen Pazartesi ve Perşembe günleri oruç mu tutuyorsun ?” denildi. Resulullah dedi ki; “Muhakkakki Allah pazartesi ve Perşembe günlerinde dargınlar hariç bütün müslümanları affeder ve barışincaya kadar onları bırakın der.”⁶³² Zevâid’de bu hadîsin isnadı “sahîh ğarîbdir” denilmiştir.⁶³³

عن أبي هريرة (رضى الله عنه): أن رسول الله (صلى الله عليه وسلم) قال: تعرض الأعمال يوم الإثنين والخميس. فأحب أن يعرض عملي وأنا صائم. قال أبو عيسى: حديث أبي هريرة في هذا الباب حديث حسن غريب.

“Ebu Hüreyre (R.A.) anlatıyor: Resulullah (S.A.S.) dedi ki; “Ameller pazartesi ve Perşembe günleri (Allah’a) arz olunur. Ben de amellerim arz olunurken oruçlu olmayı severim.”⁶³⁴ “Ebu İsa dedi ki; Ebu Hüreyre’nin bu konudaki hadisi “hasen-ğarîb”dir.”⁶³⁵

I. Ramazan Ayı:

İslâm’ın temel esaslarından olan oruç ibadetinin tutulması ve Kur’ân’ın ifadesiyle bin gecedden daha hayırlı olan “Kadr Gecesi” i bu aydadır. Hem oruç ibadeti hem Kur’ân’ın inmeye başladığı “Kadr Gecesi” hem de yapılan iyiliklere diğer aylara nazaran kat kat sevap yazılması bu ayın mübarek oluşuna sebep teşkil etmektedir.

⁶³² İbn Mâceh, *Sünen*, Sıyâm, 1740.

⁶³³ İbn Mâceh, *a.g.e.*, a.y.

⁶³⁴ Tirmizî, *Sünen*, Savm, 747.

⁶³⁵ Tirmizî, *a.g.e.*, a.y.

Allah Teâlâ bu ay hakkında şöyle buyurmaktadır:

شهر رمضان الذى أنزل فيه القرآن هدى للناس و بينات من الهدى و الفرقان فمن شهد منكم الشهر فليصمه .

“İnsanlara yol gösterici ve doğruyu yanlıştan ayırıcı Kur’ân’ın indirildiği Ramazan ayına yetişenler oruç tutsun.”⁶³⁶

عن أبي هريرة (رضى الله عنه) قال: قال رسول الله (صعلم): من صام رمضان إيماناً و احتساباً غفر له ما تقدم من ذنبه.

“Ebu Hüreyre (R.A.) anlatıyor: “Resulullah (S.A.S.) dedi ki; “Kim Ramazan ayında inanarak ve karşılığımı sadece Allah’tan bekleyerek oruç tutarsa geçmiş (küçük) günahları affolunur.”⁶³⁷

عن أبي هريرة (رضى الله عنه) عن رسول الله (صعلم) قال: إذا كانت أول ليلة من رمضان صُفِّدَت الشياطين ومَرَدَّةُ الجنِّ ، و غلقت أبواب النار ، فلم يفتح منها باب. و فتحت أبواب الجنة ، فلم يغلق منها باب. و نادا مناد: يا باغي الخير أقبل. و يا باغي الشر أقصر. و الله عتقاء من النار. و ذلك في كل ليلة.

“Ebu Hüreyre (R.A.) anlatıyor: “Resulullah (S.A.S.) dedi ki; Ramazan’ın ilk gecesi geldiğinde şeytanlar ve cinleri şerlileri bağlanır ve cehennem kapıları hiç biri açık kalmayacak şekilde kilitlenir. Cennetin hiçbir kapısı kapalı kalmayacak şekilde bütün kapıları açılır. (Allah tarafından) bir münâdî şöyle bağırır: “Ey iyiliği isteyenler (iyiliye) yönelin ve ey kötülüğü isteyenler kötülüklerinizden yüz çevirin. (bilin ki bu gecede) Allah nicelerini ateşten âzâd eder. Bu durum her gece tekrarlanır durur.”⁶³⁸

عن جابر (رضى الله عنه) قال: قال رسول الله (صعلم): إن لله عند كل فطر عتقاء. و ذلك في كل ليلة. و في الزوائد: رجال إسناداه ثقات.

⁶³⁶ el-Bakara 2/185.

⁶³⁷ İbn Mâceh, *Sünen*, Sıyâm, 1641.

⁶³⁸ İbn Mâceh, *Sünen*, Sıyâm, 1642.

“Câbir (R.A.) anlatıyor: “Resulullah (S.A.S.) dedi ki; “Her iftar anında Cenâb-ı Allah nicelerini (ateşten) âzâd eder. Bu durum her gece tekrarlanır.”⁶³⁹ “Zevâid de “bu hadisin senedindeki raviler sîkattandır.” Denilmiştir.”⁶⁴⁰

عن أنس بن مالك (رضى الله عنه) قال : دخل رمضانُ . فقال رسول الله (صعلم) : إن هذا الشهر قد حضركم. و فيه ليلة خير من ألف شهر. من حُرِمَها فقد حُرِمَ الخير م كلّه. ولا يُحرم خيرا إلا محروم . و في الزوائد : في إسناده عمران بن د اود أبو العوام القطان ، مختلف فيه ... و أرجو أنه لا بأس به . و باقي رجال الإسناد ثقات.

“Enes İbn Mâlik (R.A.) anlatıyor: “Ramazan girince Resulullah (S.A.S.) dedi ki; Muhakkak ki bu ay gelip çattı. Onda bin aydan daha hayırlı bir gece vardır. Kim o geceyi mahrum bırakırsa bütün hayırlardan mahrum kalır. Mahrumların haricinde hiç kimse ondan mahrum kalmaz.”⁶⁴¹ Zevâid de İbn Hecer el-Heysemî der ki: (Râvilerden) İmrân İbn Dâvud Ebû'l-Avâm el-Şaqqân hakkında ihtilaf edilen biridir... Dilerim onda bir sakınca yoktur. Geri kalan ravîler güvenilirler.”⁶⁴²

m. Recep Ayı:

Kur’ân’da ifâde edilen dört harâm aydan biri olduğu bildirilen⁶⁴³ aydır. Nitekim bu hususta Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

⁶³⁹ İbn Mâceh, *Sünen*, Sıyâm, 1643.

⁶⁴⁰ İbn Mâceh, *a.g.e.*, a.y.

⁶⁴¹ İbn Mâceh, *Sünen*, es-Sıyâm, 1644.

⁶⁴² İbn Mâceh, *a.g.e.*, a.y.

⁶⁴³ İbn Keşîr, *a.g.e.*, II, 306.

ان عدة الشهور عند الله اثنا عشر شهرا في كتاب الله يوم خلق السموات والارض منها اربعة حرم ذلك الدين القيم فلا تظلم فيهن انفسكم وقاتلو المشركين كافة كما يقاتلونكم كافة و اعلموا ان الله مع المتقين.

“Muhakkak ki, yeri ve göğü yarattığı gün Allah’ın kitabında ayların sayısı on ikidir olup bunlardan dördü hamdır. İşte doğru din budur. O halde bu aylarda nefislerinize zulm etmeyin ve sizinle topyekün savaştları gibi siz de müşriklerle savaşın. Ve bilin ki Allah sakınanlarla beraberdir.”⁶⁴⁴

Bu ay hakkında Resulullah (S.A.S.)’den rivâyet edilen hadîsler şöyledir:

عن عثمان بن حكيم قال: سألت سعيد بن جبیر عن صيام رجب ، فقال: أخبرني ابن عباس أن رسول الله (صعلم) كان يصوم حتى نقول لا يفطر ، ويفطر حتى نقول لا يصوم.

“Osmân İbn Hakîm anlatıyor: “Saîd İbn Cübeyr’e Receb ayının orucunu sordum. Dedi ki; Resulullah (S.A.S.) (bazen öyle) oruç tutardı ki biz, artık bozmayacak derdik. (bazen de) biz artık hiç tutmayacak deyinceye kadar tutmazdı.”⁶⁴⁵

عن أبي مجيبة الباهلي ، عن أبيه أو عن عمه ، قال : أتيت النبي (صعلم) فقلت : يا نبي الله أنا الرجل الذي أتيتك عام الأول . قال : فما لي أرى جسمك ناحلا ؟ قال: يا رسول الله ما أكلت طعاما بالنها . ما أكلته إلا بالليل . قال : من أمرك أن تعذب نفسك ؟ قلت : يا رسول الله إني أقوى . قال : صم شهر الصبر و يوما بعده . قلت : إني أقوى . قال : صم شهر الصبر و يومين بعده . قلت : إني أقوى . قال : صم شهر الصبر وثلاثة أيام بعده . و صم أشهر الحرم .

“Ebu Mücîbete’l-Bâhilîy babasından yada amcasından rivâyetle anlatıyor: Resulullah (S.A.S.)’e gidip “Yâ Nebiyellâh ben geçen sene sana gelen adamım” dedim. Dedi ki: “Ne oldu ki, seni zayıflamış görüyorum.” Dedim ki: Yâ Resulallah ben gündüz bir şey yemeyip sadece akşam yiyorum. Dedi ki: Nefsine azâb etmeni sana kim söyledi. Dedim ki: Yâ Resulallah ben güçlüyüm. Dedi ki: Sabır (Ramazan)

⁶⁴⁴ Et-Tevbe 9/36.

⁶⁴⁵ Ebu Davud, *Sünen*, es-Savm, 2430.

ayı ve bir gün sonrasında oruç tut. Dedim ki: Ben güçlüyüm. Dedi ki: Sabır ayı ve iki gün sonrasında oruç tut. Dedim ki: ben güçlüyüm. Dedi ki: Sabır ayı, üç gün sonrası ve harâm aylarda oruç tut.”⁶⁴⁶

n. Reğâib Gecesi:

Recep ayının ilk Perşembe’sini Cum’a’ya bağlayan gecesidir. Bu gecenin fazilet sebebi, Hz. Âmine’nin, Hz. Peygamberle hâmile kalması veya hâmile olduğunu farketmesidir.

Bu gece hakkında Kütübü Sitte’de herhangi bir hadîse rastlayamadık. Geri kalan hadîs kitaplarındaki hadisler de ya zayıf ya da mevzudurlar. Gazâlî’nin İhyâ ve Ebû Tâlib el-Mekkî’nin Kûtu’l-Kulûb vb. vaaz ve irşad kitaplarında meşhûr olan “Reğâib Namazı”⁶⁴⁷ hakkında da “hicretin IV. asrının hemen başlarında ihdas edilmiş”⁶⁴⁸ “şiddetle yasaklanması gereken çok kötü ve bir çok âlim tarafından hakkında eserler yazılıp zemmedilen bir bidattir.”⁶⁴⁹ denilmektedir.

o. Şa’bân Ayı:

Resulullah(S.A.S.)’in içinde en çok oruç tuttuğu Ramazan’dan önceki aydır. Bu ay hakkında vârid olan hadîslerin bazıları şöyledir:

عن أم سلمة قالت : ما رأيت النبي (صعلم) يصوم شهرين متتابعين إلا شعبان و رمضان . و في الباب عن عائشة . قال أبو عيسى : حديث أم سلمة حديث حسن .

و قد روى هذا الحديث أيضا عن أبي سلمة عن عائشة أنها قالت : ما رأيت النبي (صعلم) في شهر أكثر صياما منه في شعبان ، كان يصومه إلا قليلا ، بل كان يصومه

كله

⁶⁴⁶ İbn Mâceh, *Sünen*, Sıyâm, 1741.

⁶⁴⁷ Gazâlî, *a.g.e.*, I, 202.

⁶⁴⁸ Kutluay *a.g.e.*, s.112.

⁶⁴⁹ Alâuddîn İbnü’l-Aţfâr, *El-Mesâilü ’l-Mensûre (Fetâvâ ’l-İmâmi ’n-Nevevi)*, tah.:Muhammed el-Ĥaccâr, Beyrût, 1996, s.57.

“Ümmüseleme (R.A.) anlatıyor: “Şa’bân ve Ramazan hariç resulullah (S.A.S.)’in iki ay peş peşe oruç tuttuğunu görmedim. Bu konuda Hz. Âişe’den de rivâyet vardır. Ebu İsâ der ki: Ümmüseleme’nin hadisi “hasen” bir hadîstir. Bu hadîsi aynı şekilde Ebu Seleme de Hz.Âişe’den rivâyet etmiştir. Şöyle ki: Resulullah (S.A.S.)’in Şa’bân’dan daha çok başka bir ayda oruç tuttuğunu görmedim. Bazen çoğunu bezen de hepsini tutardı.”⁶⁵⁰

عن أسامة بن زيد (رضى الله عنهما) قال: قلت يا رسول الله (صعلم): لم أرك تصوم شهرا من الشهور ما تصوم من شعبان. قال: ذلك شهر يغفل الناس عنه بين رجب و رمضان وهو شهر ترفع فيه الأعمال إلى رب العالمين فأحب أن يرفع عملي وأنا صائم.

“Üssame İbn Zeyd anlatıyor: Resulullah(S.A.S.)’e dedim ki; “Şa’bân’da oruç tuttuğın kadar başka bir ayda oruç tuttuğunu görmedim.” Dedi ki; Bu Recep ve Ramazan arasında insanların gâfil kaldıkları ve içinde amellerin Rabbü’l-Alemîn’e sunulduğu bir aydır. Ben de amellerim sunulduğu zaman oruçlu olmayı severim.”⁶⁵¹

p. Şevval Ayı:

Şevval ayı hac aylarının başlangıcı olup,⁶⁵² ilk üç gününde de Ramazan Bayramı bulunmaktadır.

Resulullah (S.A.S.) bu mübârek ay hakkında şöyle buyurmaktadır:

عن أبي أيوب (رضى الله عنه) قال: قال النبي (صعلم): من صام رمضان ثم أتبعه ستا من شوال ، فذلك صيام الدهر . وفي الباب عن جابر و أبي هريرة و ثوبان . قال أبو عيسى : حديث أبو أيوب حديث حسن صحيح.

⁶⁵⁰ Tirmizî, *Sünen*, Savm, 736.

⁶⁵¹ Nesâî, *Sünen*, Sıyam, 2356.

⁶⁵² İbn Keşîr, *a.g.e.*, I, 206.

“Ebu Eyyub (R.A.) anlatıyor: Resulullah (S.A.S.) dedi ki; Kim Ramazanı tuttuktan sonra peşinden Şevvâl'den altı gün oruç tutarsa bu bütün sene oruç tutulmuş gibidir. Bu konuda Câbir, Ebu Hüreyre ve Şevbân'dan da rivâyetler vardır. Ebu İsa der ki: Ebû Eyyub'un hadîsi “hasen- sahîh” bir hadîstir.”⁶⁵³

r. Zilhicce Ayı:

Hac aylarından olup, Arefe ve Kurban Bayramının dört gününün (eyyâmü't-teşrik) içinde bulunduğu mübârek bir aydır. Resulullah (S.A.S.)'in bu ay hakkında vârid olan hadîsleri şöyledir:

عن هنيذة بن خالد ، عن امرأته ، عن بعض أزواج النبي (صعلم) قالت : كان رسول الله (صعلم) يصوم تسع ذى الحجة ، و يوم عاشوراء ، و ثلاثة أيام من كل شهر : أول اثنين من الشهر و الخميس.

“Hüneyde İbn Halid hanımından, o da Resulullah'ın bazı hanımlarından rivayetle anlatıyor: Resulullah (S.A.S.), Zilhicce'nin dokuz dünü, Âşûrâ gününü ve her aydan ilk Pazartesi ve Perşembe olmak üzere üç gün oruç tutardı.”⁶⁵⁴

عن ابن عباس (رضى الله عنهما) ، قال: قال رسول الله (صعلم): ما من أيام العمل الصالح فيها أحبُّ إلى الله من هذه الأيام. (يعنى أيام العشر) ، قالوا: يا رسول الله ، و لا الجهاد في سبيل الله ؟ قال: و لا الجهاد في سبيل الله ، إلا رجل خرج بنفسه و ماله فلم يرجع من ذلك بشيء .

“İbn Abbas (R.A.) anlatıyor: Resulullah (S.A.S.) dedi ki; Bu günlerin (Zilhicce'nin on günü) içinde yapılan salih amel kadar Allah katında daha sevimli bir ibadet yoktur. Denildi ki; “Allah yolunda yapılan cihadda mı?” dedi ki: “Adam malıyla ve canıyla savaşa çıktıktan sonra geri dönmemesi hariç Allah yolundaki cihadda bunun kadar (sevimli) değildir.”⁶⁵⁵

⁶⁵³ Tirmizî, *Sünen*, es-Savm, 759.

⁶⁵⁴ Ebu Davud, *Sünen*, es-Savm, 2437.

⁶⁵⁵ Ebu Davud, *Sünen*, es-Savm, 2438.

عن أبي قتادة أن النبي (صعلم) قال: صيام يوم عرفة ، إن أحتسب على الله أن يكفر السنة التي قبله و السنة التي بعده . قال : وفي هذا الباب عن سعيد . قال أبو عيسى : حديث أبي قتادة حديث حسن . وقد استحب أهل العلم صيام عرفة إلا بعرفة.

“Ebu atâde anlatıyor: Resulullah (S.A.S.) dedi ki; Arefe orucunun geçmiş ve gelecek senenin günahlarına kefaret yapacağımı Allah’tan bekliyorum. Ebu İsâ dedi ki: Bu konuda Ebu Sait’ten de rivâyetler vardır. Ebu atâde’nin hadîsi de “hasen” bir hadîstir. Nitekim ulemâ da Arefe’nin dışında “Arefe Günü” orucunu güzel (bir ibadet olarak) görmüşlerdir.”⁶⁵⁶

s. Zila’de Ayı:

“Hac bilinen aylardır.”⁶⁵⁷ Âyetinde “bilinen aylardan kastın Şevvâl, Zila’de ve Zilhicce’den on gün olduğu”⁶⁵⁸ bilinmektedir. Resulullah (S.A.S.)’den bu ay hakkında şöyle rivâyet edilmiştir:

عن عائشة (رضى الله عنه) ، قالت: لم يعتمر رسول الله (صعلم) عمرة إلا في ذى القعدة.

“Hz. Âişe (R.A.) anlatıyor: “Resulullah (S.A.S.) Zila’de ayı hariç hiçbir ayda umre yapmadı.”⁶⁵⁹

II. KUTSAL MEKÂNLAR:

a. Arafat:

Haccın rükünlerinden olan “vakfe” nin yapıldığı yerin adıdır. Kur’ân’da bu mubarek mekândan şöyle bahsedilmektedir:

⁶⁵⁶ Tirmizî, *Sünen*, Savm, 749.

⁶⁵⁷ El-Bakara 2/197.

⁶⁵⁸ İbn Keşîr, *a.g.e.*, I, 206.

⁶⁵⁹ İbn Mâceh, *Sünen*, Menasik, 2997.

فاذا افضتم من عرفات فاذكرو الله عند المشعر الحرام.

“Arafattan indiğinizde el-Meş’ari’l-Haram’ın yanında Allah’ı zikredin.”⁶⁶⁰

Resulullah (S.A.S.)’den Arafat hakkında rivâyet edilen hadîsler şöyledir:

عن عائشة (رضى الله عنها) قالت: كانت قريش و من دان دينها يقفون بالمرذلفة وكانو يسمون الحمس ، و كان سائر العرب يقفون بعرفة ، قالت: فلما جاء الإسلام أمر الله تعالى نبيه (صعلم) أن يأتي عرفات فيقف بها ثم يفيض منها ، فذلك قوله تعالى (ثم أفيضوا من حيث أفاض الناس).

“Hz. Âişe (R.A.) anlatıyor: “Kureyş ve onların dinine mensup olanlar Müzdelife’de vakfe yapıyorlar ve kendilerine “Hums” deniliyordu. Diğer Araplar ise Arafat’ta vakfe yapıyorlardı. İslâm dini gelince Cenâb-ı Allah peygamberine (S.A.S.) Arafat’a gidip vakfe yapmalarını sonra oradan ayrılmasını emretti. Cenâb-ı Allah’ın “Sonra insanların toplu olarak akın ettiği yerden siz de akın edin.”⁶⁶¹ Emri bu husustandır.”⁶⁶²

عن يزيد بن شيبان ، قال: أتانا ابن مربع الأنصاري ونحن وقوف بالموقف (مكانا يباعده عمرو) فقال: إني رسولُ رسولِ الله (صعلم) إليكم يقول: كونوا على مشاعركم . فإنكم على إرثٍ من إرث إبراهيم . قال : وفي الباب عن علي و عائشة و جبير بن مطعم و الشريد ابن سويد الثقفي . قال : حديث ابن مربع الأنصاري حديث حسن صحيح.

“Yezîd İbn Şeybân (R.A.) anlatıyor: Biz, vakfede (Arafat’tan) Amr’ın uzak olduğu bir yerde vakfe yaparken, İbn Mirba’ el-Ensârî gelerek: “Ben Allah Resulu (S.A.S.)’in size gönderdiği elçisiyim. Resulullah (S.A.S.) dedi ki; “Meşâirinüz üzere olun. Zîrâ sizler, İbrâhîm’in mîrası üzeresiniz. Bu konuda

⁶⁶⁰ El-Bakara 198.

⁶⁶¹ El-Bakara 2/199.

⁶⁶² Ebu Davud, *Sünen*, Menâsik, 1910.

Ali, Âişe, cübeyr İbn Müfîm ve Şerîd İbn Süveyd es-Şağafi'den de rivâyetler vardır. Ebû İsâ der ki: İbn Mirba'i'l-Ensârî'nin hadîsi "hasen- sahîh" bir hadistir."⁶⁶³

b. el-Mekketü'l-Mükerreme:

Aslında Mekke, hakkında müstakik araştırmalar yapılmaya değer, özelliklere sâhip kutsal ve Hz. Âdem (A.S.)'dan Hz. Muhammed (S.A.S.)'e kadar hemen hemen bütün Peygamberlerin irtibatlı olduğu bir şehirdir. Bazı âyet ve hadîsler de Ka'be'nin, dolayısıyla da Mekke'nin ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem tarafından kurulduğu açıkça ifâde edilmektedir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

ان اول بيت وضع للناس للذى ببكة مباركا وهدى للعالمين * فيه ايات بينات مقام ابراهيم و من دخله كان امنا و لله على الناس حج البيت من استطاع اليه سبيلا و من كفر فان الله غنى عن العالمين .

"Şüphesiz ki; insanlar için kurulan ilk mabet, Mekke'deki kutsal ve âlemlere hidayet olan (Ka'be) dir. Orada apaçık deliller ve İbrâhîm'in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur. Oraya gidebilecek insanlara Allah için hacetmeleri gereklidir. Kim de inkar ederse, (bilsin ki); Allah âlemlerden müstağnîdir."⁶⁶⁴

ان الذين كفروا و يصدون عن سبيل الله و المسجد الحرام الذى جعلناه للناس سواء العاكف فيه و الباد و من يرد فيه بالحاد يظلم نذقه من عذاب اليم

"İnkâr edenlere, Allah'ın yolundan ve yerli—yabancı bütün insanlar için ibadet yeri yaptığımız el-Mescidü'l-Haram'dan insanları alıkoyanlara ve orada haktan saparak zulm etmek isteyenlere elem verici bir azaptan tattırırız."⁶⁶⁵

⁶⁶³ Tirmizî, *Sünen*, Hacc, 883.

⁶⁶⁴ Alu İmrân 3/96-97.

⁶⁶⁵ El-Hacc 22/25.

Resulullah (S.A.S.)’den Mekke hakkında rivâyet edilen hadislerden bazıları şöyledir:

عن أبي شريح العدوي: أنه قال لعمر بن سعيد — وهو يبعث البعوث إلى مكة — : ائذن لي ، أيها الأمير ، أحدثك قولاً قام به رسول الله (صعلم) الغد من يوم الفتح . سمعته أذناي ووعاه قلبي ، أو بصرتة عيناي حين تكلم به : أنه حمد الله وأثنى عليه ثم قال : إن مكة حرمها الله ولم يجرمها الناس . ولا يحل لأمرئ يؤمن بالله واليوم الآخر أن يسفك فيها دماً أو يعضد بها شجرة . فإن احد ترخص بقتال رسول الله (صعلم) فيها ، فقولوا له : إن الله أذن لرسوله (صعلم) ولم يأذن لك ، وإنما أذن لي فيه ساعة من النهار . وقد عادت حرمتها اليوم كحرمتها بالأمس . وليبلغ الشاهد الغائب . قال : و في الباب عن أبي هريرة و ابن عباس قال أبو عيسى : حديث أبي شريح حديث حسن صحيح.

“Ebû Şüreyh el-Adevî (R.A.) anlatıyor: “Mekkeye (asker) sevkıyatı yapan Amr İbn Saîd’e dedim ki: Ey Emîr! bana izin ver. Fethin ertesi gününde Resulullah (S.A.S.)’in söylemiş olduğu bir sözü anlatayım: Konuştuğu zaman O’nu iki kulağımla duydum ve ezberledim veya (şek râvîde dir.) iki gözümle gördüm. Allah’a hamd ve senâdan sonra şöyle buyurmuştu: Mekkeyi insanlar değil Allah haram (kutsal) kılmıştır. Allah’a ve âhiret gününe îmân eden bir kimseye orada kan dökmek ve ağaç sökmek helâl olmaz. Eğer biri çıkıp Resulullah’ın oradaki savaşını göstererek kan dökmeye ruhsat ararsa ona deyin ki: Allah Resulüne (S:A.S.) izin verdi ama sana izin vermedi. Ancak bana da gündüzün bir müddetinde izin verildi. Sonra bu gün tekrar dün olduğu gibi haramlığı geri döndü. (Bu hususu) burada bulunanlar bulunmayanlara ulaştırın.” Bu konuda Ebu Hüreyre ve İbn Abbas’tan da rivayetler vardır. Ebu İsa der ki: Ebu Şüreyh’in hadîsi “hasen-sahîh” bir hadistir.”⁶⁶⁶

⁶⁶⁶ Tirmizî, *Sünen*, Hacc, 809.

عن عبد الله بن عدى بن حمراء الزهرى قال: رأيت رسول الله (صعلم) واقفا على الخزورة فقال: و الله إنك لخير أرض الله و أحب أرض الله ، ولو لا أني أخرجت منك ما خرجت . قال أبو عيسى : هذا حديث حسن صحيح.

“Abdullah İbn Adıyy anlatıyor: “Resulullah (S.A.S.) Hâzvara’da durmuşken şöyle dedi: “Vallahi sen Allah’ın en hayırlı ve en sevimli yerisin. Eğer senden çıkarılmasaydım senden çıkmayacaktım.”⁶⁶⁷
“Ebu İsâ der ki; “Bu hadis “hasen sahîh” tir.”⁶⁶⁸

ba. el-Mescidü’l-Haram:

Ka’be, zemzem kuyusu, Hicru İsmâil ve Maqâmu İbrâhîm gibi kutsal mekanların içinde bulunduğu Mekke’deki Mesciddir. Allah Teâlâ bu mescid hakkında şöyle buyurmaktadır:

ان الذين كفروا و يصدون عن سبيل الله و المسجد الحرام الذى جعلناه للناس سوء العاكف فيه و الباد و من يرد فيه بالحاد بظلم نذقه من عذاب اليم

“İnkâr edenlere, Allah’ın yolundan ve yerli—yabancı bütün insanlar için ibadet yeri yaptığımız Mescidü’l-Haram’dan insanları alıkoyanlara ve orada haktan saparak zulm etmek isteyenlere elem verici bir azaptan tattırırız.”⁶⁶⁹

el-Mescidü’l-Haram hakkında rivâyet edilen hadisler de şöyledir:

عن أبي سعيد الخدرى قال: قال رسول الله (صعلم) : لاتشدد الرجال إلا إلى ثلاثة مساجد : مسجد الحرام ، و مسجدى هذا ، و مسجد الأقصى . قال أبو عيسى : هذا حديث حسن صحيح.

⁶⁶⁷ Tirmizî, *Sünen*, el-Menâkıb, 3925.

⁶⁶⁸ Tirmizî, *a.g.e.*, a.y.

⁶⁶⁹ El-Hacc 22/25.

“Ebu Saîd el- Hüdriy (R.A.) anlatıyor: “Resulullah (S.A.S.) dedi ki; “el-Mescidü’l-Aksâ, benim bu mescidim ve Mescidü’l-Î Haram hariç hiçbir mescide (ibadet) niyetiyle yolculuk yapılmaz. Ebu İsa derki: Bu “hasen-sahîh” bir hadîstir.”⁶⁷⁰

عن أبي هريرة (رضي الله عنه) أن رسول الله (صلى الله عليه وسلم) قال: صلاة في مسجدي هذا خير من ألف صلاة فيما سواه إلا المسجد الحرام. قال أبو عيسى: هذا حديث حسن صحيح.

“Ebu Hüreyre (R.A.) anlatıyor: Allah’ın Resûlu (S.A.S.) şöyle buyurdu: “Benim bu mescidimdeki bir namaz el-Mescidü’l-Î Haram hariç diğer mescidlerdeki bin namazdan daha hayırlıdır.” Ebu İsa der ki: Bu “hasen-sahîh” bir hadîstir.”⁶⁷¹

bb. el-Ka’be:

Allah Teâlâ’nın “evim” diye isimlendirdirip⁶⁷² insanları onun ziyaretine dâvet ettiği⁶⁷³ mukaddes bir mekândır. Allah Teâlâ’nın Ka’be hakkında buyurduğu birkaç âyet şöyledir:

و اذ جعلنا البيت مثابة للناس و امنا و اتخذوا من مقام ابراهيم مصلىً و عهدنا الى ابراهيم و اسمعيل ان طهر بيتا للطائفين و العاكفين و الركع السجود.

“Ka’beyi insanlar için toplanılacak emniyetli bir yer kıldığımız zaman siz de İbrâhîm’in makamını namazgâh edinin. Ve biz İbrâhîm ve İsmâîl’e, “tavaf edenler, kendilerini ibadete adayanlar, rukû’ vesecde de bulunanlar için evimi temizleyin” dedik.”⁶⁷⁴

⁶⁷⁰ Tirmizî, *Sünen*, Ebvabu’s-Sala, 326.

⁶⁷¹ Tirmizî, *Sünen*, Ebvabu’s-Sala, 325.

⁶⁷² Bkz. el-Bakara 2/125 ve el-Hacc 22/26.

⁶⁷³ Bkz. Alu İmrân 3/97.

⁶⁷⁴ El-Bakara 2/125.

واذ بوا انا لابراهيم مكان البيت ان لا تشرك بي سينا و طهر بيتي للطائفين و القائمين و الركع السجود* و اذن في الناس بالحق ياتوك رجالا و على كل ضامر ياتين من كل فج عميق* ليشهدوا ا منافع لهم و يذكروا اسم الله في ايام معلومات على ما رزقهم من بيممة الانعام فكلوا منها و اطعموا البائس الفقير.

“Bana hiçbir şeyi ortak koşmaması ve mâbedimi tavâf ederken, kıyâmda, rûku’da ve secde de ibâdet edenler için temiz tutması için Beyt’in yerini İbrâhîm’e belirlediğimiz zaman (ona dedik): İnsanları hacca davet et ki, gerek yaya gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler. Gelsinler de bunun kendilerine sağlayacağı faydaları görsünler ve Allah’ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanları, belirli günlerde Allah’ın adını anarak kurbân etsinler. Siz de onların etinden hem kendiniz yiyecek hem de fakir ve yoksullara verin.”⁶⁷⁵

جعل الله الكعبة البيت الحرام قياما للناس و الشهر الحرام و الهدى و القلائد ذلك لتعلموا ان الله يعلم ما في السموات و ما في الارض و ان الله بكل شيء عليم.

“Allah, Ka’be’yi, Beytül-Haram (kutsal ev) olarak ibadet yeri, haram ayı, (Ka’be’ye gönderilen) gerdanıklı ve gerdanıksız kurbanları da insanların menfaatları için (bir vesile) kılmıştır. Bu Allah’ın göklerde ve yerde olanları bildiğini bilmeniz içindir. Muhakkak ki Allah her şeyi bilir.”⁶⁷⁶

عن أبي ذر (رضي الله عنه) قال: قلت يا رسول الله أي مسجد وضع أول قال المسجد الحرام قلت ثم أي قال: ثم المسجد الأقصى قلت كم كان بينهما قال: اربعون ثم قال: حيثما ادركتكم الصلاة فصلوا و الأرض لك مسجد.

“Ebu Zerr (R.A.) anlatıyor: “Dedim ki: Ya Resulullah hangi mescid ilk önce yer yüzünde kurulmuştur ? Dedi ki: Mescidül-Haram. Sonra hangisi ? dedim. Mescidül- Aqsâ dedi. Araları ne

⁶⁷⁵ El-Hacc 22/26-27-28.

⁶⁷⁶ El-Mâide 5/97.

kadardır ? dedim. Kırk dedi ve ekledi: “Nerede namaz vakti girerse orada kıl! Yeryüzü senin için mesciddir.”⁶⁷⁷

bc. El-Ĥacerü'l-Esved:

Ka'be'nin Rüknu'l-Hacer diye bilinen doğu tarafında yaklaşık bir boy yüksklüğünde ve gümüş bir çerçeve içine alınmış olup, Cennet'ten indirildiği Resullah (S.A.S.) tarafından ifâde edilen mübârek bir taştır. Bu taş hakkında rivayet edilen hadîsler şöyledir:

عن ابن عباس (رضى الله عنهما) قال: قال رسول الله (صلى الله عليه وسلم): نزل الحجر الأسود من الجنة وهو أشد بياضا من اللبن ، فسودته خطايا بني آدم . قال : و في الباب
عن عبد الله بن عمرو و أبي هريرة . قال أبو عيسى : حديث ابن عباس حديث حسن صحيح.

“İbn Abbas (R.A.) anlatıyor: Resulullah (S.A.S.) dedi ki; Ĥacerü'l-Esved sütten daha beyaz olarak cennetten indirildi. Ancak insanların hataları onu kararttı.” Bu konuda Abdullah İbn Amr ve Ebu Hüreyre'den de rivâyetler vardır. Ebû İsa der ki: İbn Abbas'ın hadîsi “hasen-sahîh” bir hadîstir.”⁶⁷⁸

bd. Ĥicru İsmâîl:

Ka'be'nin batı tarafında bulunan “Ĥicr, yarım dâire şeklinde olup miktarı otuz dokuz zira'dır. Bunun altı zirâ igtilafsız olarak Ka'be'den sayılır. Hz. İsmâîl ve annesi Hâcer'in kabirlerinin bulunduğu yerdir.”⁶⁷⁹

Ĥicr'in Ka'be'den sayıldığı'nın delili Resulullah (S.A.S.) şu sahîh hadîsidir:

⁶⁷⁷ Buhârî, *Sahîh*, Ehâdisü'l-Enbiyâ, 3425.

⁶⁷⁸ Tirmizî, *Sünen*, el-Hacc, 877.

⁶⁷⁹ Kutluay, *a.g.e.*, s.83.

عن عائشة (رضى الله عنها) قالت : كنت أحب أن أدخل البيت فأصلى فيه . فأخذ رسول الله (صلى الله عليه وسلم) بيدي فأدخلني الحجر ، فقال : صلّى في الحجر إن أردت دخول البيت ، فإنما هو قطعة من البيت ، ولكن قومك استقصروه حين بنوا الكعبة ، فأخرجوه من البيت . قال أبو عيسى : هذا حديث حسن صحيح.

“Hz. Âişe (R.A.) anlatıyor: Ka’be’nin içinde namaz kılmak bana çok sevimli gelirdi. Resulullah (S.A.S.) elimden tuttu ve beni Hicru İsmâîle soktu ve bana “Ka’be’ye girmek istediğin zaman Hicr’de namaz kıl! Çünkü o Ka’be’den bir parçaydı ama senin kavmin Ka’be’yi tamir ettikleri zaman daralttılar ve onu Ka’be’den çıkardılar.” Ebû İsâ der ki: Bu “hasen-sahîh” bir hadîstir.”⁶⁸⁰

be. Maqamu İbrâhîm:

Kuzey doğu tarafından Ka’be’ye on beş—yirmi metre mesâfede olup Hz. İbrâhîm (A.S.)’a âit ayak izlerinin bulunduğu taşın çevresidir.

Allah Teâlâ, Makâmu İbrâhîm hakkında şöyle buyurmaktadır:

“Ve siz İbrâhîm’in makamını namazgâh edinin.”⁶⁸¹ و اتخذوا من مقام ابراهيم مصلى.

Bu konuda sadece Tirmizî’nin rivayet ettiği⁶⁸² bir hadîste Resulullah (S.A.S.) şöyle buyuruyor:

عن عبد الله بن عمرو يقول سمعت رسول الله (صلى الله عليه وسلم) يقول : إن الركن والمقام ياقوتان من ياقوت الجنة ، طمس الله نورهما . ولو لم يطمس نورهما لأضاءتا ما بين المشرق والمغرب . قال أبو عيسى : هو حديث غريب.

⁶⁸⁰ Tirmizî, *Sünen*, Hacc, 876.

⁶⁸¹ El-Bakara 2/125.

⁶⁸² Tirmizî, *Sünen*, Hacc, tah. : Muḥammed Fuâd Abdalbâkî, 876.

“Abdullah İbn Amr (R.A.) anlatıyor: Resulullah (S.A.S.)’in şöyle dediğini duydum: “er-Rûkn ve el-Mağâm cennet yakutlarından birer yakut idiler. Allah onların nurlarını söndürdü. Eğer nurlarını söndürmeseydi onlar doğu ile batıyı aydınlatırlardı.” Ebû İsâ der ki: Bu “ğarîb” bir hadîstir.”⁶⁸³

bf. el-Mültezem:

Ĥacerü’l-Esved ile Ka’be Kapısı arasında kalan yerdir. Burada duâ yapılması hususunda Resulullah (S.A.S.)’in uygulamalarını anlatan hadîs şöyledir:

عن عمرو بن شعيب ، عن أبيه ، قال : طفت مع عبد الله فلما جئنا دبر الكعبة قلت ألا تتعوذ ، قال نعوذ بالله من النار ، ثم مضى حتى استلم الحجر و أقام بين الركن و الباب ، فوضع صدره و وجهه و ذراعيه و كفيه هكذا ، و بسطهما بسطا ، ثم قال : هكذا رأيت رسول الله (صعلم) يفعلها .

“Amr İbn Şuayb (R.A.) babasından rivayetle anlatıyor: Abdullah ile beraber Ka’be’yi tavaf ettim. Ka’be’nin arkasına geldiğimiz vakit “Allah’ sığınmayacaksınız” dedim. Abdullah: “Ateşten Allah’a sığınınız” dedi. Sonra Ĥacerü’l-Esved’i istilâm edene kadar devam etti sonra rûkn ile kapı arasında durdu, göğsünü, yüzünü, kollarını ve ellerini açmış olarak (Mültezem’e) koydu. Ondan sonra “ben resulullah’ı böyle yaparken gördüm” dedi.”⁶⁸⁴

bg. Er-Rûknü’l-Yemânî:

Ka’be’nin güney tarafındaki şavtın bitiminde Ĥacerü’l-Esved’e gelmeden önceki rûkndür.

Bu rûkn hakkında Resulullah (S.A.S.)’den rivâyet edilen hadîsler şöyledir:

⁶⁸³ Tirmizî, *Sünen*, Hacc, 878.

⁶⁸⁴ Ebu Davud, *Sünen*, Menasik, 1899.

عن ابن عمر (رضى الله عنه) قال : لم أر رسول الله (صلى الله عليه وسلم) يمسح من البيت إلا الركن اليمانيين.

“İbn Ömer (R.A.) anlatıyor: “(Hacerü'l-Esved ve Rüknu Yemâni olmak üzere) iki Yemâni rükn hariç Resulullah (S.A.S.)’in Ka’be’den başka bir yeri istilâm ederken görmedim.”⁶⁸⁵

عن ابن عبيد بن عمير ، عن أبيه ، أن ابن عمر كان يزاحم على الركنين زحاما ما رأيت أحدا من أصحاب النبي (صلى الله عليه وسلم) يفعله . فقلت : يا أبا عبد الرحمن ، إنك تزاحم على الركنين زحاما ما رأيت أحدا من أصحاب النبي (صلى الله عليه وسلم) يزاحم عليه . فقال : إن أفعل ، فإن سمعت رسول الله (صلى الله عليه وسلم) يقول : إن مسحهما كفارة للخطايا و سمعته يقول : من طاف بهذا البيت أسبوعا فأحصاه كان كعتق رقبة . و سمعته يقول : لا يضع قدما و لا يرفع أخرى إلا حطَّ الله عنه خطيئة و كتب له بها حسنة . قال أبو عيسى : و روى حماد بن زيد عن عطاء بن السائب ، عن ابن عبيد بن عمير ، نحوه . و لم يذكر فيه (عن أبيه) . قال أبو عيسى : هذا حديث حسن.

“İbn Ubeyd İbn Umeyr babasından rivâyetle anlatıyor: “Abdullah İbn Ömer (R.A.) iki rüknde, Resulullah (S.A.S.)’in ashâbından hiç kimsede görmediğim şekilde izdiham çıkarıyordu. Dedim ki: Ey Ebu Abdirrahmân, iki rüknde Resulullah (S.A.S.)’in ashâbından hiç kimsede görmediğim şekilde izdiham çıkarıyorsun. Dedi ki: Eğer çıkarıyorsam Resulullah (S.A.S.)’den duyduğumdandır. O dedi ki: O ikisine (iki rükne) dokunmak hatalara keffârettir. Kim her hafta Ka’be’yi tavâf ederse bir köle âzâd etmiş gibidir. Ayağını her kaldırıp koyduğunda Allah onun bir hatasını affederek bir de sevâp yazar.” Ebû İsâ der ki: Hâmmad İbn Zeyd, Aâtâ İbn es-Sâib’den o da İbn Ubeyd İbn Umeyr’den o da İbn Ömer’den bunun benzerini (babasından) (lafım) zikretmeyerek rivâyet etmiştir. Ebû İsâ der ki: Bu hadîs “hasen”dir.”⁶⁸⁶

c. Minâ:

Mekke ile Müzdelife arasında olup hac menasikinden cemrelere taş atmak ve kurbân kesmek burada gerçekleşir. Ayrıca Hz. İsmâil (A.S.)’ın kurbân edilmek istendiği yer olması hasebiyle de

⁶⁸⁵ Ebu Davud, *Sünen*, Menasik, 1874.

⁶⁸⁶ Tirmizî, *Sünen*, Hacc, 959.

İslâmiyet'te hatırvî olarak mübârek sayılmıştır. Allah Teâlâ buradaki ibâdetten bahisle şöyle buyurmaktadır:

و اذكروا الله في ايام معدودات فمن تعجل في يومين فلا اثم عليه و من تاخر فلا اثم عليه لمن اتقى و اتقوا الله واعلموا انكم تمشرون.

“Sayılı günlerde Allah’ı zikredin! Gûnahtan sakınan kimseye, acele edip (Minâ’daki ibadetini) iki günde bitirse de geri kalsa da bir günah yoktur. Allah’tan korkun ve mutlaka O’nun huzurunda toplanacağımızı bilin.”⁶⁸⁷

Resulullah (S.A.S.)’den Minâ hakkında rivâyet edilen şu hadîs âyette geçen iki günden kastın “Minâ Günleri” olduğu bakımından da çok önemlidir:

عن عبد الرحمن بن يعمر ، أن ناسا من اهل نجد أتوا رسول الله (صعلم) و هو بعرفة ، فسألوه ، فأمر مناديا فنادى : الحج عرفة ، من جاء ليلة جمع قبل طلوع الفجر فقد أدرك الحج . أيام منى ثلاثة ، فمن تعجل في يومين فلا اثم عليه ، و من تأخر فلا اثم عليه.

“Abdurrahman İbn Ya’mur anlatıyor: “Resulullah (S.A.S.) Arefe’de iken Necid’li bir gurup insan gelerek ona sordular. O da şöyle îlân edilmesini emr etti: “Hacc Arefe (vakfesi)’nden ibarettir. Kim cem’ (arefe günü) gecesinden fecre kadar (arefe’ye) gelirse haccı idrak etmiş olur. Mînâ günleri üçtür. Kim acele edip (oradaki ibadeti) iki güne (sıgdırırrsa) ona bir günah yoktur. Kim de geciktirip (üçüncü güne ertelerse) ona da günah yoktur.”⁶⁸⁸

d. Müzdelife:

Arafat ile Minâ arasında kalan bölgenin adıdır. Kur’ân’da zikri geçen Meş’ari’l-Ĥarâm burada bulunmaktadır. Mezkur yerle alakalı olarak Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

⁶⁸⁷ El-Bakara 2/203.

⁶⁸⁸ Tirmizî, *Sünen*, Hacc, 889.

ليس عليكم جناح ان تتنغروا فضلا من ربكم فاذا آفضتم من عرفات فاذكروا الله عند المشعر الحرام واذكروه كما هدايكم و ان كنتم من قبله لمن الضالين * ثم افيضوا من حيث افاض الناس و استغفروا الله ان الله غفور رحيم.

“Hac mevsiminde (ticaret yaparak) Rabbinizin fazlından istekta bulunmanızda bir sakınca yoktur. Arafat’tan indiğinizde Meş’arı’l-Ĥaram’da Allah’ı zikredin. Sizi hidayet ettiği gibi siz de O’nu zikredin. (Çünkü) şüphesiz ki siz önceleri sapıklardandınız. Sonra insanların topluca akın ettiği yerden siz de akın edin ve Allah’tan mağfiret dileyin. Muhakkak Allah bağışlayan ve esirgeyendir.”⁶⁸⁹

Bu mübârek yer hakkında Resulullah (S.A.S.)’den rivâyet edilen bir hadîste şöyle buyrulmuştur:

عن بلال بن رباح ، أن النبي (صعلم) قال له غداة جمع : يا بلال أسكت الناس أو انصت الناس ثم قال : إن الله تطول عليكم في جمعكم هذا فوهب مسيئكم لحسنكم . و أعطى محسنكم ما سأل . إدفعو باسم الله . وفي الزوائد إسناده ضعيف .

“Bilâl İbn Rabâh (R.A.) anlatıyor: Resulullah (S.A.S.) cem’ (Müzdelife vakfesi) gününün sabahında bana: “Ey Bilâl! Halkı sustur –veya halkı dinlet--” dedi. Sonra halka şöyle dedi: “Muhakkak ki Allahu Teâlâ, şu toplanmanızda (Müzdelife de), sizlere iyilik ve ihsanda bulunarak, kötülerinizi, iyilerinizin hatırına bağışladı. İyilerinize de dilediklerini verdi. (öyleyse) Allah’ın adıyla (buradan Minâ’ya) hareket edin.” Zevâid’de “bu hadîsin isnâdı zayıftır” denilmiştir.”⁶⁹⁰

e. el-Medinetü’l-Münevvere:

Asıl adı Yesrib olup Peygamber (S.A.S.)’in hicretinden sonra “Peygamber Şehri” manasına Medinetü’n-Nebevî’nin kısaltılmışı olarak sadece Medine denilen bu şehir, Hicaz’da hafif bir surette

⁶⁸⁹ El-Bakara 2/198-199.

⁶⁹⁰ İbn Mâceh; *Sünen*, Menâsik, 3024.

kuzeye doğru meyilli bir ovadadır. “Uhud” ve “Ayr” dağları ile çevrilmiştir.” Resulullah (S.A.S.)’in buraya hicret etmiş olması ve mübarek kabrinin burada olması ayrıca buranın şerefini arttırmıştır.

Resulullah (S.A.S.)’in Medine hakkındaki birkaç hadîsi şöyledir:

عن عاصم قال : قلت لأنس (رضى الله عنه) أحرّم رسولُ الله (صعلم) للمدينة قال : نعم ما بين كذا الى كذا لا يقطع شجرها من احدث فيها حدثا فعليه لعنة الله والملائكة والناس اجمعين.

“Hz. Aşim anlatıyor: “Enes (R.A.)’a sordum: “Resulullah (S.A.S.) Medine’yi haram (dokunulmaz) yaptımı ? “Evet şurayla şura arasının bitkisi koparılamaz (diye haram yaptı) Kim orada bir îcâd çıkarırsa Allah’ın, meleklerin ve insanların lâneti onun üzerine olsun.”⁶⁹¹

عن على (رضى الله عنه) قال : ما كتبنا عن رسول الله (صعلم) إلا القرآن ، و ما فى هذه الصحيفة ، قال : قال رسول الله (صعلم) : ألدنية حرام ما بين عا ثر الى ثور ، فمن أحدث حدثا أو آوى محدثا فعليه لعنة الله و الملائكة و الناس اجمعين ، لا يقبل منه عدل ولا صرف ، و ذمة المسلمين و احدة يسعى بها أذناهم ، فمن أحقر مسلما فعليه لعنة الله و الملائكة و الناس اجمعين ، لا يقبل منه عدل ولا صرف ، و من و الى قوما بغير إذن مواليه فعليه لعنة الله و الملائكة و الناس اجمعين ، لا يقبل منه عدل ولا صرف. لا يحتلى خلاها ، ولا يُنقَرُ صيدها ، ولا تُلتقط لُفطتها إلا لمن أشاد بها ولا يصلح لرجل أن يحمل فيها السلاح لقتال ، ولا يصلح أن يُقطع منها شجرة إلا أن يعلف رجلٌ بعيره.

“Hz. Ali (R.A.) anlatıyor: “Biz Resulullah (S.A.S.)’den Kur’ân-ı Kerîm ve şu sahifede olandan başka bir şey yazmadık... Resulullah (S.A.S.) dedi ki; “Medine Ayr dağı ile Sevr dağı arasında kalan (sınırlarıyla) haram (dokunulmazdır) dır. Kim orada bir îcadda bulunur veya îcâtçıları himaye ederse,

⁶⁹¹ Buḥārî, a.g.e., I’tsâm bi’l-Kitabi ve’s-Sünne, 7306.

Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onu üzerine olsun. Allah onun ne farz ne de nafil ibadetlerinin hiç birini kabul etmesin. Müslümanların garantisi birdir, en düşükleri bile bu garantiyi vermeye sahiptir. Kim bir müslümana garantisinde ihanet ederse, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onu üzerine olsun. Allah onun ne farz ne de nafil ibadetlerinin hiç birini kabul etmesin. Kim bir kavimle yapılan sözleşmenin üzerine sözleşme yaparsa, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onu üzerine olsun. Allah onun ne farz ne de nafil ibadetlerinin hiç birini kabul etmesin. (oranın) otu yolunmaz, av hayvanı ürkütülmez, yitik malı, ancak onu ilân edecek olan alabilir. Hiç kimseye savaş maksadıyla orada silah taşımak câiz değildir. Devenin otlamasından başka bitkisinin koparılması câiz değildir.⁶⁹²

عن جابر (رضى الله عنه) أن أعرابيا بايع رسول الله (صلى الله عليه وسلم) على الإسلام فأصابه وَعَكٌ بالمدينة ، فجاء الأعرابي إلى رسول الله (صلى الله عليه وسلم) ، فقال : أقتني بيعتي ، فأبى رسول الله (صلى الله عليه وسلم) ، ثم جاءه فقال : أقتني بيعتي ، فأبى ، فخرج الأعرابي ، فقال رسول الله (صلى الله عليه وسلم) : إنما المدينة كالسكر تنفى خبثها وتضع طيبها . قال : و في الباب عن أبي هريرة . قال : وهذا حديث حسن صحيح .

“Câbir (R.A.) anlatıyor: Bir bedevî Resulullah (S.A.S.)’e İslâm üzere beyat ettikten sonra Medine’de ona güneş çarparak yormuştu. Bunun üzerine bedevî Resulullah (S.A.S.)’e “beyatımı geri ver” dedi Resulullah (S.A.S.) imtina’ etti. Bedevî bir daha “beyatımı geri ver” dedi. “resulullah yine imtina’ etti ve bedevî çıktı. Resulullah (S.A.S.)’de dedi ki: “Medine (ateş) körüğü gibidir. Kötülükleri giderir ve iyilikleri saflaştırır.” (Ebû İsâ) dedi ki: Bu konuda Ebû Hüreyre’den de bir rivâyet vardır ve bu hadîs ise “hasen-sahîh” tir.⁶⁹³

⁶⁹² Ebu Davud, *Sünen*, el-Menasik, 2034-2035.

⁶⁹³ Tirmizî, *Sünen*, el-Menâkıb, 3920.

عن أبي هريرة (رضي الله عنه) عن النبي (صعلم) قال : ما بين بيتي و منبري روضة من رياض الجنة. قال : هذا حديث حسن صحيح.

“Ebu Hüreyre (R.A.) anlatıyor: Resulullah (S.A.S.) dedi ki; Evim ile minberim arası cennet bahçelerinden bir bahçedir.” (Ebû İsâ) dedi ki: Bu “hasen-sahîh” bir hadîstir.⁶⁹⁴

عن علي بن أبي طالب قال : خرجنا مع رسول الله (صعلم) حتى إذا كنا بِحَرَّةِ السَّقِيَا الَّتِي كَانَتْ لِسَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَاصٍ ، فَقَالَ : رَسُولُ اللَّهِ (صعلم) : اتَّقُوا بَوْضُوءَ ، فَتَوَضَّأَ ثُمَّ قَامَ فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ ، ثُمَّ قَالَ : اللَّهُمَّ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ عَبْدَكَ وَخَلِيلَكَ وَدَعَا لِأَهْلِ مَكَّةَ بِالْبِرَّةِ ، وَأَنَا عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ أَذْهَبُكَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ أَنْ تَبَارَكَ لَهُمْ فِي مَدِينِهِمْ وَصَاعِهِمْ مِثْلَى مَا بَارَكْتَ لِأَهْلِ مَكَّةَ مَعَ الْبِرَّةِ بِرَكَّتَيْنِ . قَالَ : هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ.

“Hz. Ali (R.A.) anlatıyor: “Resulullah (S.A.S.) ile beraber Sa’d İbn Ebî Vaqqas’a ait taşlık bir araziye kadar geldiğimizde abdest almak için su isteyip abdest aldı ve kalkıp kibleye dönerek şöyle dedi: “Allahum! İbrâhîm senin kulun ve dostudu, Mekke ehli için bereket duası yaptı. Ben de senin kulun ve resulunum. Medine ehlinin bereketi için sana yalvarıyorum. Oradaki ölçü ve tartılarında Mekke ehlinin bereketinin iki katı bereketli kıl!” (Ebû İsâ) der ki: Bu “hasen-sahîh” bir hadîstir.⁶⁹⁵

ea. Kubâ Mescidi:

Medine yakınında bulunan Kubâ köyündeki Mesciddir. Allah Teâla bu mescit hakkında şöyle buyurmaktadır:

لا تقم فيه ابدا لمسجد اسس على التقوى من اول يوم احق ان تقوم فيه فيه رجال يحبون ان يطهروا و الله يحب المطهرين.

⁶⁹⁴ Tirmizî, *Sünen*, el-Menâkıb, 3916.

⁶⁹⁵ Tirmizî, *Sünen*, Kitabü'l-Menâkıb, 3914.

“(Dırar mescidinde) hiçbir zaman namaz kılma! Tâ ilk günden beri takvâ üzere kurulmuş bulunan mescitte namaz kılman daha uygundur. Orada temizlenmeyi seven kimseler vardır. Allah’ta temizlenenleri sever.”⁶⁹⁶

Âyette bahsi geçen “takvâ üzerine kurulu mescid” ubâ mescididir.”⁶⁹⁷

Bu mescit hakkında Resulullah (S.A.S.) şöyle buyurmuştur:

عن أبي أمامة بن سهل بن حنيف قال: قال أبي: قال رسول الله (صعلم): من خرج حتى يأتي هذا للمسجد مسجداً قباء فصلى فيه كان له عدلٌ عمرة.

“Ebu Ümame İbn Sehl İbn Hünef babasından rivâyetle anlatıyor: Resulullah (S.A.S.) dedi ki; Kim bu mescide kadar çıkıp gelirse ve içinde namaz kılsa sevâbı umre yapmış kadardır.”⁶⁹⁸

eb. Uhut Dağı:

Medine yakınındaki bu dağ hakkında Resulullah (S.A.S.) şöyle buyurmuştur:

عن أنس بن مالك (رضى الله عنه) أن رسول الله (صعلم) طلع له أحد فقال: هذا جبل يحبنا ونحبه، اللهم إن إبراهيم حرم مكة وإن أحرمتها ما بين لا بينها. قال: هذا حديث حسن صحيح.

“Enes İbn Mâlik (R.A.) anlatıyor: Uhut dağı görününce Resulullah (S.A.S.) dedi ki; “Bu dağ bizi, biz de onu seviyoruz. Allahım İbrâhîm Mekke’yi harâm (dokunulmaz) yaptı, bende bu iki (dağın) yakası arasını harâm yaptım.” (Ebû İsâ) der ki: “Bu “hasen- sahîh” bir hadîstir.”⁶⁹⁹

⁶⁹⁶ Et-Tevbe 9/108.

⁶⁹⁷ Bkz. İbn Keşîr, *a.g.e.*, II, 336.

⁶⁹⁸ Nesâî, *Sünen*, Mesacid, 698

⁶⁹⁹ Tirmizî, *Sünen*, Menâkıb, 3922.

ec. Zü'l-Hüleyfe:

“Âbâr-ı Ali” adıyla bilinen, Medine’ye 11 km. uzaklıktaki ve Mekke’ye de en uzak mîkât sınırındır.

Resulullah (S.A.S.) burası hakkında şöyle buyurmuştur:

عن عبد الله بن عمر عن رسول الله (صعلم) : أنه و هو في المعرس بذى الحليفة أتى فقيل له : إنك ببطحاء مباركة.

“Abdullah İbn Ömer (R.A.) anlatıyor: “Ben ve Resulullah(S.A.S.) Zü'l-hüleyfe’de istirahatgâhta iken kendisine gelinip; “sen mübarek bir ovadasın” denildi.”⁷⁰⁰

ed. el-Akîk:

“Medine’nin güneybatısında bulunan bir vadidir.”⁷⁰¹

Resulullah (S.A.S.) burası hakkında şöyle buyurmuştur:

عن عكرمة ، قال : سمعت ابن عباس يقول : حدثني عمر بن الخطاب أنه سمع رسول الله (صعلم) يقول : أتاني الليلة أت من عند ربي عز وجل . قال : وهو بالعقيق

فقال : صل في هذا الوادي المبارك ، و قال : عمرة في حجة.

“Hz. İkrime İbn Abbas’tan o da Hz. Ömer (R.A.)’ da rivâyrtlr anlatıyor: Resulullah (S.A.S.) Akîk’te iken dedi ki; “Bu gece Rabbim azze ve celle’den bir elçi bana gelerek, bu mübârek vadide namaz kıl ve hac içinde umreye (niyet et)” dedi.”⁷⁰²

f. Beytü'l-Mukaddes ve Çevresi:

⁷⁰⁰ Nesâî, *Sünen*, Menasik, 2658.

⁷⁰¹ Bostan, İdris, “Akîk” madd. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1989, II, 263.

⁷⁰² Ebu Davud, *Sünen*, Menasik, 1800.

Beytü'l-Muaddes ya da Beytü'l-Mağdis şekillerinde telaffuz edilip el-Mescidü'l-Akşâ'nın içinde bulunduğu "el-Şuds şehrinin diğer bir adıdır."⁷⁰³

Allah Teâlâ bu mübârek şehir hakkında şöyle buyurmaktadır:

سبحان الذى اسرى بعبدہ ليلا من المسجد الحرام الى المسجد الاقصا الذى باركنا حوله لئريه من اياتنا انه هو السميع البصير.

"Kulunu bir gece Mescidü'l-Haram'dan bir kısım âyetlerimizi göstermek için çevresini mübarek kıldığımız Mescidü'l-Akşâ'ya götüren Allah bütün noksanlıklardan münezzehtir. Muhakkak ki O, her şeyi görür ve işitir."⁷⁰⁴

"El-Akşâ olarak isimlendirilmesinin sebebi, Mescidü'l-Haram'a mesafece uzak oluşundandır."⁷⁰⁵

Burası hakkında Resulullah (S.A.S.)'den rivâyet edilen hadislerden bir kaç şöyledir:

عن أبي سعيد الخدرى قال: قال رسول الله (صعلم): لا تشد الرحال إلا إلى ثلاثة مساجد: مسجد الحرام، و مسجدى هذا، و مسجد الأقصى. قال: أبو عيسى:

هذا حديث حسن صحيح.

"Ebu Saîd el-Hudrîyy anlatıyor: Resulullah (S.A.S.) dedi ki; "Mescidü'l-Akşâ, Benim bu mescidim ve Mescidü'l-Haram hariç (ibadet niyetiyle) başka hiçbir mescide yolculuk yapılamaz." Ebû İsa der ki: "Bu "hasen-sahîh" bir hadîstir."⁷⁰⁶

عن ميمونة مولاة النبي (صعلم) أنها قالت: يا رسول الله، أفتنا في بيت المقدس، فقال: اتوه فصولا فيه. (و كانت البلاد إذ ذاك حربا) فان لم تأتوه و تصلوا فيه

فابعثوا بزيت يسرح في قناديله.

⁷⁰³ Fîrûzâbâdî, a.g.e., I, 773.

⁷⁰⁴ El-İsrâ 17/1.

⁷⁰⁵ Süyûtî ve el-Mağhallî, a.g.e., I, 226.

⁷⁰⁶ Tirmizî, Sünen, Ebvabu's-Sala, 326.

“Hz. Meymune (R.A) anlatıyor: Resulullah (S.A.S.)’e, “Beytül-Muqaddes hakkında bize bilgi ver” dedim. Dedi ki; “Gidin içinde namaz kılın! –ki o zaman orası darü’l-harbtî— eğer gidemezseniz kandillerinde yakılsın diye zeytin yağı gönderin.”⁷⁰⁷

g. Şâm (Suriye):

“Şam için Arapça da “Dımaşk” ismi kullanılır. Şam; Suriye ve Şam’ın genel bir ismidir.”⁷⁰⁸

Kurân’da Şam hakkında şöyle buyrulmaktadır:

و نجيناہ و لوطا الى الارض التي باركنا فيها للعالمين

“Onu Lût ile beraber kurtarıp, bütün insanlar için kutlu kıldığımız topraklara ulaştırdık.”⁷⁰⁹

“Bu bereketli ülke Şam (Suriye ve Filistin) bölgesidir.”⁷¹⁰

Peygamber Efendimiz (S.A.S.)’de Şam hakkında şöyle buyurmuştur:

عن عبد الله بن عمرو ، قال : سمعت رسول الله (صعلم) يقول : ستكون هجرة ، فخير أهل الأرض أئمة مهاجر إبراهيم ، و يبقى في الأرض شرار أهلها تلفظهم أرضوهم ، تقذروهم نفس الله ، وتحشرهم النار مع القرده و الخنازير.

“Abdullah İbn Amr anlatıyor: Resulullah (S.A.S.)’in şöyle dediğini işittim: “Hicretten sonra bir hicret daha olacaktır. Yeryüzünün en hayırlıları, Hz. İbrâhîm’in hicret ettiği yere hicret edenlerdir. (Bundan sonra) yer yüzünün en şerlileri kalır. Kaldıkları yerleri onları dışarı fırlatır ve Allah’ın zâtı da onları hoş karşılamaz. Ateş te onları maymun ve domuzlarla beraber bir araya toplar.”⁷¹¹

⁷⁰⁷ Ebu Davud, *Sünen*, Salat, 457.

⁷⁰⁸ Kutluay, *a.g.e.*, s.94.

⁷⁰⁹ El-Enbiyâ 21/71.

⁷¹⁰ İbn Keşîr, *a.g.e.*, III, 161.

⁷¹¹ Ebu Davud, *Sünen*, Cihad, 2482.

عن ابن حمرآلة ، قال : قال رسول الله (صعلم) : سيصير الأمر إلى أن تكونوا جنوداً مجندة جند بالشام و جند باليمن و جند بالعراق . قال ابن حمرآلة : خر لي يا رسول الله إن أدركت ذلك ، فقال : عليك بالشام فإنها خيرة الله من أرضه ، ينجي إليها خيرته من عباده فاما إن أبيتم فعليكم بيمنكم ، و اسقوا من غدركم ، فان الله توكل لي بالشام و أهله .

“İbn Hâvale (R.A.) anlatıyor: Resulullah (S.A.S.) dedi ki; “Yakında işler, sizin çeşitli ordulara ayrılmamız şeklinde olacak. Bir ordu Şam’da, bir ordu Yemen’de, bir ordu da Irak’ta olacak.” İbn Hâvale: “Yâ Resulallah o zamana yetişirsem benim için (birini) seçiver.” Dedim. (Resulullah (S.A.S.) dedi ki; “Sen Şam’ın ordusunu seç. Şâm yer yüzünde Allah’ın en hayırlı yeridir. Kullarından hayırlı olanları oraya seçer. Ama Şam’a gitmek istemezseniz, Yemen’i tercih ediniz ve havuzundan içiniz. Allah Şâm ve Şâm lıları koruyacağına dâir bana söz verdi.”⁷¹²

عن زيد بن ثابت (رضى الله عنه) قال : كنا مع رسول الله (صعلم) نؤلف القرآن من الرقاع ، فقال : رسول الله (صعلم) : طوبى للشام ، فقلنا : لآى ذلك يا رسول الله ؟ قال : لأن ملائكة الرحمن باسطة أجنحتها عليها . قال : هذا حديث حسن غريب إنما نعرفه كم حديث يحيى بن أيوب .

“Zeyd İbn Sâbit (R.A.) anlatıyor: Resulullah (S.A.S.)’in yanında Kur’ân’ı kağıt parçalarına yazarken dedi ki; Ne mutlu Şâm’a. Dedik ki; neden ya resulallah ? Çünkü Allah’ın melekleri kanatlarını oranın üzerine germişlerdir.” (Ebû İsâ) der ki: Bu “hasen-ğarîb” bir hadistir. Çünkü biz (bu şekli olan) Yahyâ İbn Eyyûb’un hadîsinden başka bir (rivâyet zinciri) şekliyle bilmiyoruz.”⁷¹³

3. Âyet ve Hadîslerin Değerlendirilmesi:

Hadis kitaplarına baktığımızda “kutsal zaman ve mekan” larla alakalı yüzlerce sahîh, zayıf hatta mevzu hadis bulmak mümkündür. Bütün bunların arasından hadis tekniğiyle ayıklama yapmak çok uzun bir uğraş isteyeceğinden konuyu dağıtmadan onlarca hadis kitabı arasında, hadislerinin bütününe yakını sahîh kabul edilen “Kütübü Sitte” den hadisleri tahrîc etmeyi daha uygun gördük.

⁷¹² Ebu Davud, *Sünen*, Cihad, 2483.

⁷¹³ Tirmizî, *Sünen*, Menâkıb, 3954.

Tesbit ettiğimiz başlıkların altında sunulan hadisleri, sahîheynde rivâyet edilenleri sahîh kabul edip, sünen sahiplerinin rivâyetlerinde ise kendi değerlendirmelerini hadîse ekledik. Bu nedenle yeniden bir değerlendirme yapmayı uygun görmüyoruz.

Ancak şurası muhakkaktır ki; bu konu, hakkında en çok hadis uydurulan bir konudur. Zayıf hadisler şöyle dursun her bir konuyla alakalı vaaz ve irşad kitaplarında onlarca mevzu hadis bulmak mümkündür. Maalesef yıllarca “terğîb—terhîb” gayesiyle iş adeta çığırından çıkarılmış, din adına Hz.Peygambere büyük iftiralar atılmıştır. Meselâ, yığın yığın kaza namazlarına rağmen halka nice “yüz rekatlık namaz” lar kıldırılmıştır.

Sahîh haber karşısında *صحتنا و اطاعتنا* deyip, senedi belli olmayan rivayetlere Kur’ân ve Sünnet ölçüleriyle temkinli bakmaktan başka her yol, Allah ve Peygamber adına yanlış din îcâd edenlere ortak olmak demektir. Bundan Allah Teâlâ’ya sığınırız.

Gerek âyet ve gerekse hadislerde zikredilen bu mukaddes zaman ve mekanların varlığının Allahu Teâlâ katında bazı hikmetlere mebnî olduğu muhakkaktır. Nitekim bu zaman ve mekan dilimleri, Allah’ın rahmet ve mağfiretinden daha çok nasiplenmek, O’nun rızasına uygun davranışları daha yoğun yapmak ve ruhen yenilenebilmek için kullara tanınan bir fırsattır.

Bir denge dini olan İslâmiyette ifrat ve tefrît menedilmiştir. Günlerce namaz kılmayan bir cemiyete “bu gece yüz rekat namaz kılın cennet size vaciptir.” demek İslâmiyetin kendi ruhuna zaten ters düşer. Çünkü Allah’ın affi ibadete bağlı olmadığı gibi, azabı da günaha bağlı değildir. “O dilediğini azp, dilediğini de affeder.” Bununla birlikte emredilen ibadetler de O’nun rahmetini celp, azabını defetme hususunda önemli bir yer teşkil ederler.

⁷¹⁵ Topaloğlu, Aydın, *Ateizm ve Eleştiri*, Ankara, 1999, s. 118.

⁷¹⁴ Kutluay, a.g.e., s. 124.

İfade edildiği gibi inanamak sadece zihni bir faaliyet değildir. Zihni yönüyle birlikte imanın psikolojik bir boyutu da vardır. Psikolojik yönü bulunmayan imandan zaten söz edilemez. Fıtratında bu duygular bulunan her insan için din kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. İnsanların stres ve depresyonlardan kurtulup ruhen sıhhatli bir hayat yaşayabilmeleri için bu ihtiyacı giderilmesi zaruridir.

sadece akti bir faaliyet olmayıp yaşaması gereken derüni bir tecrübe⁷¹⁵ olmasının isbatıdır. İfade edildiği gibi inanamak sadece zihni bir faaliyet değildir. Zihni yönüyle birlikte imanın psikolojik bir boyutu da vardır. Psikolojik yönü bulunmayan imandan zaten söz edilemez. Fıtratında bu duygular bulunan her insan için din kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. İnsanların stres ve depresyonlardan kurtulup ruhen sıhhatli bir hayat yaşayabilmeleri için bu ihtiyacı giderilmesi zaruridir.

Bunun yanında, Allah Teâlâ insana beş duyu, düşünce, tasavır, rüya, tahayyül, his, illham, kalp, gönül, vicdan, anlama ve anladığını ifade edebilme gibi bir çok özellikler vermiştir. Bütün bunlarla yaşanamaz ve istenemez ama var olan bir çok şeyler ihmal edilmiştir.

4. Günümüzde Kudsîyet Kavramı ve Psikolojik Boyut:

İnsanın ruhi yapısı herkesçe bilinen "Tanrı Kavramı" na iman etmek için yeterli bir kanıttır. İnsan sadece biyolojik fonksiyonlara sahip bir varlık olmadığı gibi, bilgisayar makinesi gibi de duygusuz değildir. O ne bir hayvan gibi sadece yeme—içme ve şehveti arzularını tatmin eden ne de hiçbir şeye alaka duymayan bir makinedir. O geçmişin ızdırabını ve geleceğin endişesini yaşayan, ebedi olmaya istiyak duyan bir varlıktır. Bunun da manası şudur: Talep matlubda dalalet eder. Çünkü olmayan bir şey atmosferi sokmak⁷¹⁴ için bu zaman ve mekânları seçmiştir.

Butün bunlardan anlaşılıyor ki; Allah Teâlâ kulların sıfatlarının sınırlı olmasından dolayı onların kendisiyle olan irtibatlarının kopmaması için zaman ve mekâna bazı sınırlar koymuş ve ara sıra bu zaman ve mekânlarda irtibatın güçlendirilmesi imkanı tanımıştır. Yoksa Allah nezdinde zaman ve mekânların değeri eşittir. O sadece mağfirat gayesiyle, "bir bakıma insanların dikkatini ona çekmek ve farklı bir

Bu ihtiyaçlara ayrıca ölüm ve yok olma korkuları da eklenince hayat içinden çıkılmaz bir hal alır ve bu korkular kişinin şahsiyet gelişmesini engeller. Bundan sonra Allah' sığınıldığı ve bu korkular "Tanrı Korkusu" olarak yüceltildiği zaman şahsiyetin gelişmesi engellenmemiş ve stresten kurtulmuş olunur.

İnsanların yeme—içme, cinsî münasebette bulunma ve emniyette olma ihtiyaçlarının yanında aidiyyet ihtiyacı da vardır. Fizyolojik ihtiyaçlar malum yollarla giderildikten sonra aidiyyet ihtiyacı ancak ölüm korkusu karşısında insanın Tanrı'ya aid olduğuna inanılması, zorlukları aşmak ve tahammül için de Tanrı'ya sığınmasıyla olur. Böylece insan bir kutsala inanmak zorundadır.

Bahsi geçen ihtiyaçların karşılanması ve insanın hayatında başarılı olması için "kutsal" ın hak veya bâtıl olması önemli değildir. Önemli olan kişinin o kutsala olan bağlılık derecesidir. Puta inanan Allah'a inanandan daha kuvvetli inaniyorsa, Allah'a inananı ezebilir. Çünkü îmân inanan kişide değer bulur. Yani îmân haklılığına veya bâtıllığına göre değil, kuvvetine göre tesir bırakır.

Asrımızda dinî bakımdan yaşanan bunalımın sebebi, teknolojinin yalnızlığa ittiği insanların zaten Rönesans ile yıktırılan îmandan mahrûm kalması ve sözü edilen ihtiyaçlarını karşılamak için kendi başına çırpınıp şirk bataklıklarından kurtulamamasıdır.

Önceleri birlikte yaşanırdı, dostluklar kurulur, yardım alınır ve başkalarına yardım edilirdi. XX. Asırda gerçekleşen sanayî' devrimi bir çok nimetiyle birlikte insanları bencilleştirdi. Bu bencilleşme sonucu insanlar cemiyet içinde yalnızlaştılar. Çünkü, teknoloji bireyi örgütlenmekten uzaklaştırıp daha da bireyselleştiriyor. Bu yalnızlık zaman içinde kişiyi bunalıma çekti ve kişiyi psikiyatri kliniklerinde tedaviye muhtaç bıraktı. Zaten postmodernizm, insanın düştüğü bu yalnızlığı, çaresizliği ve Rönesansın yıkmış olduğu îmânın yerine koymaya çalıştığı insanın kendi kendine yetmemezliği gidermek için

gündeme gelmiştir. Batılı ülkelerde maddî refah seviyesinin çok yüksek olmasına karşın intihar oranının da en fazla olması bunun apaçık göstergesidir. Asrımız insanı da düşmüş olduğu bu yalnızlıkta sığılacak bir melce' arayışındadır. Malumdur ki ruhî bunalımlar sonucu ihtiyaç duyulan arayışlar mecrasını bulamazlarsa sapar, içki ve uyuşturucu alışkanlığına döner. İçki ve uyuşturucuda medet arayanlar ise daha da yalnızlığa itilir ve tamamen dostsuz kalırlar. İnanç buhranı yaşayan toplumlardaki uyuşturucu mücadelesi ve kullanım yaşının çok aşağılara düşmüş olması ifadelerimizin en güzel isbatıdır. Görüntüyor ki; muasır medeniyeti(!) yakalamış olan insanlar içine düşmüş oldukları bu girdaptan ve yalnızlıktan köpekleri arkadaş edinerek kurtulmaya çalışıyorlar. Ne kadar başarı sağlanır ? Aynı bir konudur...

Yukarıda insanların yemek—içmek, korkulardan emîn olmak, cinsî münasebette bulunma ve aid olduğu yere bağlanıp îmân etmek gibi şeylere muhtaç olduğunu, Rönesans ile birlikte “Tanrı İnancı”nın yıkılıp yerine insanın konulmaya çalışıldığını dolayısıyla zayıf olan insanın da bu ağır yükün altından kalkamayıp inanç boşluğu, korku ve yalnızlıklarıyla başbaşa bırakılıp bunalıma itildiğini ifade etmiştik. Muhakkaktır ki doğru ve hakikat olan şeylerden mahrum kalan insan kurtuluşu başka yerlerde arayacak ve ihtiyaçlarını sağlıksız bir şekilde karşılayacaktır. “Bu gün insanların sevgiyi erotizmde boşuna arama zavallılığına düşmelerinin ve bunun bir sonucu olarak toplumlarda, kalbi boş, inançsız ve dolayısıyla mutsuz kişilerin sayılarının giderek artmasının suçluları arasında Sigmund Freud adının en başta bulunduğu kesindir.”⁷¹⁶

İmânın horlanarak üstü örtüldükten sonra ihtiyaçlar, korkular ve ızdırapların karşısındaki tahammülsüzlükle çırpınan insan, inanç boşluğunun doğurduğu psikolojiyle yanlış yerlere teveccühen bu ihtiyaçlarını karşılamaya kalkışmıştır. Niceleri türbeleri ve ölüleri putlaştırıp onlardan medet ummuş ve bu yolla cahiliye devrindeki gibi Allah ve peygamber adına cinayetler işlemişlerdir. Çünkü ancak Allah

⁷¹⁶ Pierre Debray—Ritzen, *Freud Skolastiği*, trc. A. Fikret Gökdemir, A. Çetin Ertürk, Ankara, 1991, XVIII.

için lâıyk olan ibadet ve istianeyi kullara veya nesnelere tevcîh etmek, veya Allah korkusu ve peygamber sevgisinden dolayı kullara tevessül etmek îmânı katleden birer cinayettirler.

Zamanımızda her tarafta dolup taşan türbeler, bu türbelere mum yakmak, çaput bağlamak, onlara yalvarmak, evlad ve rızkı onlardan istemek ve adak adamak...vs. ibadetler ve bu ibadetlerden sonra toplumda huşu ve huzur bulmayanların sayısının gün geçtikçe çoğalması Rönesanstan beri sözüml ona bilimsel(!) çalışmaların ve din ile ilmi düşman gibi gösterme çabalarının sonucu değildir ?

Halbu ki, Din — ilim tenakuzunu iddia eden kişilerin bahsini ettikleri şey, “ilim” değil, “bilim” dir. İlim, dinden kaynaklanıp insanların dünya ve ahiret saadetini gâye edinir ve bu saadetin ancak sırat-ı müstakîm olarak ifade edilen şerefli bir hayatla elde edileceğini bildirir. Bilim denilen şey ise, kendisine biçilen elbise, yüklenen fonksiyon ve kazandırılan mânâ ile karanlıklar, kaos ve karadelikler manzumesidir. İlim, dinden (özellikle İslâm’dan) doğup büyümüş, aslını ve çekirdeğini îmandan almışken, bilim, rasyonalizmiyle, pozitivizmiyle kendine yetemeyeceğini anlayamayacak kadar selâmetten uzaklaşmış aklın mahsuludur. Bu bilim, hakikatı ve bütün hakikatlerin kaynağı olan mutlak hakikatı inkârla işe başlar ve hatalar, yanlışlar, teoriler üzerinde gide gide güya doğruya varmaya çalışır. Oysa, elde bütün yanlışların gösterileceği, bütün gerçek dışıların tartılacağı bir hakikat olmadan, doğruya nasıl varıla bilir ? Her şeyi değişir gören bilim, bir “Değişmez” in varlığını kabul etmeden, değişmeler ve değişenler üzerinde nasıl çalışabilir ? Değişmez kaideler ve sabit hakikatler olmadan, deneyin, tecrübenin ve gözlemin halledeceği hiçbir şey yoktur. Onlarla insanın dünyasını aydınlatmak mümkün değildir.

“Bilimin el yordamıyla üzerinde çalıştığı kainat, esasen Cenâb-ı Hakk’ın kudret ve iradesiyle yazdığı ve bir plan, program, ölçü ve dengeye göre tanzim ettiği eşya ve hadiseler kitabı, gerçek ilimler ise, Allah’ın kainattaki icraatından, kainattaki ilâhî kanunlarla eşya ve hâdiselerin münasebetinden süzölmüş raporlardan ibarettir. Bundan başka, Allah’ın bir de Kelâm sıfatından gelen Kur’ân kitabı vardır

ki, Allah bu kitabıyla kâinatı anlatır, kainattaki eşya ve hadiselere ışık tutar. Kainatı bir düzen ve ahenk içinde kuran Yaratıcı, kurduğu bu düzeni Kur'ân'la ifade eder. İnsan da bu iki kitabın bir başka biçimde yazılmış şeklidir. Kur'ân, kâinat ve insan, bu şekilde Allah'ın isim ve sıfatlarının değişik şekillerde tecelligâhı olarak birbirleriyle fevkalâde bir iç bağlantı halinde, birbirlerini şerh ve izah eden ve neticede Allah'ı tanıtan üç küllî muarrif, üç küllî kitaptır. Şimdi bu üçü nasıl birbirine ters olabilir, nasıl birbirini nakzeder ve nasıl birbirinden ayrı düşünülebilir ?⁷¹⁷

“İnsan gerçek ilmi, kainatı ve Kur'ân'ı okuyarak elde eder; elde ettiği bu ilim neticesinde veya değişik bir yolla önce kendini tanır, sonra da kâinatı ve Kur'ân'ı okur. Kâinat, ilimler ve Kur'ân, tıpkı bir insanın iki gözüyle bakışı gibi ileride bir noktada birleşirler. Nasıl bir insanın iki gözü farklı bakmaz ve farklı bakışa sahip değilse, Kur'ân ve gerçek ilimler de, aynı şekilde birbirinden farklı değillerdir. Bu mevzûda ileri sürülen farklılık, sadece bunu ileri sürenin bakışındaki şaşılığı ele verir. Öyleyse ilk düzeltilmesi gereken, bu tür bakış çarpıklıklarıdır. Lâbaratuvarda kâinata, eşya ve hâdiselere Kur'ân'ın adesesıyla bakabilen mânâ ve ışık insanları, ilimleri gerçek yerine oturtacak, ilimleri ve insanlığı “bilim” in götürüp bıraktığı çıkmazdan kurtaracak ve Yahudi maddeciliğiyle, Hristiyan spiritüalizmine son vereceklerdir. Biz, sadece Kur'ân'ı okuyup kâinat kitabını bir yana bırakamayacağımız gibi, Kur'ân'ı bırakıp, akılları kâinatta boğarak kaba, katı ve soğuk materyalizme de yol açamayız.”⁷¹⁸

İslâm'ın bakış açısı budur. Bir taraftan Allah Teâlâ'nın mahlukatının incelendiği ve bu muazzam yaratılmanın tercümanı olan bütün ilim dallarını benimsetmek, diğer taraftan da dareyn saadetine götüren bütün yolları aydınlatan Kur'ân'a sarılmak. İşte İslâm'ın insanlıktan sahip olmalarını istediği yüce idealin özeti budur.

⁷¹⁷ Yılmaz, İrfan ve arkadaşları, *Yeni Bir Bakış Açısıyla İlim ve Din*, İstanbul, 1998, I, 60.

⁷¹⁸ İrfan ve arkadaşları, *Yeni Bir Bakış Açısıyla İlim ve Din*, İstanbul, 1998, I, 62.

“Batıda din, hiçbir zaman bütünüyle hayatı kuşatamamış ve hayata hayat olamamıştır. Dün de bugün de kiliseden çıkan, yine kendi küfür, küfran ve bataklık dünyasına dalmaktadır. Üç asırlık safvet döneminden sonra Hristiyanlığın Constantinus (280-337) tarafından kilisenin loş ve sevimsiz duvarları arasına hapsedilmesi ve esasen tahrife uğrayan İncil’in yanı sıra yine muharref Tevrat’ın da “Kitab-ı Mukaddes” olarak kabul edilmesi neticesinde, günlük birkaç ahlâkî kaide dışında dinin Avrupa insanına vereceği bir şey kalmamıştır. Bu sebeple, batılı ilmi bizden alırken, mânâsından ve gerçek muhtevâsından tecerrüt ettirerek almış ve Rönesans’la birlikte tamamen maddî bir dünyanın dar ve katı kalıpları içine hapsedmiştir. Evet, dün inkar etmekle beraber, bugün Maurice Bucaille (1919-), Alexis Carel (1873-1944), Thomas Carlyle (1795 - 1881) ve Roger Garaudy (1913-) gibi mütefekkir ve ilim adamlarının da tirafıyla ilmi bizden aldığını kabul eden batılı, onun gerçek yönünü, Allah’a götüren bir ışık oluş keyfiyetini bir yana bırakıp, bütünüyle maddî ve karanlık bir hayatı yaşamada soğuk bir vâsıtâ haline getirmiştir. Dolayısıyla, gerçek mânâ ve muhtevâsından uzaklaştırılmış dinle, maddî tutkulara esir edilmiş bir ilmin, yani “bilim” in çatışması gayet tabii ve normaldir.”⁷¹⁹

“Meselenin bir yönü daha var. Muharref Tevrat ve İncil, ilâhî söz olma adına kendilerinde pek çok yanlış barındırmaktaydı. Daha çok kendi zamanlarındaki dinî meselelere çözüm getirmek ve “Dindar” lara hitap etmek için “din adamları” nca kaleme alınan “Kitab-ı Mukaddes”, her zamana, her seviyeye ve her mekâna hitap edici vasfıyla ilâhî dilini kaybedince, kâinatın değişmekten ve tahriften masun ilâhî hakikatlerin keşfi karşısında şüphe tozlarına ve inkar rüzgarına maruz kaldı. Meselâ, Kitab-ı Mukaddes, dünyanın yaratılışına ve insanın yeryüzüne gelişine belli ve kesin seneler biçiyor, kâinatın altı günde yaratılışını pazartesi, salı... larla ifade ediyor ve Allah-insan münasebetini Hz. Âdem (A.S.)’ın Cennet’ten çıkarılışı kıssasında — hâşâ — rakip iki kralın münasebeti gibi takdim ediyordu. Böyle bir kitabın esasen, kâinatın keşfine yönelen insana verebileceği fazla bir şey de yoktu. Sonra, batılı, ahlâkî

⁷¹⁹ Yılmaz, İrfan ve arkadaşları, *Yeni Bir Bakış Açısıyla İlim ve Din*, İstanbul, 1998, I, 64.

bakımdan da olsa dinin hayatına müdahalesine fazla mütehammil değildi. İşte, böylesi sebepler, batıda dinle ilmi birbirine hasım ve muhalif iki ayrı istikamete ve iki ayrı kutba çekti. Hristiyanlık, gelişen hayat şartları ve “bilim” adına kaydedilen ilerlemeler karşısında, taşın altında kalıp solmaya ve çürümeye yüz tutmuş ısı, ışık ve su gibi temel ihtiyaçlarını karşılamaktan mahrum bırakılmış bir yaprak misali kendi varlığını, kırık ve eksik mevcûdiyetini kabul ettirme imkânı bulamıyordu. Gün yüzüne çıkmak istediğinde ise, artık vakit çok geçti; bilim, almış başını gidiyor, eşya ve hadiseler kendisini refüze ediyordu. Elinde kala kala tek bir kuvvet unsuru kalmıştı Hristiyanlığın: Afaroz! Buna karşılık, zamanında yine kendi elleriyle taşın altına koyup hayattan tecrit ettiği ve neticede soldurduğu Hristiyanlığı, batılı bu defa reformuyla yine bizzat kendisi idam sehpasına çıkardı... Bu , afarozu bir misillemeydi. Fakat aynı sehpa İslâm’ı idam etme düşüncesi de neden ? Hiç İslâm’ın tarihinde, dünya dönüyor dediği için bir insan afroz edilmiş midir ? İslâm’dan başka hayata nasıl hayat olduğunu 11-12 asır insanlığa gösteren bir ikinci sistem gelmiş midir ? İlimler adına bütün dünyaya asırlarca muallimlik yapan İslâm’ı, ilme karşı ve gelişmeye mâni diye idam sehpasına çıkarmak, düşmanca bir garaz ve insafsızlık değildir de nedir? Yoksa bunun sebebi, İslâm’ı hayatımızdan tecritle, heva ve hevesimiz istikametinde bir hayat sürmek midir veya batının kendi menfaatleri uğruna kasten attığı bir çelmeye alet mi oluyoruz?⁷²⁰

Yoksa cinayet işleyen Ahmet’ten dolayı ismi Ahmet olan herkesi bu mahkumiyete layık mı görüyoruz? Aslında “bilim”in din karşısında aldığı tavır bundan başkası değildir. Freud’un şu açıklamaları na kadar da dikkat çekicidir: “Bir kere biz tek bir dini ve onun zengin kaynaklarını incelemiş, diğerlerine ise ışık tutmadan geçmiştik. Diğer dinler hakkında maalesef ihtisas sahibi olmadığımızdan bilgi ceremeyeceğim için özür dilerim. Bu şekilde incelememiz yarım kalmış olacağından

⁷²⁰ İrfan ve arkadaşları, *Yeni Bir Bakış Açısıyla İlim ve Din*, İstanbul, 1998, I, 65.

okuyucularımın bana anlayışla davranacağını ümit etmekteyim. Az olan bilgimle belki de İslâm'ın yahudi dininin hülâsa edilmiş bir şekli olduğu ve değişik bir tarzdaki tekrarı olduğunu zannediyorum.”⁷²¹

Freud'un bu açıklamaları, onun ve onun gibi bilim(!) adamlarının İslâmiyet hakkında Fatiha suresini bile bilemeyecek ve ilkel dinlerle birlikte Yahudilik ve Hristiyanlığın masum insanların dimağına yerleştirdikleri, menfaat ve sapıklık kokan ve tamamen efsanelere dayalı hurafelerle hakiki dinin arasını ayıramayacak kadar cahil ve kasıtlı olduklarının delilidir. Freud'un sanıldığı gibi hiçte dengeli bir kimsenin prototipi olma özelliklerini taşımadığına işaret edilmiştir. Nitekim onun ileri derecede nevrotik bir kimse olduğu ve kokain kullandığı tesbit edilmiştir. “Şuuraltı” ve “içgüdü” kavramları onun “Darwinizm” den etkilenmesinin bir sonucudur. Freud'un teorilerinde yer alan “erotizm” ve “ahlak anlayışı” ile “sebebe—netice” münasebetine yaklaşımındaki şüphaciliği, kendisinin mensup olduğu Yahudi ırkının özelliklerini yansıttığı şeklinde yorumlanmıştır. Freud'un cinsel hayatındaki tatminsizliklerin, baldızı Minna ile, onu hamile bırakmaya kadar varan yasak ilişkiler kurmasına sebep olduğu ve “Oedipus” teorisini bu gizli “yakın akraba aşkı — ensest” ilişkilerin etkisi altında kalarak geliştirdiği de ileri sürülmüştür.⁷²²

Hal böyle olunca saf ve berrak İslamiyetin böyle sapık insanların ifadelerini bilimsel(!) addedip, hurafelere ve şirke bulanmış Yahudilik ve Hristiyanlıkla aynı kefeye konulması çok talihsiz bir hadisedir. Halbuki İslâmiyet, tarihi boyunca bu tür sapıklıklarla mücadele etmiş, insanlığın ruhen ve bedenen sıhhatini istemiş ve ferdlerin ve dolayısıyla tüm toplumun aklı, malı, canı ve namusu yanında dinini de korumayı kendisine hedef tayin etmiştir. Hak dinin bu hâmililiğini kabul etmek istemeyen ve farklı bir nâmus telakkisine sahip olanlar ise, akıl, mal, can ve nâmusları yanında dinlerini de kaybetmişler ve Freud misali serseri bir hayat yaşayıp tatminsizliklerine ancak uyuşturucu ile katlanabilmişlerdir.

⁷²¹ Katipoğlu, Bedri, *a.g.e.*, İzmir, 1991, s.66.

⁷²² Bkz. Topçu, Sedat, *Freud Skolastiği*.

Bugünün insanının Allah adına yarattığı “kutsallar”, dolayısıyla içine düştüğü “şirk” tamamen Freud gibilerinin eseridir.

Oysa İslâmiyet insanda var olan korku ve endişelerini îmân, sabır ve ibadetle terbiye etmiş, cemiyeti tarihte olduğu gibi şeytana maskara olmaktan kurtarmıştır. Daha önce de ifade edildiği gibi, yaptığı helvadan putlara tapınıp sonra onu yiyen ve İslâm ile şereflendikten sonra “Hacerü'l-Esved” e “Vallahi senin bir taş olduğunu, ne bir fayda ne de bir zarar veremeyeceğini biliyorum ama Resulullah (S.A.S.) seni öpmeseydi asla öpmeyecektim” diyen, “Şeceretü'r-Ridvân” bir fetiş (put) olmasın diyerek onu kesen Hz. Ömer (R.A.)'ın davranışı hem Freud gibilere en güzel bir cevap hem de İslâmiyetin Yahudilik ve Hristiyanlık gibi olmadığına en güzel bir örnektir.

Günümüz insanının içinde bulunduğu stres, bu kadar canice icra edilen dini yıkma çabalarının bir sonucudur. Çünkü, “stresin temelinde yatan duygu “yokolma korkusudur.” Dıştan gelen bir saldırı karşısında gerek uzviyetin ve gerekse ruhun reaksiyonu, yok olma ihtimali karşısında vaziyet almasıdır.”⁷²³

“Ölüm korkusunu yenebilecek veya enazından azaltabilecek şey ölümle insanın tamamen yok olmayacağı fikridir. Bu da ruhun ölümsüzlüğünü kabullenmekle olur. Ruhun ölümsüzlüğü iki yolla ortaya konmuştur; birisi felsefi diğeri dinî yoldur.”⁷²⁴

“Filozofların ruhun ölümsüzlüğü için ileri sürdükleri delillerin doğruluğu tartışma konusudur; yani bunlar bir zorunluluk ifade etmezler. Bu bakımdan bu yolla ruhun ölümsüzlüğünü ileri sürmek inandırıcı olmamaktadır.”⁷²⁵ “Ölümle herşeyin yok olmadığı, başka bir âlemde hayatın devam ettiği fikrine inanmak ancak din yolu ile mümkündür. İçtenlikle âhiretin varlığını bildiren dinine inanan bir kişi için, ölüm bütün

⁷²³ Öner, Necati, *Stres ve Dinî İnanç*, Ankara, 1988, s.15.

⁷²⁴ Öner, a.g.e., s.19.

⁷²⁵ Öner, a.g.e., s.25.

varlığının yok olmadığı anlamına geldiği için ürkütücü olmaktan çıkar; yani stres doğurmaz. Stresin baş kaynağı olan ölüm korkusundan insan ancak din yolu ile kurtulabilir, veya en azından bu korkunun şiddetinin azalması ancak din yolu ile mümkün olur.”⁷²⁶ Nitekim, “Nevrozlara dindarlardan daha çok ateist veya agnostik kişilerde rastlandığını gösteren istatistiklere dikkati çeken yazarlar vardır.”⁷²⁷

⁷²⁶ Öner, *a.g.e.*, s.33.

⁷²⁷ Öner, *a.g.e.*, s.14.

NETİCE

Kur'an her şeyi açıklamak için indirilen bir kitap olduğundan⁷²⁸ klasik usullerle tefsir edilmesinin yanında pozitif ilimlere de ışık tutabileceği inancıyla sūreye sosyolojik ve psikolojik açıdan da bakmaya ihtiyaç hissettik. "Kutsallık" konusu sosyoloji ve psikoloji ilimlerinin bakış açılarıyla birlikte Kur'an ve Sünnet bütünlüğü içinde ele alınıp incelendiğinde bu ilimlerin ne kadar eksik ve yanlış değerlendirmelerde bulunduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Çünkü mezkur ilimler hep İslâmiyeti hesaba katmadan değerlendirmelerde bulunmuşlar, maalesef berrak İslâm ile muharref veya bâtil dinler aynı potada görülmüşlerdir. Halbuki bu ilimlerin yanlış gördükleri akideleri İslâm'da yanlış görmüş ve tarih boyunca hep bunlarla mücadele etmiştir. Buna rağmen İslâmiyet ile bu bâtil akideleri aynı kategoriye sokmağa çalışmak cahillik veya klasik Yahudi zihniyatının bir devamıdır.

Prof. Dr. Maurice BUCAILLE'de konuyla alakalı olarak şu dğerlendirmeyi yapmaktadır: "Kur'an ile bilim arasında, ortak tarafların bulunması, ilk bakışta insanı hayrette bırakır. Zira bu ikisi arasında uyumsuzluk değil, uyum vardır. Bilimin, kendi sahasına ait olduğunu iddia ettiği din dışı incelemelerle bir din kitabını karşılaştırmak, çağımızda bir çok kimsenin nazarında tuhaf sayılmaz mı? Nitekim bugün – tabiatıyla bazı istisnalar dışında— bir çok maddeci nazariyeler içinde yüzen bilim adamları, genel olarak, dîni konulara karşı ya ilgisizdirler ya da alay edici bir tavır takınırlar. Onlar ekseriya bu konuların efsanelere dayandığını düşünürler. Kaldı ki, bizim Batı ülkelerinde, bilim ile dinden bahsedilince, yalnız Yahudilik ve Hıristiyanlık akla gelir, fakat İslâm'ın da bu alana dahil edilmesi pek düşünülmez. Ayrıca, İslâm hakkında –hem de yanlış anlayışlar üzerine kurulmuş— o kadar çok gerçek olmayan hüküm yayılmıştır ki, günümüzde; İslâm'ın gerçek mahiyeti hususunda bir fikir edinmek iyiden iyiye zorlaşmıştır."⁷²⁹

⁷²⁸ Bkz. en-Nahl 16/89.

⁷²⁹ Bucaille, Maurice, *Tevrat, İnciller, Kur'an-ı Kerim ve Bilim*, trc.:Suat Yıldırım, İzmir, ts., s.135.

İmân, soyut bir şey olduğundan matematiksel isbatlar gibi isbatlanamazlar. Yâni pozitif ilimlerle imân ve imân ile birlikte var olması gereken “kutsallar” açıklanamazlar. Bu ilimlerle “Allah inancı” ve dolayısıyla “kutsallık mefhumu” isbatlanamazsa inkar da edilemezler. Kaldı ki, pozitif ilimlerle varlıkları bilindikleri halde tarif edilemeyen nice matematiksel değer vardır: 0 (sıfır), eksi sonsuz, artı sonsuz... gibi.

Hem sonra imânı ve kutsalı anlayabilmek için onu yaşayan insanın sosyal ve psikolojik yapısını iyice bilmek ve ona göre hareket etmek lazımdır. Yoksa imân etmeden ve imân edenlerin psikolojik durumunu yaşamadan bir şeyler iddia etmeye çalışmak hiçbir fayda sağlamaz.

Evet imân edilen değerleri isbat etmek için önce imân etmek lâzımdır. Çünkü kelâm ilminde “tekafüü'l-edille” prensibiyle de ifade edildiği gibi inanmanın ve inanmamanın delileri eşittir. Bu nedenle önce imân edilir sonra da bu imân delillere dayandırılır.

İnsanların iç âleminde ihtiyaç duyulan kutsal mefhumunu ve onun hissettirdiklerini anlamak, iyice tedkik etmek ve bundan hareketle sonuca varmaya çalışmak lazımdır. Oysa adına bilimsel dedikleri araştırmalarla ne Freud ne Eliade ne de bir başkası elle tutulur bir şey ortaya koyamamışlardır. Bunların yaptıkları ancak kendi kişiliklerini ifade etmekten ibarettir. Freud'un baldızıyla cinsî münasebette bulunduğu ve bir eroinman olduğunu daha önce anlattığımız için tekrarlamaya gerek görmüyoruz. Zaten, “O'nun başlıca buluşu olan “Şuuraltı Teorisi” ve onun psikanalize uygulaması ile dinî hayatın yapısı ve kaynağı konusundaki teorik anlayışların arasını ayırmak gerekmektedir. Psikanalistler ve birkaç heyecanlı amatörler hariç “Totem ve Tabu”daki takdim edilen teoriyi ilimî dünyası kabul etmemiştir.”⁷³⁰

⁷³⁰ Eliade, *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*, trc. Mehmet Aydın, Konya, 1995, s.29.

BİBLİYOGRAFYA

Kur'ân-ı Kerîm

Abdülkerîm Muhammed Abdülkerîm el-Es'ad, *Ma'rîzû'l-İbrîz mine'l-Kelâmi'l-vecîz ani'l-Kur'âni'l-Azîz*, Riyâd, 1419 (h).

Ahmed Hüsameddin, *Kur'ân'ın XX. Asra göre Anlamı (Fatıha ve Amme Cüzü)*, İzmir, 1974.

Ahmed İbn Muhammed İbn Ahmed, *el-Müvazzâh fi't-Tefsîr*, yrsz., trsz.

Ahmed İbn Yusuf es-Semînü'l-Halebî, *ed-Dürrü'l-Mesnûn fi Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, Şâm, trsz.

Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Ankara, 1975.

Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn, *elBelâğatü'l-Vâdiha*, İstanbul, 1984.

el-Âlûsî, Mahmûd, *Râhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*,

Ateş, Süleymân, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş tefsîri*, İstanbul, trsz.

Bilmen, Ömer Nasûhî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, İstanbul, 1974.

Bolay, Süleyman Hayrî, *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, Ankara, 1997.

el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmâîl, *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul, 1315(h).

Cerrahoğlu İsmail, *Tefsîr Usûlü*, Ankara, 1989.

-- *Tefsîr Tarihi*, Ankara, 1996.

el-Cürcânî, Ali İbn Muhammed İbn Ali es-Seyyid eş-Şerîf, *Kitâbü't-Ta'rîfât*, ts., ys.

Çiçek, Yakup, *İhlâs Sûresi tefsîri*, İstanbul, 1996.

ed-Dânî, Osmân İbn Saîd İbn Osmân Ebu Amr, *Kitâbu Câmiu'l-Beyân fi'l-Kiraâti's-Sebi'l-Meşhûre*, tah.: Muhammed Kemal Atik, Ankara, 1999.

Daryal, Ali Murat, *Dinî Hayatın Psiko—Sosyal Temelleri*, İstanbul, 1999.

- Demirci, Muhsin, *Kur'an'ın Müteşâbihleri*, İstanbul, 1996.
- Dumlu, Ömer, *Kur'an-ı Kerim'de Salah Meselesi*, Ankara, 1992.
- Ebû Bekr Câbir, *Eyserü't-Tefâsîr li Kelâmi'l-Aliyyi'l-Kebîr*, Medine, 1993.
- Ebû Dâvud, Süleymân İbn el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvud*, Beyrut, 1988.
- Ebû Hâyân el-Endülüsî, *en-Nehrü'l-Mâdd mine'l-Bahru'l-Muhît*, ys., ts.
- Ebü'l-Abbas Ahmed İbn Muhammed, *et-Teystrü'l-Acîb fi Tefsîri'l-Ğarîb*, Beyrût, 1994.
- Ebü's-Suûd Muhammed İbn Muhammedi'l-İmâdî, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kur'âni'l-Kerîm*, İstanbul, 1308 (h) (Mefâtihu'l-Ğayb hamîşi).
- Eliade, Mircea, *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*, trc. Mehmet Aydın, Konya, 1995.
- *Kutsal ve Din Dışı*, trc. Kılıçbay, M. Ali, Ankara, 1991.
- Fiğlalı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, Ankara, 1993.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed İbn Ya'kûb, *el-Kâmusu'l-Muhît*, Beyrût, 1997.
- Ğazâlî, Ebû Hâmid Muhammed İbn Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*,
- İbn Arâbî, Ebû Bekr Muhammed İbn Abdillâh, *Ahkâmü'l-Kur'an*, ys., 1974.
- İbn Aştâr, Alâuddîn, *el-Mesâilu'l-Mensûre (Fetâvâ'l-İmâmi'n-Nevevî)*, tah.: Muhammed el-Haccâr, Beyrût, 1996.
- İbn Kayyim el-Cevzî, Muhammed İbn Ebî Bekr, *et-Tibyân fi Aksâmi'l-Kur'an*, Mısır, 1968.
- İbn Keşîr, Ebü'l-Fidâ İsmâîl, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrût, ts.
- İbn Kudâme el-Mağdisî, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân İbn Ebî Amr Muhammed İbn Ahmed, *eş-Şerhu'l-Kebîr alâ Metni'l-Mağna'*, Beyrût, 1994.
- İbn Kudâme, Ebü Muhammed Abdullah İbn Ahmed, *el-Muğni*, Beyrût, 1994.
- İbn Kuteybe, Abdullah İbn Müslim, *Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'an*, Kahire, 1958.

- İbn Mâceh, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Yezîd el-Şazvînî, *Sünenü İbni Mâceh*, Beyrut, 1996.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec, *Nüzhetü'l-A'yüni'n-Nezâir fî İlmi'l-Vücûhi ve'n-Nezâir*, Beyrût, 1987.
- *Zâdü'l-Mesîr fî ilmi't-Tefsîr*, Beyrût, 1987.
- Kam, Ömer Ferit, *Dinî ve Felsefî Sohbetler*, Ankara, ts.
- Karaman, Hayreddîn, *Mukayeseli İslâm hukuku*, İstanbul, 1991.
- Şasımî, Muhammed Cemâlüddîn, *Mehâsinü't-Te'vîl*, Kahire, ts.
- el-Şurşubî, Ebu Abdillâh Muhammed İbn Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Beyrût, 1985.
- Küçük, Abdurrahmân ve Tümer, Günay, *Dinler Tarihi*, Ankara, 1997.
- Mâlik İbn Enes, *el-Muvatta'*, tah.: Abdullah İbn Muhammed İbn Sıddîk, Beyrut, 2000
- el-Mâverdî, Ebü'l-Hasen Ali İbn Muhammed İbn Hâbîb, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Beyrût, 1992.
- Menna' Halîlü'l-Şatfân, *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'an*, Beyrût, 1997.
- el-Merâğî, Ahmed Muştafâ, *Tefsîrü'l-Merâğî*, Beyrût, trsz.
- el-Mevdûdî, Ebü'l-A'lâ, *Tefhîmü'l-Kur'an*, trc. Muhammed Han Kayânî, İstanbul, 1996.
- Muhammed el-Cenâbüzî, *Beyânü's-Saade fî Makamati'l-İbâdet*, Beyrût, 1988.
- Muhammed Eşref İbn Ahmed el-Kemâlî el-Lüleburgâzî, *Levâmiu'l-Ukûl Şerhu Râmuzi'l-Ehâdisi'r-Resûl*, yrsz., 1294 (h).
- Muhammed Fehîm Ebü Übey, *Mu'cemu Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrût, 1991.
- Muhammed Fuad Abdulbâkî, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Şâhire, 1996.
- Muhammed İbn Sâlihî'l-Useymin, *Şerhu Mukaddimeti't-Tefsîr*, Riyâd, 1995.
- Mukâtil İbn Süleymân, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, İstanbul, 1993.
- en-Nesâî, Ebü Abdirrahmân Ahmed İbn Şuayb, *Sünenü'n-Nesâî*, Beyrût, 1997.
- en-Nisâbü'rî, Mahmûd İbn Ebi'l-Hasen, *I'câzü'l-Beyân an Meâni'l-Kur'an*, ys., 1995.

en-Nisâbü'rî, Nizamüddîn el-Hasen İbn Muḥammed ibn Hüseyn, *Ġarâibü'l-Kur'ân ve Reġâibü'l-Fürkân*, ys., ts.

Nursî, Bediuzzaman Saîd, *Lemalar*, İstanbul, 1993.

-- *Sözler*, İstanbul, 1993.

Râġib el-isfehâni, *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, Beyrût, 1997.

Râzi, Fahreddîn, *Mefâtihu'l-Ġayb*, İstanbul, 1308(h).

Safsafi, A. Mursî, *Mu'cemu Safsâfi*, İstanbul, 1983.

Saġlam, Bahaeddîn *Kur'ân'ın Evrenselliġi ve Kur'ân Sembollerinin Dili*, İstanbul, 1997.

es-Sâvi, Ahmed, *es-Sâvi Ale'l-Celâleyn*, ys., ts.

Sezen, Yümnî, *Sosyoloji Açısından Din*, İstanbul, 1993.

--*İslâmın Sosyolojik Yorumu*, İstanbul, 2000.

es-Süyûfi, Celâlüddîn Abdurrahmân İbn Ebî Bekr ve el-Maḥallî, Celâlüddîn İbn Muḥammed İbn Ahmed, *Tefsîrû'l-Celâleyn*, İstanbul, trsz.

Süyûfi, Celâlüddîn Abdurrahmân İbn Ebî Bekr es-Süyûfi, *el-İtḡân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Riyâd, 1987.

-- *Lübâbü'n-Nuḡûl fi Esbâbi'n-Nüzûl*, İstanbul, trsz. (Celâleyn Hâşiyesi).

eş-Şehristânî, Muḥammed İbn Abdilkerîm İbn Ebî Bekr Ahmed, *el-Milel ve'n-Nihâl*, Mısır, 1967.

Şemseddîn Sâmi, *Kâmûs-i Türkî*, İstanbul, 1318(h).

eş-Şirbinî, Muḥammed el-Ĥaḡib, *Müġni'l-Muḥtâc ilâ Ma'rifeti Elfâzi'l-Minhâc*, Beyrût, ts.

eḡ-Ṭaberî, Ebû Ca'fer Muḥammed İbn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, Beyrût, 1987.

et-Tirmizî, Ebû İsâ Muḥammed İbn İsâ, *Sünenü't-Tirmizî*, Beyrut, ys.

Topçu, Aydın, *Ateizm ve Eleştirisi*, Ankara, 1999.

Ulutürk, Veli, *Kur'ân-ı Kerîm'de Yaratma Kavramı*, İstanbul, 1995.

el-Vâhidî, Ali İbn Ahmed en-Nisâbü'rî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, Beyrût, ts.

Vehbe ez-Zühaylî, *et-Tefsîrü'l-Münîr fi'l-Akideti ve's-Şerîati ve'l-Menhec*, Beyrut, 1991.

--*el-Fikhü'l-İslâmî ve Edilletühü*, Dimaşk, 1989.

Yazar, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, ts.

Yıldırım, Suat, *Peygamberimizin Kur'an'ı Tefsiri*, İstanbul, 1998.

Yılmaz, İrfan ve arkadaşları *Yeni Bir bakış Açısıyla İlim ve Din*, İstanbul, 1998.

ez-Zehabî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, Beyrût, 1976.

ez-Zemaşerî, Ebü'l-Kâsım, Muhammed İbn Ömer, *el-Keşşâf*, Beyrût, ts.

ez-Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed İbn Abdillâh, *el-Bürhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, tah.: Muhammed

Ebu'l-Fazl İbrâhîm, Beyrût, 1972.

Abdulfettaâ el-Kâzî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, trc. Salih Akdemir, Ankara, 1996.

Âsım Efendi, *el-Okyanusü'l-Besît fi tercemeti kâmusi'l-Muhît*, İstanbul, 1276 (h).

Bucaille, Maurice, *Tevrat, İnciller, Kur'an-ı Kerim ve Bilim*, trc.: Suat Yıldırım, İzmir, trsz.

Mustafa Müslim, *Kur'an Çalışmalarında Yöntem*, trc. Salih Özer, Ankara, 1993.

Pierre Debray-Ritzen, *Freud Skolastiği*, trc. Gökdemir, A. Fikret, Ertürk, A. Çetin, Ankara, 1991.

Sigmund, Freud, *Totem ve Tabu*, trc. Sel, K. Sahir, İstanbul, 1996.

İslâm'da İnanç İbâdet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, İstanbul, 1997.

Meydan Larousse

TDV İslâm Ansiklopedisi.

Kutluay, İbrahim, *Kutsal ve Kutsallık Anlayışı ile Bazı Zaman ve Mekanların Kudsiyeti*,

Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1996.